

VIII.

Arad város és Arad megye román népe.

Irta: Kollárov Mózes István.

Történeti áttekintés. A román nép eredetéről kétféle nézet ismeretes. Magában a román népben erősen él az a hit, hogy a dáciai római légiók oly maradványa, mely az iráni származású dákokkal keveredett (dákóromán). E nézetnek első képviselője Miron Kosztin (1630—1692) román író, aki Anonimusz és Bonfiniusz történeti mondái alapján alkotta meg elméletét. Azon utódok közül, kik sokat fáradoztak nézete népszerűsítésén, felemlithetők: Sinkai György, ő írta az első latin betűs román nyelvtant, továbbá dicsőszentmártoni Major Péter erdélyi unitus pap és Xenopol A. D. jászi egyetemi történetanár. Ez utóbbi adatta ki nyomtatásban Kosztin kéziratban hátramaradt iratait, aminek révén aztán általánosan ismertté lett a római eredetüségről szóló nézet.

Hunfalvi szerint a román nép nem Dáciában, hanem a Balkánon és pedig oly elrómaiásodott balkáni népekből származott, melyek előbb (IV. és V. században) latin, azután pedig szláv egyházi kormányzás alá kerültek. Szerinte ezen új nép és nyelv a VII. és VIII. század folyamán alakult meg, mikor már a latin nyelv holt nyelvvé lett.

A római eredetűség mellett legfőbb bizonyítékként a nyelvet szokták felemlíteni. Bizonyos, hogy közel áll a román nyelv a latinhoz, miként azt Hunfalvi is elismeri, mondván: „A román (oláh) nyelv a román nyelvekhez tartozik, s valamint a Balkán áll legközelebb Itáliához, úgy ezen nyelv is legközelebb áll az olaszhoz, sőt annak dialektusa is lehetne, ha olyan sajátosságai nem volnának, melyek megkülönböztetik a többi román nyelvtől“. És vajjon milyen eredetűek ezek a sajátosságok? Balkániak.¹⁾

Hogy keletkezett ez a kétféle nézet? Úgy, hogy a Bonfiniusztól származó római eredetüségről szóló gondolatot elfogadták a román írók és közönség s amikor már teljesen átment a román köztudatba, akkor Sinkai, Major és mások előadása alapján elfogadta a nyugateurópai tudósvilág is (Thierry, Gibbon, Ranke, Mommsen). Hogy jöttek rá a

¹⁾ Nyelvészeti szempontból l. a 428. lapon.

balkáni eredetre? Thunmann a Leipzigban (1774-ben) megjelent művében azt közölte, hogy a román nyelvet nemcsak Dáciában, hanem a Balkánon (Macedóniában stb.) is beszélik. Ez a körülmény birta rá aztán Kopitárt, hogy tudományosan foglalkozzék a román nép eredetével. Nyomdokain haladtak még Roessler, Miklosich, Tomascheken, Hunfalvi Pál, és mások. — Réthy László bonyolultnak mondja e kérdést, melynek „általános befejezetlensége“ még sok kutatót fog tanulmányozására serkenteni.

A románok a XI. század vége felé már feltűntek az Aldunán, majd a Kárpátok vidékén s elszéledtek hazánkban is. Földrajzi elhelyezkedésük következtében három dialektus alakult ki közöttük, mely alapon az összes románokat (oláhokat) három csoportba oszthatjuk: 1. az aldunai-kárpátvidéki (vagy északi, illetőleg dákóromán), 2. a macedoniai (vagy déli, illetőleg cincár), 3. az isztriai dialektust beszélők csoportja. A magyarországi összes románok (oláhok) az első csoporthoz tartoznak.

A románok első átkelését a Dunán Roessler a XII. századra teszi, mikor a bolgár-oláh harcok folytak a bizánci császárok ellen.

Okmányaink csak az 1222-ik évben említik először a románokat, amikor II. Endre király a német lovagoknak adott adománylevelében megengedte, hogy se ők, se embereik ne fizessenek vámot akár a székelyek, akár az oláhok (románok) (per terrum Blachorum) földjén mennek keresztül. Másodszor pedig 1223-ban említik őket okmányaink. A király és a pápa okleveleiben ezután mind sűrűbben találkozunk a román (oláh) névvel.

Valószínűleg az észak felé haladó román népből telepítettek be hazánkba a tatárjárás (1241.) alatt megfogyott lakosság helyére, jöllehet, I. Ulászló király csak két századdal a tatárdúlás után említi fel először őket, mondván, hogy Világos várának „oláh“ várjobbágysai is vannak. Állítólag Kun László király telepítette le Balkán-félszigetről a kúnok ellen segítségül hívott románokat a Tisza és Marosközé s a Fehér-Körös völgyébe és Máramaros megyébe 1280-ban, de ez utóbbiakat Bogdán kivezette Moldovába Nagy Lajos idejében. Arad megyében csak 1318 óta (Róbert Károly alatt) említik okmányaink.

Brankovics György szerb deszpota s Világos vár és 147 város, falu- s pusztának ura nemcsak szerbeket, hanem románokat is telepített (1443-ban) Aradmegyébe.

A XV. században Nagyhalmágyon románokat találunk, akik a Balkánról hozhatták magukkal a bizánci stílust, melyben épült a megyében egyedül álló ily templom, ma azonban ennek is csak falai láthatók.

A Fehér-Körös felső folyásánál levő Kereszturt, mely román vajdaság székhelye volt, 1415-ben már Kristyór-(Krestúr)-nak nevezték a

románok. A vajda hatásköre Zarandra terjedhetett ki. A vajdaság megszűnván, csak mint családnév maradt fenn a vajda név. Az ezen időben beköltöző románok a magyar neveket is elrománosították. Így lett az 1337-ben még magyar nevű Feketető-ből már az 1479. évre román Baltaneagră, vagy Bányafalvából Banyesd, Honctóból 1445 és 1519 közt Gurahonc. Menyháza is magyar község volt, de a török hódoltság idejében elpusztult lakosság helyére biharmegyei románokat telepítettek be. Borossebest a XV. sz.-ban említik először okmányaink s a XVI. sz.-ban ág. ev. egyháza van. A világosi románok a karlovici béke (1699) ill. a török uralom megszűnése után foglalták el (állítólag vissza) a mai községet.

Az aradi és aradvármegyei román népnek alig van története. Szerepük nem volt nagyobb hatással a fejlődésre. Mint szegény pásztorok vagy mint vár-, később mint egyszerű jobbágyok művelték uraik földjét. Templomjaik helyeit, papjaik neveit nem igen ismerjük. Sok helyen szerb templomba jártak, mint egyhiten levő vendégek. Hazánkban a jobbágyság helyzete épúgy, mint más államokban nem volt kedvező, habár nálunk nem volt külön törvény alkotva a magyar, román, tót stb. jobbágy számára, hanem valamennyien egy törvény alatt állottak. Nem volt főispánjuk, hanem vajdájuk s nem bírójuk, hanem kenézők. A XV. XVI. században megszűntek a kenézségek, mert megnemesítették a kenézeket s aztán megmagyarosodtak.

Még ki se volt űzve hazánkból a veszedelmes ellenség, a török, máris lázadást támasztottak Déva környékén a román papok hiveik között, melybe belevonták az Aradmegye keleti részén lakó románokat is (1659). Megtagadták jobbágyi szolgálataik teljesítését a parasztok, üldözték földesuraikat, sőt meg is öltek néhányat közülök, majd falvankint hadnagyokat választottak maguknak. II. Rákóczi György hiveinek vallották magukat, akire azonban nem is hallgattak. De mielőtt nagyobb kárt tettek volna, szétverte őket a török had.

Az aradi és aradmegyei románok tömegesebben a XVII. és XVIII. század folyamán költöztek be s részint telepítés, részint beszivárgás útján gyarapodtak a községek. Aradmegyébe három irányból jöttek : keletről vagyis Erdélyből, délről, a Bánátból és az északkeleti megyékből. Némely községbe (Ópécska) mindhárom helyről költöztek. Erdélyből költöztek Csermőre, Borosjenőre, Ószentannára, Kürtösre, Ópécskára, Mácsára, Nadabra s a Körös- és Maros-menti községekbe, míg a délről jövő románok leginkább a Maros vidéki községeket (Ópécska, Arad, Mondorlak, Maroscsicsér, Szabadhely, Máriaradna, Milova, Solymosvár stb.) foglalták el. Marospetrest a török üldözés elől a hegyek és erdők közé menekült románok alapították (1709-ben). Talpas magyar község volt, de a törökök kiűzése után Belényes vidéki románok telepedtek le oda.

Megnövekedett a románok száma 1751-ben, amikor mintegy 100.000 szerb egyik része kivándorolt Oroszországba, másik része pedig elköltözött délre, mert a kormány megszüntette a határőrvidéket és sürgette az uniót. Ezek helyét románok foglalták el (Ópécska, Szabadhely, Máriaradna stb).

Cumlăuș, Komlós (cumlău = komló) nevét a szomszédos Szentannáról Ószentannára változtatta. Rácpécskából O(láh)pécska lett. Nemcsak a múlt századokban költöztek át egyik községből a másikba tömegesebben, mit a kapott családnevek igazolnak (Ottlăcan, Micălăcian, Ardelean, Păulișan, Kujedan, Milovan, Nădăb-an stb.), hanem a jelenben is. Különösen sok u. n. pocăit (baptista) román költözik be végleg Ácsfalváról, Almásegresről, Kürtösről, Mácsáról stb. helyről az ipari gócponttal bíró Aradra, ahol más foglalkozás után néz.

Már a XVIII. század folyamán mindjobban tapasztalható, hogy egyes helységek tősgyökeres magyar nevei elrománosodtak, mert a falvak elpusztultak s a hegyes vidékről jövő románok kezébe kerültek, akik lépésről-lépésre haladva, elfoglalták a megye termékeny síkságát. Abban az arányban nő számuk a megyében, melyben fogy a magyarságé és szerbségé. Mária Terézia uralkodásának végén (1779) 75.930 román lakik a megyében. (1900-ban pedig 214.250.)

Elemi csapások, valamint az ellenség vajmi keveset árthatott a román népnek, mert ha leégett egyszerű faháza, avagy kicsiny, fából készült temploma, gyorsan fölépítette újból, hisz az erdő bőven szolgáltatta neki a szükséges faanyagot.

A magyar paraszt nem egy esetben fordult gör. kel. paphoz, hogy keresztelje meg fiát, s ha gyermekét iskolába küldte, románba küldötte. Ezen állapotok ellensúlyozására jelent meg Mária Terézia idejében Aradmegye azon rendelete, mely intézkedik, hogy: „Mivel az igaz hitről sokan az eretnek hitre tértek át, az ilyeneket be kell hozni az aradi börtönbe, ahol addig tanítsák az igaz hit dogmáira, mig vissza nem térnek“.

Zsivánovics Synesius gör. kel. szerb püspök, kinek fennhatóságát elismerték a szaporodó román hivek is, 1762-től kezdve már *román* körlevelet is bocsátott ki. Nyilván erre a körülményre alapítva írják egyesek az aránylag fiatal aradi román egyházmegyéről és püspökségről ezt: „*átalakított 1691-ben*“. Különben az aradi szerb püspököknek igen sok részök volt a románok térfoglalásában. A kormányférfiak pedig e kérdéseket nem nemzetiségi, hanem vallási szempontból ítélték mindig. S bár a féltékenység meg volt mindig a szerbek és románok között, mégis a közös vallás enyhítette közöttük az ellentéteket.

Tudnunk kell, hogy mikor Rákóczi kuruc csapatai elfoglalták egész Erdélyt s Borosjenő helyzete bizonytalanná vált, az ott székelő Diako-

viés Izsaiás szerb püspök székhelyét Aradra helyezte át (1706-ban). S mikor aztán az aradi vladika (püspök) bejárta a megyéket (Arad, Bihar, Békés, Csanád), csakhogy a románok püspöke is maradjon, megígérte nekik, hogy megszerzi számukra is mindazon kiváltságokat és kedvezményeket a királytól, melyeket a szerbek élveztek. Zsivánovics püspök másképp is kedveskedett a román népnek. A szertartásos könyveket ezután már nem Oroszországból, hanem Romániából hozatta, amit azonban később a helytartótanács eltiltott neki. Mint író védte egyháza érdekeit. Népe számára templomokat épített. Ekkor épült a soborsini és a fazekasvarsándi templom s az ő közbenjárására engedte meg a helytartótanács (1768-ban), hogy a nádasdi, és a szöllősi templomokat újra felépítsék. Ilyen körülmények között a katolikus valláshoz való csatlakozás eszméje (unió) a románok között kevés pártfogóra talált.

Hazánk déli részén még a török hódoltság idejéből fennmaradt a rablás, pusztítás, szervezett rablóbandák voltak megyeszerte, melyek különösen románokból állottak. Ezek ellen kértek orvoslást II. József „császár“-tól a megyék, melyek halálos büntetést akartak alkalmazni, de II. József megtiltotta. Sőt Aradmegyének azt sem engedte meg, hogy 24 új pandurt alkalmazzon, pedig ott napirenden voltak a rablások. Ezen időre esik a román rablóktól elhurcolt Forray András alispán esete, mely izgatottságban tartotta egész Aradvárost és megyét.¹⁾

A román nép, melynek 1782 óta sok panasza volt a megyében az urbér s általában a földesurak ellen, fogékonyak mutatkozott a kelet felől jövő izgatások iránt. Amellett szomszédságában lakott a Hóraféle lázadás fészke, mely az 1784. év őszén tört ki. A megye területén nagy pusztítás folyt akkor s maga a lázadás itt a megyében, a megye székhelyén nyert az ítélkezéssel végső befejezést.²⁾

Nevezetes mozgalom volt ezután az aradi és aradmegyei román-ság történetében az, mely megindult akkor, midőn Avakumovics szerb püspök 1815-ben meghalt s az ó-szláv nyelvű istentisztelet helyére a román nyelvűnek behozatalát kérték I. Ferenc királytól, mivel ugyanis már igen elszaporodtak. Egyben kérték az uralkodót, engedje meg, hogy Arad püspöke ezután román származású egyén lehessen. A válaszal sokáig késett, míg végül Rátz Gábor Geraszim püspöksége alatt (1835-ben) megkezdődött a szláv istentisztelet mellett a román is. 1847-ben hagyta jóvá V. Ferdinánd király a román istentiszteletről szóló egyházmegyei határozatot.

Az 1848/49-iki szabadságharc hullámai kevésbé érintették az aradi és aradmegyei románokat. Csak egyházi téren tapasztalunk ezután jelentékenyebb változásokat, melyekről lennebb lesz szó.

A „román“ elnevezés. Vessünk rövid pillantást e nép nevének

1) Lásd: Márki II. 425. l. — 2) Márki II. 445 l.

eredetére. A magyar közhasználatban, sőt törvényeinkben is hol román-nak, hol oláhnak nevezik. Maga a nép, arra a kérdésre, hogy mi, azt feleli: Eu sânt *rumân*. Tehát az oláh elnevezés ismeretlen nyelvében. Mi jelen ismertetésünkben az előbbihez közelebb álló *román* elnevezést használjuk. Ámde, vajjon honnan eredhet nyelvünkben az oláh név? A vlach, blach (oláh) szóból, mely pásztorkodásra, tehát foglalkozásra vonatkozik. Először Kedrenos bizánci írónál fordul elő a 976. év táján s 1000 körül már ismeretes volt az egész Balkánon. Valószínű, hogy szláv eredetű, mivel csak azoknak a Balkán félszigeten történt megjelenése után lett általánossá. A román (rumán) szó a havasalföldi fejedelemségek törvényei és történeti adatai szerint: jobbágyot, rabszolgát jelentett, ami onnan eredhetett, hogy akkoriban csak a paraszt nevezte magát nemzetsége szerint: rumánnak, az úr már nem volt az, ő boiernek (bojárnak) nevezte magát. Az aradi és aradvidéki román a hegyi, erdei lakót pädureannak (padurán-nak, erdeinek) nevezi, a megye keleti határszélén, a bihari havasakon lakót pedig móc-nak, amely név nem gúnynév s eredét a hajfűtről veszi. Legtisztábban, az irodalmi nyelvhez legközelebb álló kiejtéssel ez utóbbiak beszélnek.

*

A románok jelenlegi száma. Aradmegye területén élő s 217 községben lakó 329.840 lélekből 214.250 a román (s 71.894 a magyar), kik 185 községben vannak többségben. Aradon a lakósság 70⁰/₀-a (38.929) magyar s 16³/₀-a (9.556) román. Az 1900. évi népszámlálás eredményeit véve alapul a románság a következőkép oszlik meg az egyes járásokban és községekben: a borossebesi járásban: 29.881; a radnaiban: 29.517; a borosjenőiben pedig 28.028 román él; legtöbb román lakik a következő községekben: Aradon (9556); Ópécskán (6418); Kürtösön (5126); Világoson (4342); Székudvaron (4201); Borosjenőn (3469); Siklón (3124); Seprősön (3452); Simándon (3278); Kovászin (3270); Otlakán (3059). Kétezret meghaladó román lakik még 16 községben: Sikula, Zaránd, Agris, Apáti, Ószentanna, Mácsa, Szemlak, Mikelaka, Tornova, Körösbökény, Zarándnadas, Kerülő, Feltót, Csigérszöllős, Szabadhely, Magyarád. Csak román volt a következő nagyobb községekben: Nádalmás (348); Bugyfalva (404); Lungosra (750); Maroshollód (704); Oborsó (466); Pernyefalva (611).

Jellemzés. A román középtermetű, zömök, de elvéve magas növésű is előfordul közte. Haja és szeme barna. Csend- és békeszerető, amellet türelmes és igen kevéssel beérő. Szives és vendégszerető. Vendégét a „nagy“ szobába vezeti be. Legfőbb erénye a kitartó szorgalom, a takarékoság és a szerzési vágy. Őszinte és igazságszerető. Embertársát sem hibájáért, sem ferdeségeért nem gúnyolja, nem bántja, hanem igaz részvétellel viseltetik iránta. Nem tartozik a forróvérű népek közé, de azért tud

igazán szeretni s gyűlölni. Bár nem egykönnyen feledi el a rajta esett sérelmet, mégis a „tine minte“ tulzott értelmezésben ismeretes előttünk. Szívós és munkaszerető. Erőt vél nyerni munkájához a magába vett alkohorból, minek ellensúlyozására itt-ott immár mozgalom indult meg. Bár fogékony elméjű, mégis műveltség tekintetében meglehetősen el van hanyagolva; a férfiak 23%-a s a nők 12%-a tud írni és olvasni. Hatósága iránt igen nagy tisztelettel van, szinte alázatos és különösen nagyrabecsüli „saját“ embereit: papját és tanítóját. Csendesen elvégzi mindennapi foglalkozását, aztán nem érdeklődik sem a politikai, sem a szociális mozgalmak. Lelki világát érintetlenül hagyták még a divatos politika üres jelszavai is. Nemzetiségi, faji és vallási kérdésekről nem vitatkozik. Más vallását és meggyőződését tiszteli, türelmes. S ha ezeket tudjuk, megértjük a vallás terén tapasztalható ama bizonyos fokú elváltozást, mely szerint, dacára annak, hogy oly szívós, konzervatív s nemzeti és vallási hagyományaihoz erősen ragaszkodó, mégis úgy a hegyek között, mint a sikon lakó románok közül többen megbarátkoztak a szelid és jámbor életet kívánó baptista (pocăit) hittal. „Könnyűnek“ mondott nyelve elősegíti, hogy más népeket (szerbet, magyart) magába olvasszon. Mindkét esetben, akár román legény szerb lányt vesz feleségül, akár pedig szerb legény román lányt vesz el, a család elrománosodik (Arad, Gáj, Ópécska). Boncafalva, Felsősimánd, Köröscsente, Menyháza, Zaránd stb. magyar helyek voltak s az ott lakó Deák, Kurta, Varga, Farkas, Szekeres, Lakatos, Lukács és más nevű románok ma már tagadják magyar eredetüket is. A román jó hazafi, bár pillanatnyi hatás alatt könnyen hevül és a saját nyelvén hozzábeszélő szavaira ingadozik. Nagyfokú vallásossága kifejlesztette benne az erkölcsös életet. Ama bizonyos fokú félelméből kifolyólag, mely elfogja a ritkábban előforduló tünemények és jelenségek láttára — amidőn nem keresi az ok és okozat közötti összefüggést — magyarázható meg babonás volta. Kevés nép hisz oly könnyen, mint a román és talán a főhibája, hogy oly erősen hisz, főleg a babonákban. Hibájának kell betudnunk továbbá még azt, hogy legtöbbször nem azt nézi, hogy mit mondanak, hanem azt, hogy ki mondja. Némely tekintélyekkel szemben, talán nem a legjobb anyagi helyzete miatt is, sokszor nincs szava. A magyar nyelvet csak az tanulja meg, aki magyarral érintkezik. Magyar (állami) iskolába nem valami szívesen küldi gyermekét. Tanulásra való hajlam, haladás és fejlődés csak ott észlelhető e népnél, ahol tevékeny vezetője van. Nemcsak a magyar nemzeti kultúra és annak áldásai iránt érzéketlen, hanem a román iránt is. Csak a fiatalabb nemzedéknél tapasztalható a magyar nyelv elsajátításával egy kis örvendetes haladás. Humoros, tréfás természetű. Bárhol legyen, akár erdőn, akár mezőn, állandóan dalol. Mesében pedig kifogyhatatlan.

Nyelv. Mindamellett, hogy a román nyelvet „könnyűnek“ mondják, mégsem egyszerű s igen érdekes képet nyújt az érdeklődőnek. Története, művelése, nyelvtani sajátosságai egyaránt figyelemre méltók. A Magyarországon, Balkán-félszigeten (Románia) és Bukovinában élő tíz és félmillió román háromféle dialektus szerint beszél, melyek a X. XI. században alakultak ki, vagyis akkor, mikor különböző földterületekre széledtek el.

1. Az elsőt, vagyis északi vagy dákorómán (illetőleg Alduna—kárpatvidéki) dialektust beszélik az összes hazai románok (mintegy 2,799.479), továbbá a romániai, bulgáriai, szerbiai, bukovinai és a beszarábiai románok. 2. Beszélnek még Albániában, Epirusban, Tesszáliában és Makedoniában a makedorómán, vagy, délromán dialektus szerint, ide értve a megleno-román dialektust is, mely szerint 15 ezren beszélnek; és végül van a harmadik, mely csak kis területre szorult: Isztria, Trieszt és Fiume környékére. Ez az isztro-(nyugati)-román dialektus.

Fejlett irodalma e dialektusok közül csak az északinak van, melyben a költői termékek és a tudományok összes fajai virágznak. A délinek most kezd fejlődni az irodalma, míg a nyugati nyelv kiveszőben van. Érdekes, hogy az északi nyelvnek román művelői és tudósai nem törődve a nyelv természetes fejlődésével, az élő román nyelv helyére a latin nyelvet akarták használatba hozni. De a köznép nem értette meg az új „művelt“ nyelvet. Ezt látván többen, sőt Károly király is az 1884-iki akadémiai gyűlésen megjelenvén, — a népnyelv művelése mellett nyilatkoztak. A román nyelvtudósok hibás eljárásával szemben, a külföldi tudósok megmutatták a helyes utat s egyben megvetették alapját tárgyilagos vizsgálataikkal a román nyelvtudományak is. Különösen azt figyelték meg ezek, hogy tulajdonképpen: milyen valóban maga a népnyelv, melynek kétségkívül, Balkán-félsziget volt bölcsője.

Sajátosságos jelenség, hogy a köznép az irodalmi nyelven írt cikkeket, a bennök nagy számban levő latin és francia kifejezések miatt, nem érti meg teljesen.¹⁾

Az aradi és aradmegyei románok beszédjében nem fordul elő nagyobb eltérés. A köznép nyelvében előforduló hangtani és szótani eltérések: I. *hangtaniak*: 1. a *cs*-t (*cine*) nem *cs*-nek ejti ki, de *s*-t sem mond, hanem *egy*, a kettő közt levő és inkább az *s*-hez közelálló han-

¹⁾ Kisérletet tettem erre nézve az Aradon megjelenő „Románul“ c. napilap vezérekkeinek elolvastatásával s akkor győződtem meg erről, amit különben megerősít Cupár Rezső belényesi gimn. tanár úr is az iskola 1904.905. évi értesítőjében írt értekezésében, ahol azt írja, hogy nem indokolatlan az a panasz, hogy a romániaiak csak maguknak irnak és űainean szótára nélkül magyarországi román zavartalanul alig olvashatja el román szerző művét.

got hallunk. Ce moară faină (mily szép malom), helyett se moară faină. Cine vine (ki jön), helyett şine vine, illetve şinye vinye-t mond. Cinci (öt, csincs) helyett şinş (sins)-t hallunk több marosmenti községben s a Körös mentén (Borossebes). Ópécskán cs-t is és ş-t is mondanak, mert román lakói Erdélyből és Bánátból valók.

2. Az *n* helyett *ny*, bine (jó) helyett binye ; cine (ki) helyett cinye ; a *t* helyett *ty*, iute (gyorsan) helyett jutye ; dinte (fog) helyett gyintye ; a *g* és *d* helyett *gy*, ha utánuk *i* vagy *e* hang következik pl: ghindă (makk) helyett gyingye, Gheorge helyett Gyorgye (György) hallható, mi a magyar nyelv hatása alatt keletkezett. Ezen kiejtési mód általános megyeszerte.

3. *in* helyett *în* ; unde (hol) helyett *îngye*.

4. Előfordul a hangbetoldás, illetőleg kihagyás is néhány szóban, s ez tapasztalható úgy az irodalom, mint a nép nyelvében is pl. peatră (kő) helyett tyatră (Arad) ; ptyatră (Mondorlak stb.) ; pept (mell) helyett tyept (Arad).

II. Szótani különbségek közé felemlítendő az a jelenség, midőn né-mely fogalom elnevezésére vidékek szerint más szót használ a nyelv, így Aradon a : clop (kalap), căciulă (sapka), prunc (gyermek) stb. szók ismereteseek, míg egyes községekben az irodalmi pălărie (kalap), mișă (sapka), copiu (copil, gyermek). A szláv eredetű aradi és vidéki istina (való, igaz) helyett sok községben halljuk: *adeverat* kifejezést. Az aradi azt mondja : acela om (az az ember), aceia fată, (az a lány), míg a hegyaljai: ala om, aia fată, când mei ?

Míndezek jelentéktelen eltérések a nyelv szempontjából, mert a megye legtávolabbi vidékein lakók is teljesen megértik egymást. Szépen beszélnek a Nagyhalmágygyal szomszédos vidék móc lakói, de ezek kívül esnek Aradmegye határán.

Lássuk nyelvtanát.

Hangtani szempontból vizsgálva a nyelv megalakulásakor történt változásokat, a következőket tapasztaljuk mind a három dialektusban : a magánhangzók közül a hangsúlyos *a* : â és ä-vá lett. E sajátosság tompa hangokat csak az tudja magától helyesen kiejteni, aki hallotta már románul tudó egyéntől, mert más nyelv nem ismeri. (Mindkettő előfordul a gâscă [liba] szóban). A hangsúlyos „e“-ből ie, i, ea (é) lett. A hangsúlyos o-ból : uo, u, ou (ó) majd ä lett stb. A mássalhangzók átalakulása pedig úgy történt, hogy a *d*-ből *đ* (z) lett, a *t*-ből *ț* (c) ; *s*-ből *ș* (s) ; *j*-ből *zs* ; *g*-ből *i* és *e* előtt *ge* (zse) lett. A *c*-ből, mely *k* volt, az *i* és *e* előtt *ce* (cse) lett. Az *l* két magánhangzó között *v*-re változott, míg a szótag elején, ha utána *i* következett meglágyult ; *b*-ből *v* lett, míg a *v*-ből *b*, az *f*-ből *h* stb.

Sajátosságos hangtani tünemény a rhotacizmus, midőn a két magán-

hangzó között levő *n* betű „r“-ré változik. Ez ma csak a megye keleti szélén s a szomszédos megyékben lakó mócoknál hallható (lună [hold] helyett: lură).

A román nyelvben kétféle nem: him és nőnem fordul elő. A főnév ragozásában a névelőt egyes és többes számban a névszó véghangzójához csatolják.

Igen érdekes jelensége a román nyelvnek a névelő használata, amennyiben az, *nem* a névszó (főnév) előtt fordul elő, mint például a magyarban is, hanem *utána* áll s azzal össze is kell írni. A: *fej* szó *cap*-ot jelent és: *a fej capul*-t; vagy *frate* = testvér, *fratele* = *a* testvér; *soră* = nővér, *sora* = *a* nővér stb. Ebben is eltér e nyelv a latinolasz nyelvektől. Eltérés van továbbá a melléknevek fokozásánál, a számneveknél, s a névmás képzésénél. A nyelvtudomány csakis azon nyelveket ismeri el rokonoknak, melyeknek *nyelvtani szerkezete* egyforma. A román nyelvnel a közös szók és szótövek bizonyítják a latinvaló rokonságot, de a nyelv szerkezete teljesen ellentmond annak.

A román nyelv anyaga: román (olasz), ámde génusza nem az. Szerkezete az albánéval közös írja Réthy.

Igen sok román és nem román nyelvész, ki e kérdéssel foglalkozott, bizonyos csodálkozással tárgyalta e ritka és érdekes jelenséget. Szeretnek itt dák hatásról is beszélni, ámde arról legfennebb csak akkor lehetne szó, ha ismeretes lenne a dák nyelv. Mások szerint a bolgár vagy albán nyelvből kölcsönözte volna ezen használási módot a román nyelv, mivel azok is a névszó után használják a névelőt. Mindenesetre figyelembe veendő itt még az is, hogy az összes szláv nyelvek közül, ideértve az északiakat épúgy, mint a délieket, csakis a bolgárban fordul elő a névelő a névszó után.

Az igeragozásnak aszerint, amint végzete a határozatlan módban változik, négy faja van. A jövő időt egyszerű igéből alkotja, néha segédigével. Majd valamennyi ige, mely a latinban az első, vagy második ragozáshoz tartozik, a románban is oda tartozik.

Azon melléknevek elé, melyek súlyt, kort, vagy mértéket jelentenek s előttük inkább számjelzővel ellátott névszó van: *de* szót teszünk pl. *o chilă de greu*, egy kiló nehéz. A „*de*“-t a magyarban nem fordítjuk le.

Szólanunk kell ezzel kapcsolatosan még az *írásjelekről* is. A román népnél épúgy, mint más népeknél régi idők óta van forgalomban a rovásírás. Sőt a román tutajosok között is megtaláljuk a rovásírás (*răvaș*, *crestătură*) egy nemét. Ha pedig ketten vannak érdekelve egy munkában, kettéhasítanak egy kis lécet s egymás mellé illesztve róják rá a munka mennyiségét. Ezekből egyik a munkaadónál, a másik pedig a munkásnál marad. Aradon még ma is használják a téglafuvarozók az ilyen rovásos léceket.

Emlékek bizonyítják, hogy a román nép a latin betűket csak a XVI. század vége felé használta. Legrégibb emlék 1593-ból való (Stroici krakkói miatyánkja) s ha Dáciában általános lett volna a latin írás használata, úgy Ulfilász püspök nem törte volna fejét betükön, melyeket Dáciában óhajtott elterjeszteni. Hisz a románok a latin betük ellen bizonyos ellenszenvvel viseltettek s közöttük magyar hatás alatt terjedtek el. A magyar reformáció pedig a román nyelvre és irodalomra oly nagy hatással volt, hogy anélkül a románság nem állana a kultúra azon fokán, ahol áll. A nyugati kulturát és a latin műveltséget is a magyarok hintették el köztük, mert hisz köztudomású dolog, hogy magyar fejedelem (I. Rákóczi György 1630—48.) tiltotta ki a szláv nyelvet a román egyházból s rendelte el a román használatát és hogy az első, latin betűkkel nyomott román könyvet is ő adta ki. Ezen intézkedésével mentette meg a fejedelem a román népet a szláv elembe való beolvadástól. Mindamellett való, hogy azért a szláv hatástól s főleg a cirill betűk használatától csak nem tudott megszabadulni e nép. Óriási tévedésen alapult néhány román tudósnak azon buzgalma, midőn elismertetni iparkodtak, hogy a cirill abc román eredetű, holott a szlávoknak templomi könyveik s más emlékeik maradtak fenn, melyekkel bebizonyíthatták a szláv eredetűségét, míg a román népnek egyetlenegy templomi könyve sincsen, mellyel bizonyíthatna.

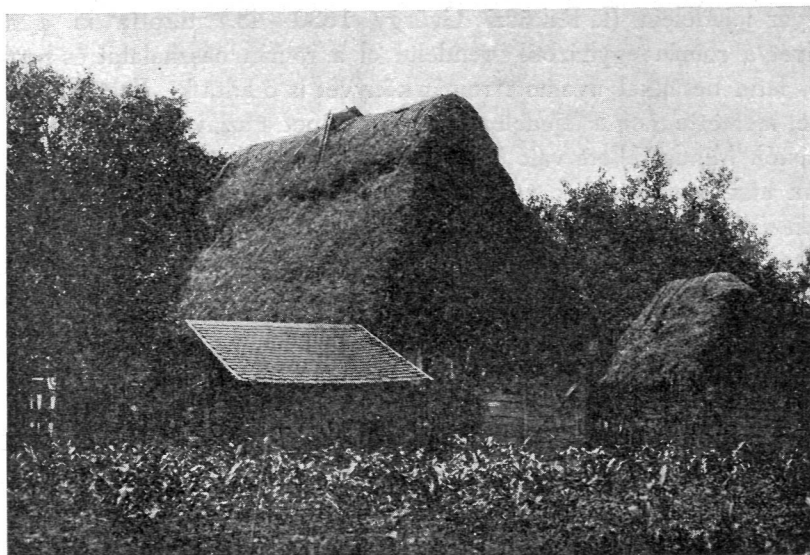
Lakóháza igen egyszerű, a hegyes vidéken szarvas fedelű, szegényes s minden stilszerűség nélküli. Az alföldi román háza hosszukás, két szobájú és egy konyhájú. Legtöbb község utcája rendszeresen, egyenes vonalban épült.

Szétszórva épült házai vannak: Baja (ma Kisbaja), Batuca (ma Bányafalva), Brusztur (ma Páfrányos), Csúcs (ma Halmágyecsúcs), Czo-hesd (ma Csohosd), Gross (ma Halmágygoros), Honcisor (ma Honcér), Járkos (ma Újjárkos) és Kishalmágy községeknek. Aradon és az aradi, eleki, kisjenői s magyarpécskai járásokban a legtöbb ház vályogból készül. De itt-ott előfordul a vertfal is, míg a többi járásban lakó, leginkább hegyi (erdei) románok fából, s néha más (kő) anyagból is építenek. A tetőt zsuppal, szalmával, vagy náddal fedik, de sok már a cserép, pala, bádogg-tető is (az eleki, kisjenői és magyarpécskai járásban).

A városi s a jobbmódú falusi román háza szép, tiszta s fehérre meszelt. Utcára csak a „tiszta szoba“ (soba mare, soba de ținut) egy vagy két ablaka nyílik. E szoba mellett van a konyha, aztán következik a nappali (háló és dolgozó) szoba. Mindkét szobába a konyhából járnak be. A hegyvidéken látható kis házikók-(viskók)-nak csak egy ablakuk van s mig rendezettebb falvakban és Aradon fa- vagy téglakerítés veszi körül a házat, addig a kis falvakból még az is hiányzik.

Minden szobában (a tisztában is) látunk ágyakat, egy asztalt és

székeket, sok helyen még szekrényt és tányértartót is. A jobb módúaknál két sor párna van az ágyakon, saját szövésű vászon a szekrényekben s a tányértartó fogasain a subák és szoknyák csüngnek. És ha nagy lány van a háznál, az ő fehér szoknyái is ott láthatók. Az ágyak párnáit magasra rakják, úgy, hogy alul deszkákkal emelik. A deszkára előbb jó vastag szalmazsákot helyeznek és erre jön a többi. A színes, valamint a csipkés fehér takarót maguk készítik. A tiszta szobában, melyet különben igen ritkán fűtenek, fogadják a vendéget. Az aradi jobb módú románál diványt is látunk. A füstös konyhában a nyilt

61. ábra. Borosjenői román ház szarvas fedéllel.

kémény alatt van a tűzhely (patka), melyen sütnek, főznek. A konyha felszereléséhez tartozik az edénytartó szekrény, a 20—30 drb. cseréptányér, a rézüst, 2 pléh sütő, 10—15 pléh kanál 8—10 drb. egyszerű kés és villa, 2—3 vaslábas, 4—5 cseréplábas stb.

Közvetlenül a lakóház mellé épül az istálló, melyben a gazda lovát, tehenét, esetleg ökrét tartja. Udvaron vagy kertben tartja a takarmányt, mely kevés szénából, de annál több szalmából s különösen kukoricaszárból áll. Kertjét nem egyforma gonddal műveli. Ott, hol a szőlőművelés virágzik, a kertészethez is ért a nép.

Viselet. Bár az aradmegyei román nép viselete egyszerű mégis színes és festőies. Nemcsak a férfiak viselnek subát, hanem a nők is. Ez alatt van férfiaknál a mellény s a hosszú, fehéring. Az ing és gatyá bő szabású. Télen a magyar nadrágnál bővebb

nadrágot (cióreci) és bocskort (opinči) viselnek, nyáron pedig csak gatyában s meztláb járnak. A téli, báránybőrből készült nagy, kúpalakú sapkát nyáron a széles peremjű (a hegyi lakóknál négy ujjnyi széles) kalap váltja fel.

Az egyforma szabásu subán községek szerint változik két kisebb disz, mely elárulja az illető hovatartozását. A suba alapszíne kétféle: fehér és fekete. Ez utóbbi csak a megye keleti szélén fekvő községekben (Nagyhalmágy vidékén) dívik. Az aradi és aradkörnyéki román rövidebb subát hord, mint a többi s amint távozzunk Aradtól, úgy hosszabbodik

62. ábra. Szegény román család háza és udvara Borosjenőn.

néhány centiméternyivel. A leghosszabb a térdig érő. A suba ujjain, a kéz körül levő négy ujjnyi szélességű (kézélszerű) szegély, valamint az elől, a has felett, kétoldalt látható két egyforma színre készített négyszögletű disz elárulja azon községet, melyhez viselője tartozik. Az aradi s környékének (Ópécska, Mikelaka, Kürtös, Mondorlak, Maroscsicsér) románja fekete posztó diszt visel; míg a borosjenői fekete-piros; a borossebesi fekete-piros-sárga; a kurtakéri kék-fekete; a körösbökényi kék-piros-sárga; a magyarádi fekete-kék színű posztódísszel ellátott subát hord. Legtöbb községben a gyermekek is subát hordanak. A suba anyagát maguk állítják elő a juh gyapjából oly formán, hogy először megmosás a gyapjut, aztán megfésülik nagy vasszerűvel, majd orsóra (fus) fonják egy hosszú, erre a célra készült guzsalyról (furcă), melyet vagy a csípőhöz erősítenek meg vagy pedig a térdökkel szorítanak össze.

Motollási munkák után a szövőszékbe kerül a gyapjúfonal. A szövőszék fából készült egyszerű szerkezet, melyet maguk állítanak elő. Az innen kikerült kész anyagot patakban vagy kútnál megfehérítik és sűritik. Ez a napon való többszöri szárítással kapcsolatosan történik. Sok helyen a rendes mellény alatt juh-bőrből készült melegebb mellényt (peptari-t) is hordanak, sőt a suba alatt diszesen kivarrt s juhbőrből készült meleg cojoc-ot (kocsokot) is viselnek egyesek. — Az aradiak ünneplő ruhája fekete posztóból készül.

63. ábra. Borosjenői román paraszt legények.

Érdekes szokása az Aradtól távolabb helyeken lakó románnak az, hogy a hosszú, térdig érő ingét a nadrág fölé bocsátja s így jár benne télen is. Alsó széle és gallérja (kézelő = pugnari) pedig varrottas (sălbănaș, colți), sőt csipke is díszíti egyik-másik vidéken a férfi ingét és gatyáját. Viseletüket kiegészíti a mellény és az itt-ott divó kötény. Az aradi román inge egyszerű és rövid. Nyáron ingben s gatyában jár, melyet többnyire az asszonyok készítenek kenderből. A bocskor (opincii) vagy erre a célra préselt bőrből vagy pedig csizmaszárból készül. A lábhoz igen hosszú szíjjal erősítik meg. Néha a szíj helyett spárgát is használnak. A jobbmóduaknál a bocskort csizma váltotta fel.

Az idősebb férfiak még ma is régi szokás szerint hosszú hajat viselnek s csak a homlok körül nyírják. Elvértve láthatni a hegyes vidékeken még olyan férfit is, aki hosszú haját fonja avagy megköti.

Annál nagyobb változatosság mutatkozik a *nők viseletében*, amelyben azok öltözete egyes vidékek, illetőleg községek szerint is különbözik. Nemzeti viselete a román nőnek nem a szoknya, hanem a fehér vászomból készült pendel (poale), melyet magakészítette vászomból állít elő s lát el remek varrottas munkával (colți, sălbănaș). De ennek viseletében sincs egyformaság, mert pl. a borosjenői nő csak pendelben jár, míg a borossebesi szoknyát is vesz a pendel fölé. Az aradi és aradvidéki nő a világerért sem menne ki az utcára pendelben szoknya nélkül. S

64. ábra Borosjenői román paraszt lányok.

ilyen jelenségekkel meggyeszerre találkozunk. Télen, nagyobb hidegben, többet is öltenek magukra. E viselet másik kelléke a keleti színekben pompázó két kötény (cătrântă), melyet elől és hátul kötnek fel. Dereukat pedig meg szokták szorítani övvel (cingetóre). Sajátságos szokás, mely a román nő nemzeti viseletéhez tartozik, hogy fejére a kendő fölé még egy rövid törülköző féle ruhadarabot (feleagă) tesz fel. (Borosjenő). Haját ketté választja s fonja, melyet az asszony fakarika (néha pléh, concî) köré fekete fűző-szalaggal oly erősen tűz össze, hogy napokig sem kell hozzá nyulnia. E kontyot kis, rendesen vörös színű kendővel kötik be, mely fölé jó a rendes kendő. A lányok kendőben vagy anélkül járnak mindaddig, míg férjhez nem mennek. De ha már egyszer asszony lett a lányból, akkor a kendőt nem teszi le a fejről soha. Az asszonyt a feje tarkójához erősített, kendő alatti fakarikáról (concî, konty)

lehet felismerni. Ezt az esküvő napján este teszik a fejére s holtáig le nem kerül onnan. Téli időben hétköznapiakon inkább csizmát és bocskort, ünnep- és vasárnapokon pedig cipőt viselnek; nyáron leginkább meztláb járnak, vagy pedig papucsot (şlarfe-t) hordanak. Sok helyen divatos még az ujjak nélküli, juhbőrből készült kabát (peptari), mely színes selyem cérnával van kivarrrva. Ünnep- és vasárnapokon arannyal himezett szalagot (opreg) tesznek fejükre a lányok, nyakuk köré pedig

65. ábra. Kisjenői románok.

gyöngyöt, a jobbmódúak pénzt (arany vagy ezüst tallért) aggatnak s így jelennek meg délelőtt a templomban, délután pedig a táncban. Dacára a hatóságok intézkedésének, mégis arcuk szépítése céljából igénybe veszik néha a mérget tartalmazó festéket, felejtvén, hogy azzal arcuk üdeségét idő előtt tüntetik el.

Az egyszerű nép hétköznapi ruhájára, valamint a tisztaságra nem valami nagy gondot fordít. Reggel, amint fölkel, magára ölti ruháját, megmosdik s munkája után néz. A mosdást egyszerűen végzi. Szájába vett vízből eresztget lassankint kezére s így mossa meg arcát is. Ünnepnap fejmossáshoz pedig gyenge hamulúgot használ.

A nőnek elég sok ruhája van. Ruhakészlete: 7—8 ing, 2—3 ki-keményített fehérszoknya, melynek csipkéjét maga készíti, 7—8 fejkendő (melyekből 1—2 selyem), 2—3 pár harisnya, 1—2 nagykendő, 2—3 viselőruha. A szekrénybe vagy ládába zárt férfiruha áll 4—5 hétköznapi, 3—4 ünnepnapi fehér ruhából, egy ünnepi s egy hétköznapi nadrágból (cioareci), az előbbit kifordítva gyakran hétköznapiokon is viseli.

Foglalkozás. A román nép főfoglalkozása a földművelés, elterjedt még közte a hegyes vidéken a szőlőművelés és a pásztorkodás is. Sok helyen bányamunkát végez, vagy faipart űz. Aki nem tud otthon megélni, vagy községében alkalmazást nyerni, átmegy a szomszéd községbe, vagy Aradra munkára. Téli munkája nem azonos a nyárral. Bár Arad megyében nem dívik a tanyarendszer, mégis a gazda kora tavasztól késő őszig, idejének legnagyobb részét kint a szabadban, mezőn tölti, mert kis földjét ő maga műveli, minden idegen segítség nélkül. Búzáját ő maga nyomtatja lovaival, esetleg ökreivel, melyeket hosszú kötélre köt s aztán körbe járátja az előkészített búzán. A jobbmódú egész nyáron át kifejtett munkásságával összegyűjt annyit, amennyire szüksége van télen. A földművelés mellett számos helyen virágzik még a szőlőművelés (aradi hegyalja), gyár- és faipar (Arad, Maroszatlna, Halmágy-csúcs, Borosjenő), bányaművelés (Borossebes, Dézna, Menyháza, Koroknya, Zombrád, Almászegres) és mészégetés, ahol alkalmazást nyerne a románok is. Ha szegény a román ifjú, beáll valahol béresnek s évek alatt összegyűjt magának annyi pénzt, hogy miután eleget tett katonakötelezettségének is, haza menjen s megnősüljön. Ezután a maga ura lesz! A hegyalján sokkal mozgalmasabb az élet, mint egybűtt. A hatalmas szőlő táblákat többnyire román munkásokkal műveltetik, mely körülmény folytán egyrészt más jövedelmi forráshoz is jutnak, másrészt megtanulván az okszerű szőlő- és kertművelést, saját földjüket is tudják helyesen megművelni.

Bezzeg, nem így van a szegény hegyi lakókkal, kiknek a sors csak igen kicsiny művelhető földterületet nyújtott, de annál több sziklát, hegyet és erdőt adott, ahol a pásztorkodás virágzik. A pásztor furulyájának kellemes, hívó hangja figyelmessé teszi a kirándulót. Nemcsak a hegyvidék lakói közt, hanem a síkságon is mindinkább tért hódít különösen a téli időszakban a háziipar. Maroscsicséren a kosárfonás, Zaránd erdeiben a szerszámfa, Apátiban a vályú és tövis borona, Csermőn a donga, Dúdon a cserépedény, Vidrán a dézsa (veder, cseber) készítés virágzik. Elvértve állat- és baromfitenyésztéssel (Maroshollód), továbbá gyümölcsstermeléssel (Ácsfalva) is foglalkoznak. Szépek a keleti szinpompában ragyogó szőnyegek és kötények, melyeket a megye egyes részeiben ők maguk készítenek.

Az aradi románok tekintélyes része földművelő és fuvarozó, van

továbbá köztük számos iparos és kereskedő is. A szegény munkásokat pedig a gyárak foglalkoztatják. Merészebb üzleti és vállalkozó szellem átlag kevés van a román népben. A legtöbb község üzlete sem az ő kezében van.

A nehéz testi munkát végző románnak, talán gyenge táplálkozása következtében, szinte nélkülözhetlenné vált a pálinka, mely elég gyakran előidézője szokott lenni a zajosabb családi életnek. Nem kerüli

66. ábra. Kisjenői román parasztcsalád.

ki szívesen a korcsmát, melyből hazaérve, hozzáfog napi munkájához. Télen fát vág, trágyát hord ki a földjére s pihen. Családi élete egyszerű.

Gyermekével keveset törődik. Csak ritkán, mások biztatására küldi középfokú iskolába. S ha gyöngén tanul, avagy anyagi helyzete nem engedi, hogy tovább iskoláztassa, kiveszi onnan ezzel a megjegyzéssel: no, de ebből sem lesz pap! És aztán otthon foglalkoztatja. Többre becsüli háziállatját kisgyermekénél s az előbbi betegségét vagy halálát nagyobb csapásnak tekinti családtagjéénál. Ha gyermeke hal el, többnyire ezt mondja: *Căți ca el, toți du pe el!* (Mindaz, ki olyan mint ő, mind oda való. Hulljon a férgese!).

Anyagi helyzete. A román nép átlag nem mondható szegénynek, jóllehet ritkán akad közte nagy vagyonú. Olyan szegény, ki más házában lakjék, csak a városban, Aradon található; a községekben igen kevés a „lakó“. Mivel igényeik nincsenek, a nyáron át megtakarított pénzből, vagy összegyűjtött terményekből télen is megélnek. Ha pedig elfogy készpénze, van hitele a kereskedőnél, vagy a takarékpénztárban. Napjainkban minden nagyobb községnek meg van már a maga takarékpénztára, vagy fiókintézete. Az Aradon fennálló Viktória román takarékpénztár a megyében is terjeszkedik. A gazda udvarán összehalmozott trágya anyagi helyzetéhez képest elég értéket képvisel, melyből gyakran eladogat másnak is.

Életmódja. A román ember nyáron, mikor több a végzendő munkája, korábban kell, mint télen. Első gondja ellátni háziállatait s csak azután eszik ő maga is. Télen igen gyakran csak kétszer, délelőtt 9 és 10 óra között s estefelé 5 és 6 óra között étkezik. Ételei egyszerűek, melyek böjti időben tők- vagy lenmagolajjal készülnek. Fontos tényezőként szerepel előtte a böjt (post, a szerb пост-ból). Böjttől karácsonykor hat, husvétkor hét Péter és Pál napja s Nagyboldogasszony napja előtt két-két hetet, mert „pe 4 posturǐ i botezat“ (négy böjt megtartására keresztelték). Böjti nap még minden szerda és péntek. Oly annyira fontos előtte a böjt, hogy külön böjti edényeket is tart, melyekből csak böjt idején étkezik. Különböző háromféle edény van minden háznál: böjti, zsiros és „piszkos“ edény. Böjti edényül (de post) csak az új szolgálhat, melyben zsiros étel sohse volt. A tej és a tojás zsiros étel s böjtben még azt sem eszi. Mihelyt zsiros étel (pl. tej) került az edénybe (tányérba, fazékba), azonnal megszűnt böjti edény maradni. A modernebb gondolkozásuak a zsiros edényeket gyakran félórai súrolás után szükségből böjtiekké teszik. A zsiros (de dulce) edények száma rendszeren nagyobb, mint a böjtieké. Ha pedig akár a böjti, akár a zsiros edénybe olyan anyag került bele, melyet ő meg nem eszik vagy iszik, például mosóteknőből víz, vagy ha valamely állat ivott belőle, akkor ő azt tisztátalannak, piszkosnak (spurcată) tekintvén, többé nem használja, hanem félre teszi, vagy ha használni lehet, pl. ha edény volt, kiteszi a baromfi udvarra vízzel. Mese az, amit olvashatunk ezen háromféle edényről némely írónál, hogy t. i. ha idegen ivott a tiszta edényből, akkor már tisztátalannak (spurcată) tekinti stb. Hiszen akkor egyszerűen nem ad belőle inni, ha azt akarja, hogy tiszta maradjon; ámde erről, az idegen iránt is igen előzékeny és figyelmes román népnél, legalább Aradon és Aradmegyében, szó sem lehet.

Reggelije kenyérből és szalonnából, esetleg túróból áll. Legdrágább étele a kenyér, melyből egy négytagú családnak naponként cirka két kiló kell. Ha jól volna elkészítve a kenyér, úgy több fogyna el

belőle, ámde a korpás buzalisztból, vámmalomban örölt tömör és hozzá rosszul süttött nehéz kenyérből lassan fogy. Eledele még a hagyma, burgonya, tej, hordós- és nyerskáposzta (curechiu cu moare), bab, kukorica lisztből készült málé és mamaliga. Ez utóbbit eszik bőjti és nem bőjti időben: babbal, káposztával, tejjel, olajjal, sőt némely helyen szilvaízzel is elkészítve. Nem tévedek, ha a mamaligát és málét mondom a román nép nemzeti ételének. A mamaliga (mămăligă, pulicka) úgy készül, hogy mikor forr a víz a fazékban, balkézzel kukorica lisztet szórnak belé s jobbal állandóan keverik. Egyszerre nem szabad bele tenni a lisztet. Mikor megfőtt, egészen sűrű, aztán leveszik s feltálalják. Eszik hidegen is. Csemegéül sült tököt, szárított szilvát esznek. Húst ritkábban, ünnep- és vasárnapon fogyasztanak. Többnyire juhhúsból készül a hosszú lére eresztett paprikás féle ételük. Disznót majd minden háznál ölnek, de bőjt idején történik ez, mikor nem fogy oly nagy mennyiségben, mivel ölés napján is bőjtölnek. Ilyenkor a szomszédoknak sem kell izlelőül átküldeni. Ha vendégségbe megy, vagy lakodalmon van, kínálhatja magát, nehogy azt higgyék, hogy nincs enni valója otthon, sőt a lány kissé el is fordul, mikor kínálják. Ha pedig vizet ivott pl. a cârceag (korsó)-ból, kiönt belőle előbb maga után s csak aztán adja vissza, megköszönve a szivességet.

Vallás. Arad város és Arad megye románjainak legnagyobb része görög keleti vallású, 156 hitközséggel. Előfordul még köztük gör. kath. (17 hitközséggel, 2 a lugosi és 15 a váradi püspökséghez beosztva) s baptista (pocăit) is. A román nép igen vallásos. Hogy kitől és mikor vette fel a keresztény vallást, azt alig lehet megállapítani. Nem volt-e pogány megalakulása idején s csak később vette fel a kereszténységet, vagy talán mindjárt akkor lett-e azzá — nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy igen korán lett kereszténnyé. Ezen kérdésekre, miként az eredetre nézve, más feleletet nyújtanak a román és mást az idegen tudósok s források. Mert az előbbieket állítása szerint Traján császár dáciai légióiban keresztények is voltak, ámde feledik azt, hogy akkor (107) a keresztény vallás nem volt annyira elterjedve, hogy valóban lehessen annyi köztük. Másrészt nem lehetett azért sem, mert igen vegyes származású és vallású nép lakta Dáciát. Igen valószínű, hogy mivel a hegemonia a görögök kezében volt a Balkán félszigeten, azoktól vették át a románok vallásukat. Ezen időben a két egyház (keleti és nyugati) még egyé tartozott. Ámde azok a szertartásbeli eltérések, melyek az egymástól igen távoli vidéken levő egyházakban kifejlődtek, surlódásokat idéztek elő. E surlódások az ünnepek megtartásának idejére, egyes hitelvekre, a képek tiszteletére, a szentlélek eredetére stb.-re vonatkoztak. Ezen hosszas vitákra végül azzal felelt IX. Leó pápa, hogy kiátkozta az 1054. júl. 16-án kelt bullájában a konstantinápolyi patriár-

kát és követőit. Az ezen naptól elszakadt *keleti* egyház híveit, lévén görög fennhatóság alatt álló terület a Balkán, elnevezték görög keletieknek, hogy ezzel még jobban meg lehessen különböztetni őket Rómától és híveitől. Ezen elnevezés alatt tehát tulajdonképen nem is vallást kell értenünk, mert hisz sem görög, sem keleti vallás nincsen, amint nincsen latin vallás sem, hanem lett görög, ószláv, később román ritusu, szertartású egyház keleten.

Dacára annak, hogy a román nép faji sajátosságánál, valamint nyelvénél fogva rokon az olasz, francia, spanyol néppel, — vallás tekintetében még sem csatlakozott a nyugati (róm. kath.) egyházhoz, mint azok, hanem a keletihez, jöllehet, sem a görög, sem pedig a szláv néppel nem áll rokonságban. Mindezeknek oka csakis a görögök közvetlen hatásából magyarázható meg, melyet rá gyakoroltak. És sajátos, hogy mily szívósan ragaszkodott a multban épúgy, mint a jelenben is ezen, rá nézve teljesen idegen nép által birt valláshoz.

Miután Erdély elvesztette önállóságát s a Habsburgok uralma alá került, felütötte fejét a vallás-unió. Azt mondták, hogy a görög keletieket annál is inkább lehet katholizálni, mert hiszen nagy vallásbeli eltérés úgy sincsen a két felekezet közt. Különben miben is tér el lényegileg (a külső, szertartásbeli eltérésektől eltekintve) a római katolikus vallás a görög keletitől? Abban, hogy 1) a keleti egyház hívei két szín alatt áldoznak (a nyugatié egy alatt); 2) hogy a keleti kovászos kenyeret használ (a nyugati kovásztalant); 3) hogy a keleti nem ismeri el a purgatorium létezését, mint a nyugati; 4) hogy a keleti egyház hívei a szent lelket csak az atya istentől származtatják s nem a fiú istentől is, miként a római katolikus egyházban; 5) hogy a keleti egyházban a bérmálás nyomban követi a keresztséget, a nyugatiban nem; és 6) hogy egyházkormányzási ügyekben a gör. keleti román egyháznak a nagyszebeni metropolitán kívül más felettes hatósága nincsen, míg a hazai kath. egyházak a római pápát ismerik el fejüknek. Az unióval kapcsolatosan a XVII. század második felében kapták a hazai románok az első ígéretet Bécsből, amidőn Kollonics Lipót érsek kényszerítette őket a katolikus vallás elfogadására. Oly kiváltságokat ígértek nekik, amiket már a szerbek élveztek. Az ígéretnek volt is némi hatása, amennyiben többen áttértek a katolikus hitre s lettek gör. katolikusokká, következménye lőn pedig a Lipót-féle híres diploma, melyben az áttértek jogait vették védelembe. Így oszlottak két részre a keleti egyház hívei: az egyesültekre és nem egyesültekre. Az egyesülteknek (gör. kath.) megengedték, hogy szertartásaikban a keleti egyházban dívó összes szokásokat megtarthassák. Ezen hittérítési munkálatokkal helyezkedett szembe Athanázius román püspök, ki óvást emelt az unió ellen, minek következtében Lipót eltiltotta azt, hogy a népet vallásbeli meg-

győződésében irányítsák. A mindenfelé támadt zürzavarban megtörtént az, hogy az egyik község ma még egyesült (gör. kath.) vallású volt, de már holnap nem egyesült (gör. kel.) és megfordítva.

Végül az 1700. évben megtartott gyulafehérvári zsinat kimondotta az egyesülést Rómával. Ezen lépésekkel állást foglaltak a románok a szlávok és görögök ellen. Az áttérő papok kikötötték azonban azt, hogy az egész szertartás, istentisztelet, böjt és áldozás dolgában az eddigi állapotok maradnak fenn. Megmaradt még keleti mintára a templom beosztása, az istentisztelet nyelve s megengedték a papoknak a nőülést. Mintegy 200.000 román család tért át ekkor a gör. kath. hitre. Mária Terézia sietett egyik rendeletében a haza fiainak nevezni őket; egyik későbbi (1744) törvény pedig polgároknak ismerte el.

Az unió igen sok zavarnak lett kútforrása, sőt Klein püspök függetlenségi törekvései is ezzel hozhatók kapcsolatba. És mindezek együttvéve egyengették az utat a Hóra-féle lázadáshoz. Az elvált két egyház anyagi ügyeinek rendezése után a király a karlócai patriárka ajánlatára, Nichitics Gedeon szerb archimandritát nevezte ki az unió után Erdély első gör. kel. püspökévé, Nagyszeben székhellyel. A hazai románság első román származású püspöke pedig az unió után Moga László, kit 1810-ben választottak meg. Az 1847. évtől Saguna András volt a püspök, ki egyháza érdekében igen sokat fáradozott. Legfőbb érdeme, hogy megteremtette a magyarországi gör. keleti román egyház autonómiáját, rendezte a papság anyagi helyzetét, fejlesztette a népnevelést, a tanító és papképzést, létesített számos népiskolát. Ő volt értelmi szerzője a románok 1848/49-iki állásfoglalásának, továbbá törekedett a gör. katolikusokat visszatéríteni a keleti hitre. Követelte a görög keleti román érsekség felállítását és az évenkénti zsinat megtartását, mely felsőbb jelölés nélkül választhasson püspököt. Működése idejében ismerték el az 1848-iki törvények a görög keletieknek szabad vallásgyakorlatát. Sokáig vitatta a gyulafehérvári metropoliai szék gör. keleti voltát minden eredmény nélkül, de annál kedvezőbb megoldást nyert legfelsőbb helyen a többi kérdés, mivel sok tárgyalás és vita után végre 1865. jan. 5-én megjelent a hivatalos közlönyben azon királyi kézirat, mely a külön erdélyi gör. kel. román érsek-metropolitai szék szervezését megengedte. Ezen intézkedéssel végleg elvált a két gör. keleti (román és szerb) egyház egymástól s az új metropolia élére Saguna Andrást nevezte ki az uralkodó. A szerbektől tényleg azonban csak az említett év második felében kiadott diploma megjelenése után váltak el, amikor egyuttal az *aradi* püspöki egyházmegyét kikerekítették s megalapították a karánsebesi püspöki egyházmegyét.

Az alkotmány helyreállítása után az 1868. évi 9. törvénycikk biztosítja a két görög keleti felekezet egyenjogúságát s autonómiáját sza-

bályozza, továbbá a két felekezet egyházi javainak elkülönítésére a rendes hatóságokat, illetőleg bíróságokat nevezi meg.

A román egyházban az istentisztelet nyelve igen hosszú ideig az ósláv volt s csak újabb időben lett teljesen a román használatos, jól lehet egyházi könyveik felét még ma is ósláv betűkkel nyomják.

A *templom*, melynek oltára keletre s tornya nyugatra épül, három főrésze: bejáró-, hajó- és oltárra oszlik. A kórus alatti hajóban van a nők részére fenntartott hely, míg a középső része a férfiaké. Padok az egész templomban nincsenek, hanem vannak a falak mellett székek felállítva, melyeket az egyház idősebb tagjai megvásárolnak s élethossziglan használnak. Az oltár előtt jobbról és balról a fal mellett áll a pevnîța, melyben énekel a köréje csoportosuló diáksereggel együttesen a kántor. Tudnunk kell, hogy a gör. kel. s gör. kath. templomokban nincsen semmiféle hangszer s hogy csak nagyobb ünnepnapokon szokott énekelni a dalárda a kóruson. Az istentisztelet nagyjában ugyanazon részekből áll, melyekből a katolikus, csak hogy ének tölti be az egész időt. A jobb oldali pevnîța előtt látható egy diszesebb szék, amely a püspök számára van fenntartva s ezzel szemközt van szűz Mária képe, e mellett, esetleg fölött áll a szószék. A gör. keleti és gör. kath. templomokban csak egy oltár van, miként a nyugati egyházban is volt hajdan. Az oltárt a hajótól az ikonosztás (a szentek képeiből álló s három ajtóval ellátott fal) választja el. Az ajtók közül a középső a fő, melyen csak istentisztelet alkalmával járhat ki s be a pap, más egyén azonban sohasem. Az egy óráig tartó istentisztelet alatt is mindössze csak háromszor nyílik a két szárnyú főajtó, míg az oldalt lévő két kisebb ajtón már többen járhatnak (crâznic = egyházi). U. n. csendes istentisztelet itt nincsen, hanem van szombaton: vecsernye, vasárnap reggel: reggeli s 10 órakor rendes istentisztelet (áldozással stb). Egyházi énekeik leginkább szláv dallamúak. A keleti egyház a szentek, szent képek és ereklyék tiszteletére nézve teljesen egyetért a nyugati (kath.) egyházzal. De már a bôjtöt sokkal szigorúbban tartják meg. Különösen meg szokták tartani a húsvéti nagy bôjtöt.

Ónaptár. Az ünnepnapok száma és ideje nagyjában megegyezik a katolikusokéval s ha mégis különbséget látunk az egyes ünnepnapok megtartásánál, annak magyarázatát abban leljük, hogy az összes keleti egyházak még a Julián-féle naptárt használják, mely szerint 13 nappal kevesebbet irnak.

Köszöntés. A román nép vallásosságát mi sem igazolja jobban mint az, hogy a nagyobb ünnepnapokon külön vallásos köszöntési módokat ismer. Így húsvéttól pünkösdig így üdvözik egymást: Christos a înviat! Krisztus feltámadt! Adevêrat c'a înviat! Valóban feltámadt! Karácsonykor pedig Christos so nêscut! Krisztus megszületett!

Adevărat că so născut! Valóban megszületett! Így köszönnek vizkeresztig. Noroc! (Szerencsét!) Norocbun! (Jó szerencsét! Arad).

Baptisták. Hatvan hívő már épít magának imaházat (casă de rugăciune). A hívők maguk magyarázzák meg a bibliát, melyen kívül az evangélium is szent könyvük. Imaházuk egyszerű; padokkal, szószékkel s esetleg harmoniummal van ellátva. Vasár- és ünnepnapokon, továbbá a gyülekezet határozata szerint hétköznapokon este is imádkoznak románul. Az irni-olvasni nem tudót megtanítják rá. Békés, jámbor életet élnek. Testvérnek nevezik egymást. Ezek, valamint az anyagi előnyök, egyházi adót, temetési stb. díjat nem fizetnek, mert együttesen énekelve imádkoznak, temetnek stb. — megértetik velünk ezen hit (pocăit) rohamos terjedésének okát. Majd minden községben találunk baptistákat.

Népköltészet. A néplelek legszebb alkotása: a költészet igen virágzik a román népnél, mire gazdag nyelve is alkalmas. Kevés olyan nép van, amely oly kifogyhatatlan legyen a nótákból, mint a román. Gazdag a dalban, a kiszólásokban tánc közben, a népmesékben, a varázsköltészetben stb. Mindennek, szerelemnek, bánatnak, szomorúságnak, vigságnak, örömeinek tolmácsolója a dal. De feltűnik előtte az erdők szép lombja, a mezők tarka virága is, melyeket szépen megénekel. A hora-t leginkább korcsmában és lakodalmon éneklék ivás közben. A tánc egy fajának is (körtánc-féle) hora a neve.

Népdalok. Aradvidéki népdalok (doina = szerelmi dalok, hora = ének): ¹⁾

1. Zis' a Ba-dea că ve-ni Lu-na când a ră-să-ri
2. De-aive-nit bi-ne-ai ve-nit, Tran-da-fi-rul meu iu-bit,
Es-a-fa-ră lu-nai sus, Ba-dea ve-nit și s'a dus.
Căci cu ti-ne mă mai ieu, De'mia-li-na ca-zul greu.
Es-a-fa-ră lu-nai jos Ba-dea nici că să în-tore.
Un de eshi bă-di-țã fra-te De mă lași pe as hep-ta-te
Și tea-ștrept pe-du-pă ca-să Sub ră-chi-ta cea tu foa-să
Taci le-li-țã căm ve-nit De când lu-na s'a i-vit.

¹⁾ Steff M. közlése szerint a négy első ének.

Foa - ie ver - de pup de crin Le - le cod - rui ver - de Spune'mi
mân - dră când să vin Le - le cod - rui ver - de.

2. Se nu vini tu de cu sară, Lele stb.
Când dușmanii stau p'afară „ „
3. Ci să vii la miez de noapte Lele stb.
Când dușmanii dorm pe moarte „ „
4. Și se nu vii pe la sură Lele stb.
C'am un câne rau de gură „ „

1. Dear fi mân - drăh deal la cru - ce De trei ori pe
2. Dar mân - drăi ca - le de par - te Nu - pot mer - ge

zi măș du - ce tra la la la la la la la
fă - ră car - te „ „ „ „ „ „ „ „

3. Carte n'are cine 'mi face,
Că birăul nostru zace.
4. Dar nu zace că-i beteag,
Că mândruța l'a lasat.
5. Cu notaru-s manios
Și' mi face cartea pe dos.
6. Aș trimite, n'am pe cine
M'aș duce, dar mi rușine.
7. Aș trimete sfânta lună
Într'o zi de vreme bună.
8. Sfânta lună-i jumătate
Și nu'mi aduce dreptate.

1. La fân - tă - nă sub ră - zor, tra la la la la la la la
2. La fân - tă - nă la iz - vor „ „ „ „ „ „ „ „

Sân - tăt neș - te dor cu dor, tra la la la la Să - să - ru - tă
Vine un mân - dru că - lă - tor „ „ „ „ „ „ Es - te ba - dea

pă - nă mor, tra la la la la la la tra la la la
bă di sor „ „ „ „ „ „ „ „

3. Și la umbră se așază
Apoi doarme și visează
Murgu-i paste și nechiaza.
4. Și visează mândruțița
C'a bătut-o moiculița
5. Tot cu fir de busuioc
Peste dragu-i de mijloc
6. Tot cu fir de tamăița
Peste draga-i de gurița

Bagă Doamne luna...

1. *Lassan.*

Bagă Doam-ne lu-na'n nor * băgă Doam-ne luna'n nor

să mă duc in de mi dor să mă duc in de mi dor.

Bagă doamne luna'n stele
Să mă duc inde mi jele.

2.

Mândru-li-ță din bă-nat tra-la la la la Nugân-di că

team-lă sat tra-la la la la Tu est floo-re dă bu-jor

tra-la la la la Nu te lăș-ieo pu-nă mor tra-la la la la.

1. Pe drum cătră Lipova
Merg trei fete alătura
Cu cununi de floricele.
Cu trei voinici după ele.
Voinicii din grai grăiau
Cătră fete așa ziceau:
Fete, fete, dragilor,
Dragilor, frumoaselor,
Dați-ne voi floricele,

Să ne purtăm noi cu ele.
Fetele din grai graiau
Voinicilor le ziceau:
Noi floricele vam da
Da că voi că ni-ți lua.
Voinicii din grai graia:
Noi pe voi că vam lua
Dar avem măicuță rele
Nu veți nărăvi cu ele!²⁾

Három lány virágkoszorúkkal halad Lippa felé s három legény követi őket. A legények imígy szóltak a lányokhoz: Lányok, lányok, kedves szép lányok, adjatok virágot, hogy mi is kitűzzük! A lányok pedig így válaszoltak: Adnánk nektek virágot, ha feleségül vennétek. Az ifjak ezt felelték: Elvonnénk titeket, ámde rossz anyáink vannak s nem tudtok majd összeférni velök!

2. Firea-i taică-afurisit
Ce noroc mi-ai fost găsit:
Eu tinără ca raua,
El bătrân ca dumeata.

Taica meu s'a lăcomit
La casă și la pământ,
La o boghie de fân
Și m-o dat după bătrân,

1) Az első ütemben d helyett h olvasandó. — 2) Tribuna 1909. évf.

La măr roșu din ultoi
M-o dat după văduvoi.
Aș purta vara păpuți
El are trei-patru prunci;

Ași purta vara cercei
El țipă dinți de ai răi;
Ași purta vara măргеle
El țipă dinți și măsele.¹⁾

Átkozott légy apám, mert szerencsétlenné tettél. Űde vagyok, mint a harmat, férjem öreg, akárcsak maga. Apámnak ház és föld s boglya széna kellett, azért adott öreghez, özvegyhez. Viselnék nyáron papucsot, de nem telik, mert három-négy gyermeke van. Viselnék fülbevalót, ámde férjem fogai hullanak. Viselnék gyöngyöt, de ő záp és metsző fogait hullatja.

3. Latră câinii la poiată
C-or mâncat lupii o fată,
Las' so mănće că-i de vină:
Umblă noaptea prin grădină
Prin grădină printre flori
Și dă gură la feciori.²⁾

Ugatnak a kutyák az istállónál, mert megettek a farkasok egy lányt. Nem baj, hadd egyék, mert bűnös, hisz éjjelenként belopózdik a kertbe, virágos kertben jár s csókra nyújtja ajkát a legénynek.

Bordal. (Maroscsicsérről):

Așa ne spune Scriptura,
Cum spune Cristos cu gura
Căci puterea vinului
Strică mintea omului,
Dar a răchiului
Strică a stomacului;
Căci omul dacă amețesce
La nimic nu mai gândesce

Caci el dela birt de pleacă
Tot împlântă ca și o vacă;
Ochii stau in lăcrămare
Mănilé stau pe bătae.
Pruncuții sunt goli ca napi
Și sunt negri ca harapi;
Casa e descoperită
Porția trebuie platită.

Azt mondja a szentírás, miként mondá Kisztus is, hogy a bor ereje megrontja az ember esztét, a pálinkáé meg a gyomrot. Mert mikor az ember mámoros, semmire sem gondol, s ha a korcsmából elindul, meg-megakad, mint a tehén. Szemei nedvesek s keze ütlegelésre készen áll. Gyermekei meztelenek, mint a cigánypurdék s feketék, mint a négerek. Háza fedetlen, adót pedig fizetni kellene.

Borossebesi népdal:

De când trec la mândra dialul,
Mi so despotcovit calul,
Nui vina calului,

Nici a potcovariului
Ce i vina mea,
Că prea des măduc la ea.

1) 2) Tribuna. 1900. évf.

Mióta eljárók kedvesemhez a hegyen át, leesett lovam patkója. Ámde azért nem okolom sem a lovat, sem a kovácsot, hisz az én hibám az, miért is járok oly gyakran öhozzá!

I.

Frunză verde frunzuliță
Am avut trei mândruliță,
Una 'n deal și una 'n vale,
Una în uliția cea mare.

II.

Cea din deal sa măritat,
Cea din vale ni-a lăsat,
Cea din uliția cea mare
Amea grijă nomai are.

Zöld levél, levélke, három kedvesem is volt nekem; egy a hegyen, egy a völgyben s egy a nagy utcán. Ámde a hegyen lakó férjhez ment, a völgyben levő hűtlen lett s a nagy utcai rám sem gondol többé!

Gyermekdal (bölcsődal):

Dragul mami pușor.
Culcâte și dormi ușor,
Mama să lucre cu spori.

Kedves gyermekem feküdj, aludj jól, hadd dolgozzék anyád szaporán, jól!

A *strigături*, tánc közben elhangzott kiáltások, melyeket csak férfiaktól lehet hallani: Dăm Doamne cioi cere eu, că nu ciăr mare iosag, numa o mândră ce mi drag. Teljesítsd Istenem kérésemet, nem kérek sokat, csak azt, hogy kedvesemhez juttass.

Sus opincă, pună poți, că mai am vo'doi tri zloți! Fel bocskor amíg lehet (míg fiatal vagyok), mert még van két-három forintom! Bine zice, rău jucăm, nui ciudă, că ne învățăm. Jól zenélnék, rosszul táncolunk, nem csoda, hiszen tanulunk!

Közmondások: N'are casă, nare masă (Szegény, mint a templom egere). Vorbe multe sărăcia omului (Sok beszédnek sok az alja). Să trăiești cât cioca de la Șiria (Addig élj, míg a világsi várromok fennállanak). Fie cine trage foc la ăla sa (Mindenki elsősorban magával törődik). Nevoea învăță pe om (A szükség megtanít). Nu-ți băga nasul unde nu-ți ferbe ăla (Kinek nem inge, ne vegye magára).

Népmese. A román nép mesékben igen gazdag. A népmesék (povești, basme) hősei rendszeren vitéz legények (Pipăruș Petru, Ducipal și Răitărică hőse), akik hős tetteket visznek végbe. A mesék így kezdődnek: volt egyszer, amint egyszer se volt, hogy ne lett volna, mert nem mesélnék . . .

Az elrabolt királyné c. mesében elmondja, hogy élt egyszer egy igen gazdag és nagyhatalmú király (Roșu = veres), kitől mindenki félt a föld kerekégén. Az elbizakodott király egyszer azt mondta, hogy

nem fél még a szörnyek királyától sem, ki ezt meghallotta s azonnal kihívta. Mikor a két ellenfél szembe került egymással, a szörnyek királya kővé változtatta Veres király katonáit s feleségét, ki legszebb volt az országban, elrabolta tőle és birodalmába vitte. Veres király fiai találgatták atyjok szomorúságának okát s főleg azt szerették volna tudni, hogy hol van anyjuk. De nem merték megkérdezni mindjárt, csak később vett magának ehhez bátorságot a nagyobbik, ámde mikor bement tudakozódni, a király szó nélkül nyakon ütötte s ajtót mutatott neki. És így járt mind a három fiú. A legkisebbik azonban nem elégedett meg azzal, amit kapott, hanem kényszerítette apját, hogy mondja meg szomorúságának okát s anyjuk hollétét. A király végre engedett a kérésnek s elmondott mindent. Ekkor a fiú követelte szülei jegygyűrűit s pallossal a kezében elindult a szörnyek királyához anyja megmentésére. Hosszú útjában pihenés közben megismerte Staticot-ot, kinek földjén megpihent. Ez barátja volt a szörnyek királyának. Elmondotta róla, hogy az nagy úr s boldog most, mert legyőzte Verest és elvette annak szép feleségét. Ámde oda, a világ szélére csak vastag ködön át juthatni, ami neki lehetetlen. Innen tovább folytatta útját a királyfi, míg végül, miután kilenc tengeren, kilenc országon s kilenc évig érő heggyen ment át, elért a világ szélére, ahol Staticot-tól nyert varázsvesszővel eloszlatta a ködöt s bement a király falujába. Éjszakára egy öreg asszonynál húzta meg magát a falu szélén, aki bejárt takarítani a királyi házba. A királyfi arra kérte az öreg asszonyt, hogy seprés közben ejtse le a tőle kapott gyűrűt s észrevétlenül tegye el ismét. A királyné kíváncsi lesz rá s meg fogja nézni, de ő ne szóljon semmit. Úgy is történt. A királyné nagyon meglepődött, mert ráismert saját gyűrűjére s mikor megtudta, hogy honnan van, megüzente fiának, hogy azonnal hagyja el ezt a földet, mert haza jön az ura s agyonzúzza. De az ifjú másnap a másik gyűrűvel is így tett. Majd megkérdezte a királynétől, hogy miben rejlik a szörnyek királyának ereje. A király, felesége kérdésére a ház előtt levő két nyárfát, majd egy bikát aranyoztatott be s azt mondta, hogy azokban rejlik az ereje; de mikor a királyfi, kinek az öreg asszony volt a közvetítője, ezt sem hitte el, akkor a királyné újból sírt, könnyezett urának s hűtlenséggel vádolta. A király végre ellágyult s elárulta, hogy az országa határát mosó tenger közepén van egy sziget s azon egy csoda-disznó. Ennek fejében van egy bogár, a bogár fejében egy méh s így folytatódik ez tovább hét élő lényvel, míg az utolsó fejében van az erejét nyújtó kis füttyülő. A királyfi ezt megtudván, elindult a sziget keresésére. A határvíz partján, melyhez ért, három kis héjját talált, melyek siránkoztak, hogy ők áldozatai lesznek a mindjárt előbukkanó szörnynek. A fáradt királyfit álmából ezek könnyei és lármája zavarták fel, mire az előjött sárkány

fejét lemetszette pallosával s mikorra megjött az öreg héjja, az ifjú már el is tűnt. A héjja mindenfelé kereste, míg végül fiai kibocsátották szárnyaik alól, ahová eldugták anyjok elöl, mert tudták, hogy örömeben lenyeli. Majd megállapodtak, hogy most a héjja tesz neki sziveséget és átviszi őt a szigetre. A királyfi felült a hatalmas héjja hátára s útnak indultak. Mikor repülés közben megéhezett a héjja, szájába adott a királyfi egy-egy ökröt, lovat s kenyeret, mert ezeket karmai közt vitte. Mikor pedig elfogyott az enivaló, az ifjú elővette kését s lábikrájából metszett húst a héjja részére. Végre odaértek a szigetre. Az ifju egy tó partján levő fán helyezkedett el, melybe fürödni járt a disznó s onnan leste a magával vitt kocsikerékkal kezében a csodaállatot. Délben meg is jelent s a nagy meleg elől a tóba sietett fürödni. Ő meg a fáról hangot hallatott. A disznó körülnézett de nem látta, csak a második kiabálás után a semmirevaló embert. S amint fölnézett, a kocsikerék orrára esett s agyonütötte. Most lesietett a fáról a királyfi, levágta a disznó fejét, kivette abból a hétféle élőlényt s a hetedik fejéből a kis füttyülőt, melybe amint fújni kezdett, azonnal halálos beteg lett a szörnyek királya. Az ifjú elsietett az anyjáért s egyben megkérdezte a királyt, hogy milyen halált óhajt. A király azt hagyta meg, hogy daraboltassa fel testét s rakja zsákba, tegye fel a zsákot lovára s aztán bocsássa világga. Az elrabolt királyné hazatérőben ismét találkozott a már megöregedett férjével a mezőn, ahol libákat őrzött, mert öregségére másra nem volt alkalmas.

Ducipal és Rajterika (Ducipal si Răitărică) meséje szerint élt valami községben egy szép ifju, aki feleségül vette a község legszebb lányát. A menyecskét, míg ura oda járt dolgozni, elrabolta egy csodaszörny. A férfi ekkor egy messze földön ismeretes jósnőhöz fordult tanácsért, aki elmondotta, hogy a csodaszörny lovának (Răitărică-nak) kisebb testvérét, Ducipal-t szerezze meg s azzal vissza fogja hozni feleségét. Hosszú, fárasztó útján el fog haladni gyönyörű virágos mezőkön, látni fog véres, viaskodó bikákat, elhalad egy kút mellett és szomjas lesz, majd a legnagyobb álomba fog esni, mikor egy hidra teszi lábát, — ámde mindezekből ne kívánjon semmit se, mert azonnal vége lesz. Elmondotta a jósasszony, hogy Răitărică anyja a legvéznább ló s hogy lesse meg, mikor ellik, azt a csikót lopja el magának, mert az lesz az ő segítő társa (Ducipal). A szörnyeteg házát pedig kakas és ebecske őrzi, ezeket löjje le, mert különben hangjuk hallatára gazdájuk haza fog sietni. Vegye aztán maga mellé feleségét s félelem nélkül menjen vele haza. A férfi ezekután útnak indult; valóban keresztül is ment mindazon, amiről neki az asszony beszélt s meg is kívánta azokat, ámde nem teljesítette kívánságait. A méntelepen, ahol farkasok ették meg a szép fiatal csikókat, a mi emberünk megleste a neki való csikó (Ducipal)

ellését, majd ráült s ellovagolt vele. A csikó nyilsebesen vitte oda, ahová vágyódott. Egyszerre csak a szörny házához értek. Előbb a szemétdomb tetején alvó kakast, majd a hőségtől lihegő kutyát lötte le, aztán bement a szobába, megcsókolta feleségét, lóra ültette és elsiettek haza. Ámde Răitărică nyerítésére gazdája is haza jött s bár ellenezte üldözöket, mert tudta, hogy öccse (Ducipal) járt ott, ki virradatkor született és gyorsabb lábú nálánál, mégis a mérges szörny ráült s utánuk lovagolt gyorsan. De amikor nem érhetette őket utól, Răitărică arra kérte öccsét, hogy várja meg, mert gazdája igen kinozza őt. Ducipal nem várta meg, mire az úgy feldobta gazdáját, hogy a kék eget érte, onnan alázuhan, hogy porrá zúzódott. A férfi ezután feleségét Răitărică-ra ültette s dalolva haladtak hazafelé.

Pipăruș Petru (Erős Péter). Volt egyszer egy szegény özvegy asszony, akinek két szép fia és egy gyönyörű lánya volt. Egyszer kora reggel a fiúk kimentek szántani, de ételt nem vihettek magukkal, mert nem volt készen. Hogy a lány kitaláljon hozzájuk, barázdát húztak a háztól a szántóföldig, amelynek mentén kellett volna haladnia. Ámde a csodaszörny más barázdát húzott, mely az ő házához vezetett s a régít betakarta. A szegény lány valóban el is tévedt s a csodaszörny házához ment, ahonnan nem tudott elmenekülni. Mikor hazaértek testvérei s anyjok is megtudta, hogy lánya eltűnt, tüvé tettek mindent, de hiába, testvérei később, mikor megtudták a dolgot, elmentek a szörnyhöz érte. Ez megfogta őket s úgy a földhöz vágta, hogy mindketten nyakig süppedtek a földbe. Testvérük, kit feleségül vett a szörny, csak azzal segíthetett rajtuk, hogy titokban etette őket. Mikor az özvegy otthon sepergette szobáját, csoda borsószemet talált, melyet lenyelt. E pillanattól fogva más állapotban levőnek érezte magát. Az újszülött gyermek neve Pipăruș Petru (Erős Péter) lett, kit Szent Péter, Isten utasítására kemencébe tett s azért fejlődött oly rohamosan. Az emberek féltek óriási erejétől s elküldték, hogy ha már hős-ködni akar, akkor inkább menjen a szörnyhöz és szabadítsa ki onnan testvéreit. Anyja azonban sokáig titkolta előtte a dolgot, míg végül meg kellett mondania. Saját tejéből készített nagy pogácsát adott fiának s útnak engedte. A szörny nem volt otthon, testvére pedig csak mikor megizlelte a pogácsát, hitte el, hogy ki ő, de rögtön elküldötte onnan, nehogy úgy járjon, mint a másik két testvére. Pipăruș azonban bevárta az immár nagy lármával közeledő szörnyet, ki azon kérdéssel fogadta, hogy hol menne ki szivesebben a szobából, az ajtón-e vagy az ablakon? Mindegy, felelte Péter s e pillanatban elővette a tűzről buzogányát s agyonsújtotta vele a csodalényt, testvéreit pedig kiásta a földből és haza vitte. Ámde nem sokára hálátlan testvéreitől elválva, bebarangolt hegyen-völgyön át sok-sok vidéket, míg egy szép nagy mezőn egy

kútnál nem talált egy gyönyörű szép siró lányra, ki elpanaszolta, hogy ő királylány s hogy mindenki siratja, mivel áldozata lesz a vízből azonnal előbukkanó óriásnak. És azalatt, míg Péter kipihente magát, valóban meg is jelent az óriás, akitől való félelmében azonban fel sem ébreszthette a leány Pétert, de forró könnyei arcára hullottak s fölébresztették azok. Péter ekkor elővette pallosát s agyonsújtotta a csodás lényt, testét felapritotta, 12 nyelvének végét levágta, tarsolyába rakta s aztán újból ledült pihenni. Ámde egy arra haladó furfangos cigány levágta az alvó Péter fejét s a sárkány 12 nyelvéből is levágva, a királylány megmentőjeként jelentkezett a királynál. De segített Péteren két hűséges kísérője: a két medve, ők elvették a gyógyfüvet egy kigyótól, melyet lánya levágott nyakára vitt s Péter nyakára tették. E csodafü fölébresztette Pétert álmából s azon faluba sietett, melyben lakott a király, kinél lakmározott immár a cigány s várta a királyságot. Előbb az egyik, majd a másik medvét menesztette Péter a királyhoz, kinek gyanus volt a dolog s katonákat küldött a hazatérő medvék nyomába, hogy kiderítsék a titkot. Ámde ezalatt a királylány elárulta a cigányt atyjának, a katonák pedig bevitték Pétert a királyi palotába, ahol ezután ő lett az úr, a trónörökös, és a király veje, aminek a nép is igen örvendett, mivel megszabadult a cigány („varju“) uralkodótól. A cigány testét felapritották, zsákba rakták s egy vad ló farkára kötve, világga bocsátották.

Ismeretes népmesék még: Crăişorul Şarpirol (a kigyók királyfia); Ce n'a fost şi nu va fi (ami nem volt és nem is lesz); Cenuşotca; Pădureţul; Fata de împărat cu stea în frunte (A csillag homlokú királylány); Ginelele Dracului (Az ördög veje); Făt-Frumos şi Mândra Lumii stb.

Irodalom. Irodalma alig van az aradi és aradmegyei románságnak. A szükséges tankönyvek és egyházi könyvek java részét máshonnan szerzik be, ill. szállítják. Van Aradon egy politikai napilap (Românu, saját nyomdájával) s egy egyházi és iskolai érdekeket szolgáló szaklap (Biserica şi Şcolă).

Család- és gúnynevek. A román családnevek közt a román hangzásúak mellett sok idegent is találunk.

Román családnevek: Ardeleanu, Rubenescu, Oncu, Oatiş, Măcinic, Gărgariu, Vancu, Nădăban, Suci, Morariu, Jonescu, Codrean, Păsculescu, Dobrău, Orodan, Ponta, Siculán, Kujedan, Popescu.

Utónevek: Ioan, Gheorge, Văsălie, Demetriu, Mitru, Mihaiu, Pavel.

Magyar nevek a románok közt: Kuruc, Gólya, Dudás, Holjártok (Halmágy), Ocsilakos, Kovács, Gyöngyös, stb. Susányfalva község lakóinak háromnegyedrésze Bocskai nevű, Ignafalva község lakóinak fele pedig László, Kistróna református község volt, lakói II. Rákóczi Ferenc idejében nyertek nemességet, mit oklevéllel is tudnak bebizo-

nyítani, de ma már román s majd az egész község lakosságának családi neve Józsa. Felsősimándon van Kardos, Angyal nevű román család.

Csúfnevek, melyeket gyakran a hivatalos okmányokból sem lehet elhagyni: Buşa, Herca, Perhei, Lupu, Ursu, Pignâr, Vrâşindanu, Slabu, Pera alu Pásulitã, Ciupeligã, Moţu. Néhol papjának is ad gúnynevet (popa fluture . . .).

Ezzel kapcsolatosan felemlitem még a román nép előtt ismeretes rossz *szellemek*, csodás lények furcsán hangzó neveit is: Mama pădurii (az erdők anyja); necuratu (tisztátalan, ördög); Ucia (ia cî ucia bate' l crucea) varboncu (sã il mînce), Ciuma, Baba-Cloanţa, Tipai.

Dülő, hegy, völgy stb. nevek: Cotului Novak, Opânciara, Hadã, Livez, Moltereii (Arad-Csálán), Izláz (jó legelő), Ugor, Szlatina, Galamos (Galambos? Mondorlak); Nyék (puszta), Paphalom (domb, Ószentannán); Sãlcarî (salcã = fűz, rét), Ádâmi (Borosjenő); Plescuţa (hegy); Pãste vale (dülő, eredetileg Puszta rekesz); Kornyest, Pagina mare és P. micã, Vişelezia Cotu (Csicsér).

Szokások. Lakodalom. A legények és lányok vasárnaponkint táncba járnak; itt kötnek közelebbi ismeretséget egymással. S ha a legény elérte azt a kort, hogy megnősüljön s eleget tett katonai kötelezettségének, — szól szüleinek. Ezek, miután jól meggondolták a dolgot s tájékozódtak a lány anyagi helyzete felől, előbb valami rokont, vagy jó ismerőst küldenek a lányos házhoz, hogy megkérdezze, vajjon fogadják-e őket? S ha igen, úgy estefelé néhol kocsin, másutt gyalogosan elmennek megkérni (credinţã) a lány kezét. Ez voltaképen nem is kérés, hanem alku, mert a lány szülei bizonyos összeget (50 koronától 200 koronáig), továbbá bundát (bunditã, tiurac), szekrényt és kendőt kérnek lányuk számára. Leginkább anyagi érdekek vezérlik a szülöket és fiatalokat a házasságkötésnél s vajmi ritkán játszanak közre szerelmi motívumok. Ékszert nem ad menyasszonyának a vőlegény, de a szükséges butorokat ő szerzi be. Igen gyakran megtörténik, hogy nem tudnak megegyezni. Keveslik a kérők (peţitorii) a lány pénzbeli vagy ingatlanokból álló hozományát. Ha pedig megegyeztek „foglalót“ adnak s készülnek a lakodalomra. A mátkaidő csak egy pár hétig tart, míg a legény megszerzi a házasságkötéshez szükséges okmányokat. Lakodalom csak vasárnap szokott lenni. Az ezt megelőző hét valamely napján, többnyire szerdán este, összejönnek a meghívott legények és lányok a menyasszonyos házhoz s víg énekszó és tánc közepette elkészítik, illetőleg felvirágoztatják a vendégek meghívására szolgáló kulacsot (pãlascã), mellyel eljár az ismerősökhöz a palaszítás (pãlãscãş, meghívó egyén, vőfély), mivel meghívó lapokat nem bocsátanak ki. Lovon vagy gyalog járja be a községet szombaton avagy csütörtökön és szombaton a szépen kiöltöztetett vőfély (pãlãscãş) s meghívja a vendégeket. Ahol szo-

kásos a kocsikon való menés, ott ilyenkor kocsit is kér. „Örömmel hívja meg önöket N. N. — mondja a palaszkás kulacsát ivásra emelve — fia (lánya) lakodalmára, egy kis szórakozásra, egy-két pohár borra s arra, amit az Isten fog elrendelni“. Ezután úgy tesz, mintha inna a kulacsból és átadja a házbelieknek is ivás végett. A lakodalmat (uspăți, cununie) megállapodás szerint vagy a vőlegény, vagy pedig a menyasszony szülei rendezik, sőt néha közösen is fedezik a költségeket. Az esküvő napján reggel összegyűlnek a rokonok mindkét háznál s aztán a vőlegénytől elmennek a násznagyért (naș, cumătru), kit ének és zenező mellett, némely községben kocsin, másutt meg gyalog kísérek el a házhoz. A násznagy hatalma oly nagy a lakodalmi idő alatt, hogy mindenki neki engedelmeskedik. A születendő gyermeknek is ő lesz a keresztapja, utódja pedig násza marad a családnak továbbra is. Ha a menyasszony más községből való, kocsikon és lóháton mennek érte. Oda érve, zárt ajtót találnak, majd azt kérdik tőlük, hogy mit akarnak s kit keresnek? Miután megmondják, hogy mi járatban vannak, beléphetnek a szobába s kölcsönös üdvözlések után, a templomba indulnak. Aradon kocsin, sok községben gyalog teszik meg az utat templomba és vissza. Kedves festői képet nyújt ezen látványosság Aradon. Három-négy virágos fáta és ugyanannyi legény szorul szívesen egy-egy kocsin. Érdekes, hogy nem ugyanazon az úton térnek haza, melyen odamentek, mert az kész szerencsétlenséget jelentene. Harsogó réztrombiták és cigányzene mellett fölvonulnak hosszú pántlikás kocsisoraikkal. A fáták énekétől, a vig ficsurok tapsa, hop-hop kiáltásától, énekétől és a csizmaszár verésétől hangosak az utcák.

A násznagy több méter hosszú ruhának való szövetet (privez) vesz a menyasszony részére, melyet az esketési szertartás alatt a fiatal pár fejére tesznek úgy, hogy a vállakat is érje. A menyasszony ettől nem láthatja a vőlegényt s lábára sem léphet, ami jó jel, mert csak így lesz a férfi a ház ura. És még azt is hiszik, hogy az, kinek gertyája tovább ég az esketési szertartás alatt, rövidebb életű lesz. Az egyházi szertartás közben koronát helyez a pap a szövet fölé a fiatalok fejére s kezöket összeköti. A vőlegény fejére e szavak kíséretében teszi fel a koronát: „Istennek szolgálja, megkoronázlak Isten szolgáló lánya számára“. Majd a menyasszony fejére helyezi a következő szavak kíséretében: „Isten szolgálója, megkoronázlak téged e férfi nevévé. Légy kísérője és társa az életem át“. A szertartás alatt egymás után háromszor ad a pap a fiataloknak bort inni egy közös pohárból áldozásképpen, amely egytuttal emlékeztet a kánai menyegzőre és jelképe az öröm és öröm közösen üritendő poharának is.

A lakodalmas nép dél felé ér haza a templomból s azonnal az ebédeléshez lát. Otthon át kell lépniök a ház küszöbén, mely mellett

teknőben vagy dézsában viz van, folyót jelképezve, melyen csak pénzért lehet átkelni. A vízbe dobott pénz a menyasszonyé, ki csókkal fogadja a vendégeket. E szokás azonban nem dívik megyszerte, mert pl. Borosjenőn stb. helyen ismeretlen. — Ebéd után megkezdődik a tánc (joc). Udvaron a szabadban táncolnak vidékek szerint csárdás félét, ardeleana-t és hora-t. Ismeri a román nép még a következő táncokat: de doi, pepicior, lugosana, călușeri, dasca, duba.

Hangszere a hegedű és a réztrombita (klarinet). (A pásztorok hangszere a furulya).

Este átadják a vendégek a tésztából, ruhaszövetből, kendőből, konyhaedényekből álló ajándékot, amikor annak bemutatására kerül a sor. Mert míg a fiatalság tovább lejt az udvaron, addig odabent az öregek elhelyezkednek a hosszú asztalok köré úgy, hogy középen foglal helyet a menyasszony és a násznagy. Majd ezután két legény (néha nős férfi is) átveszi az egyes vendégek ajándéktárgyát és a nagy hallgatóság előtt tréfás formában nevetés, évelődés közben bemutatják, aztán leteszik a násznagy elé, ahol nagy rakás tészta szokott ilyenkor összegyülni. A szövet-, kendő-, konyhaedény- és egyéb ajándékot a menyasszony veszi át, aki ezután anyjával és valamely nénjével félrevonul, hogy levegye fejről a koszorút s felkösse a román asszonyt jellemző fakarikát (conci) s így, immár mint menyecske jelenjék meg a vendégek előtt, ahol pénzért táncoltatják. Aránylag rövid ideig engedi meg a násznagy a táncolást, mert alig lejt két-három lépést a táncos, ime, ismét csörög a tányér ujjab aranyokért (krajcárokért). Végül kiosztják az összegyűlt tésztát a jelenlevők közt, majd a menyasszony nyujt viszontajándékot a kapott tárgyakból a rokonoknak.

Kevés tánc után átmennek a vőlegény házához a vendégek, mert a lakodalmat leginkább a menyasszony lakásán tartják. Az elindulás pillanatában egy cserépedényt (csuprot) adnak a menyasszonynak¹⁾, aki odavágja a kapufélfához (oszlophoz) és könnyes szemekkel hagyja el szülei házát, elköltözik új otthonába. És amikor mindezek történnek, a legény megérinti menyasszonya hátát és vállát kalapjával, de erre ő oda felel, hogy ez legyen életökben az első és utolsó verése ill. büntetése.

Ezen szokások több községben ismeretesek s egyes helyeken (pl. Magyarádon) még a következő énekkel is vesznek búcsút a menyasszony szüleitől :

Rămâni maică

Rămâni taică !

Rămâni maică sănătoasă,

Ca și o pară frumoasă.

Rămâni taică sănătos,

Ca și un măruț frumos !

¹⁾ E szokás nem dívik mindenütt. Aradon nem ismerik, de Magyarádon már igen.

Maradj anyám, maradj apám! Maradj anyám oly egészségben (szinben), mint a legszebb körte. Maradj apám oly szinben, mint a szép alma!

A menyecskét vigasztalják:

Nu te supăra mireasă
Că lăsa-’și p’a vostri-acasă,
Că altă casă îi căpăta
Unde noroc îi afla! ¹⁾

Ne szomorkodj menyasszony, hogy tiédet elhagyod, mert oly házba mégy, ahol szerencsés leszel!

Hazaérve, a vőlegény jelenti anyjának, hogy hazahozta feleségét, ki segítőtársa lesz:

Deschide maică ușa,
Că îți aduc nevasta,
Blidele ți le-o spăla.
Și în casă ți-o mătura.
Hoarele ți-le-o griji,
Holdele ți-le-o plivi,
Viile ți-le-o săpa
Și ajutor mult ți-o da!

Nyisd ki anyám az ajtót, haza hoztam a menyecskét, ki megmossa a tányérokot s fölsepri a szobát. A majorságot gondozza, a földet meggyomlálja, a szállót megműveli és nagy segítségre lesz!

A vőlegény anyja hálát ad az Istennek a segítségért a következő énekben:

Mulțămesc lui Dumnezeu
Că s’o împlinit gândul meu,
Ce am gândit
Am dobândit.
Că mai am pe cineva
Să’mi ajute a lucra!

Hála Istennek, hogy vágyam beteljesedett, mert amit reméltem, elértem. Immár van valakim, aki a munkában megsegít!

A vőlegény házában még folytatják a táncot s csak a reggeli órákban oszlik szét a vendégserег. Napjainkban már alig találunk lakodalmas házat, ahol napokig mulatnának — mint hajdan.

A leányszöktetés némely községben elég gyakori eset, amire vagy a szülők ellenzése, vagy pedig a szűkös anyagi helyzet szolgál okul, mert ezzel elkerülük a költséges lakodalmat.

¹⁾ Ha pedig szigorú emberek házába kerül, azt éneklük, hogy ne busuljon, mert az asztalon ajándékot, a gerendán vastag botot fog lenni, mellyel ha nem dolgozik, hátát végig mérik.

A kereszteleés. Az újszülött gyermeket rövid időn belül — két-három nap alatt — már megkeresztelik a templomban, mert a köznép azt tartja, hogy annak a gyermeknek a lelke, ki elhalt kereszteleetlenül „fogyasztja“ a holdat holdfogyatkozás alkalmával (ezek a várcolaci). Kereszteleéskor még a szegényebb családnál is adnak ünnepi ebédet, melyen hivatalosak a hozzátartozók. Egyes helyeken (pl. Magyarádon) még az is dívik, hogy ebéd után a szülésznő vagy más öreg asszony tányért vesz elő, melyben kevés só van s a vendégek felé fordulva ezen szavakat mondja: Kedves jó emberek, tudnotok kell, hogy N. N.-nek sok fáradságába került, míg összegyűjtötte a szilvát pálinkának, a szőlőt bornak és még nagyobb fáradságába került a buza összegyűjtése és a liszt előállítás. És mennyit fáradt addig, míg a lisztből a kenyeret és a palacsintát megsütötte s míg az ebéd teljesen elkészült. Mert mi terített asztalhoz jöttünk, lássátok be, hogy meg kell fizetnünk e fáradságot! És ezzel a tányérba téve ajándékpénzét ezt mondja: Tőlünk keveset, istentől többet! Amen-t mondanak rá valamennyien s tetszés szerinti összeget tesznek a tányérba. Néhol szokásos az egy-két éves gyermek tiszteletére oly mulatságot rendezni, mint a lakodalom s ajándékot is visznek és zeneszó mellett mulatnak. A kis gyermek fürdővizét kerítésre öntik, nehogy kelést kapjon a gyermek.

Temetés. Mikor a beteg utolsó óráit éli, a szomszédok odasietnek hozzá kibékülni vele, illetőleg elbúcsúzni tőle (să se ierte) s hogy könnyebben haljon meg, a szoba közepére, a nagy gerenda alá teszik a földre. Majd gyertyát adnak a kezébe, mert így hamarább találja meg az üdvözlésre vezető utat. Mikor már a test elhült, megfürösztik, felöltöztetik s aztán lócára teszik addig, míg az egyszerű koporsó el nem készül. Öltözete anyagi helyzetétől függ. Kezébe pénzes viasz keresztet helyeznek el. Gyászjelentést nem adnak ki s a temetésnél szükséges teendőket maguk végzik el. Mikor a halottas házba lép az idegen, e szavakkal üdvözlí az ottlevőket: Dumnezeu să 'l ierte! (Isten nyugossa; Isten bocsássa meg bűneit!). Aradtól távol fekvő községekben hajadon fővel járnak gyászuk jeléül mindaddig, míg csak el nem temetik a halottat. Egész éjjel virrasztanak (se face priveghere), ilyenkor az öregek elbeszélgetnek az elhunyt dolgairól, tetteiről avagy kártyáznak s a fiatalok tréfás játékot (băzâria) játszanak. Éjfélkor esznek. Sok pálinka szokott ilyenkor elfogyini. Mindaddig, míg a halottat el nem temetik, a szobátükröt letakarva vagy kifordítva tartják. Ha jó módú felnőtt halt meg, ökröktől (néha négytől) vont szekéren viszik ki a sirhoz. Érdekes szokás, hogy minden utcasarkon megáll a menet s énekelnek, valami öreg asszony pedig kalácsot vagy pénzt osztogat a koporsó felett a szegényeknek.

A sirató asszonyok ilyformán siratják:

O! sărac N. meu.
 Cum te luă D-zeu.
 Ia uităte, dragă uită
 Uităte'n ocolul tău
 Uităte la casa ta
 Cum rămâne singurea
 Uităte la pruncii tăi
 Cum rămân ca vai de ei.
 N. nu 'ți jele
 De dragi mărhutele tale?

Ó! Szegény N., magához szólított a jó Isten. Nézz kedves, nézz körül az udvaron, nézd házadat, mily magányosan marad, nézd meg gyermekeidet, mily sajnálatra méltók! És nem sajnálsz itt hagyni szép jószágodat?

A halottat fejjel keletre helyezik el a sirba. A férfi nem gyászol. A nő visel ugyan hat hétig fekete kendőt, de a gyász alatt is színes, sokszor rítkító színű ruhát visel. Temetés után pománá-t (halotti tort) rendeznek. Másnap pedig elajándékozzák az elhunyt ruháit s kimennek a sirhoz „pogácsát“ osztogatni. Rendeznek még pománát: hat hétre, félévre és egy évre is. Ilyenkor kancsót gyertyát és kalácsot is kapnak a jelenlevők. A nagyobb szabású pománákra elhívják a papot is, aki megáldja az ételt. Ha pedig a templomban emlékeznek meg a halott-ról, akkor a hozzátartozók főtt búzát (părăstaș), kalácsot és pálinkát küldenek oda, melyet a pap megszentel s a jelenlevők elfogyasztanak.

Kolinda, curka. Aradmegye néhány községében megtaláljuk még a curkát (turkát), melyhez ősrégi szokás szerint (ismerik Borosjenőn, Nagyhalmágyon stb., de Aradon már nem) összeáll néhány legény s kiválasztanak maguk közül egyet, akit felöltöztetnek curkának és hatóságai engedéllyel eljárnak vele karácsonykor házról-házra énekelni, kolin-dálni. Leginkább azért megy feledésbe e népszokás, mert a hatóság nem adja meg hozzá a szükséges engedélyt. A curka jelmeze saját-ságos. Egy vörös kelméből készült szoknyaszerű lepel, melyet kiegészít egy igen különösen feldiszitett szarvasfej. Ezen állatfej a ruha alatt egy botra van ráerősítve s így a lepel alatt levő legény tetszése szerint mozgathatja az egész jelmezt. Fején és nyakán nyúlőr látható. Kie-gészítik e jelmezt a nagy fülek a réz csörgőkkel, a sárga és kék szalagok-kal körülcavart szarvak és az igen nagy facsőr, melynek alsó része le- és felnyitódik aszerint, amint a lepel alatt levő legény a zsinórt rángatja. A curkásokat egy dobos és egy hegedűs kíséri. A többi kolindás csak hétköznapi ruhában jelenik meg. Legnagyobb csendben vonulnak be abba a szobába, amelyben énekelni akarnak s elhelyez-kednek, aztán a dobos elkezd énekelni, a többi utána. Énekeik:

Ler domnule.

Fii, fii-sorii mei,
 hai da ler, da ler mi doamne!
 Eşti cu plugurile
 De-m arăţi, de 'm brăzdaţi
 Bradă neagră revărsaţi,
 Grăuţ roşu sămănaţ
 Dar la mijlocul holdei
 Este un pomuţ de sălcău
 Pe-unde' scoboare Dumnezeu
 Dumnezeu şi soţul său
 Să ne deie roadă 'n grâne

Roadă 'n grâne faţă 'n fâne.
 Şi te gazdă veseleşte
 Că şi noi te-om veseli
 Coace mândra de colindă
 Că noi am venit p'aici
 Şi murgu ni-o ciompăvit
 Şi-ar trebui potcovit
 Cu potcoave de colac
 Şi cu cue de cârnaţi.
 Praznicul ce vine,
 Să vă fie de bine.

Domnului Doamne.

Crescutor ş'or răsărit,
 Domnului doamne
 Gălbinior un păltinor
 Cam la vârful de păltinor
 Este-un cuibuţ de grângor

Dar nui cuibuţ de grangor
 Ci-îs doi domni de-a curţilor
 Care ascultă toaca în ceriu
 Toaca 'n ceriu şi slujba 'n rai.

(Bármely sor ismételhető. A fennebbiben is.)

Éneklés után megvendégelik a kolindásokat, majd a curka megkezdí tréfás játékait. Mikor kéreget, a fillérekét kitátott csőrébe szokták bele tenni, amit néma hajlongással kell megköszönnie, mert beszélni nem szokott, nehogy ráismerjenek, aztán átadja az így szerzett pénzt gazdájának. Különösen mulatnak rajta akkor, mikor a vízből szedi ki avagy a földről emeli fel a pénzt csőrével, ami korántsem megy oly könnyen nála. Tánc közben az egyik pillanatban lejt, a másikban már le-le guggol, majd fel-fel ugrik s fejét mindenfelé forgatja, miközben csipkedi a körülötte álló nőket, gyermekeket. Minden meg van neki engedve, azért félnek tőle. Azt hiszik, hogy ilyenkor az ördöggel cimborál s emiatt vagy félévig nem tartják valami szerencsés embernek a curkást.

40 *vértanu emléke.* Tavasszal, mikor a máglyán elégett 40 vértanu emlékét ünneplik, tüzet gyújtanak a kertbe, hogy különféle állatoktól (hernyótól, kigyótól) ment legyen.

Asszonyünnepek. A román asszony igen sokat ünnepel s a legkisebb ünnepnapon sem dolgozik semmit. Szerinte nem szabad dolgozania a nagybőjt első hetében, (fél szent Tódor lovaitól), negyedik hetében, mert akkor a hét minden egyes napjára esik valami különösebb nevezetesség (Luni e luna strâmbă, Marţi e marţia jimbă, Mercuri e meze-pereze, Ioi e dăc (atât) înainte, dăc înapoi, Vineri e a crucii, Sâmbătă e a morţilor). Nem dolgozik husvétől pünkösdig eső csütörtöki napokon sem (joile legate) stb.

Szt. György napja. Szt. György előestéjén vadrózsa gallyal kötik

körül a tejes edényt s a ház félfájához is erősítenek belőle, az ablakba pedig a vadrózsa galy mellé még csalánt is tesznek, hogy ily módon tartsák távol a rossz szellemeket (a boszorkányokat). Ilyenkor locsolják a legények a lányokat a kútnál, amikor 2—3 veder vizet is öntenek rá. Egy érdekes szokás dívik Borossebesen ugyanekkor éjjel. Ugyanis a legények éjfélkor felmásznak a nagy fákra s onnan erős hangon átkiabálnak egymáshoz, ezzel mintegy üldözik a boszorkányokat. De kijut ilyenkor a gúnyból és bosszantásból másnak is, mert kikezdenek mindenkivel, akire csak haragszanak. Ezen hangos, párbeszédés kiszólásokat végig hallgatja Borossebesen mindenki. Ilyformán szólnak át egymáshoz a legények:

1. Auri — Mauri!

2. Ce-ți ție paure?

1. Mă mână Strigile!

2. Ce caute?

1. Mana vacilor,

2. Dăle in stirea dracilor!

1. Mana oilor,

2. Dăle in stirea smeilor!

Hej mi a bajod? Megesznek a boszorkányok! Nos és mit akarnak? A tehén tejét (mannáját)! Vigye az ördög őket! A juh tejét akarják! Vigye a manó őket!

Koszorúkészítés. Keresztelő szt. János születése napján (la Sânzien) virágkoszorút fonnak s a ház homlokzatára vagy kapuoszlopjára aggatják. Legtöbb benne a réti sárgavirág (sânzien). Készítenek még minden egyes családtag részére is apró koszorúkat, melyeket a háztetőre dobálnak fel. Akié leesik, az rövid életű lesz.

Karácsonykor. Karácsonykor este (Ajun) a gyermekek csillaggal vagy betlehemmel járnak házról-házra s énekelnek egyházi dalokat, míg a legények kolindálnak a curkával avagy magánosan. A csillag színes papirosból készül, melyben égő kis viasz gyertyák vannak. Személyek: Herodes, egy tiszt s a három napkeleti király. Azon románok, kik a szerbekkel érintkeznek, átvették tőlük azt a szokást, hogy karácsonykor este a szobába szalmát hintsenek s az asztalra szénát és szalmát tegyenek, melyet aztán letakarnak s ez így marad az egész ünnep alatt.

Húsvéti szokások. A húsvétot hét heti nagy böjt előzi meg, melyet mindenki megtart. Még táncolni sem szabad ilyenkor. Húsvét hetében pedig előkészületeket tesznek a húsvétra, melyet nagy ünnepélyességgel ül meg az egyház is. Templomba pontosan eljárnak. Szombaton készül a kalács, a himes és színes tojás. A jobbmódúak bárányt is vágnak szombaton húsvétra. A többi szokás megegyezik a szerbekével (l. ott).

Kishúsvét. Kishúsvétkor (droștele) apró kalácsot sütnék és tojást pirosítanak, melyet a temetőben a hozzátartozó sirjánál, miután a pap megszentelte, kiosztanak a szegények közt.

Dodola. A dodola (păpărugă) esőt kérő fiú vagy lány, aki inge fölé igen sok zöld levelet és galyat aggat magára úgy, hogy aztán fel sem ismerhető. Így járnak vele házról-házra nagy hőség és szárazság idején. Esőt kérő énekök a következők:

Ploauă Doamne ploauă,
Ploiașă curată,
De la Domnu dată,
Spicu cât voinicu
Rodul pună în podul stb.

Istenünk adj esőt, tiszta esőt, Istentől eredőt, hogy a buza akkora legyen mint a legény s a termés oly magas, hogy a háztetőt érje! . . .

Dodol a pogány szerbeknél az eső istene volt.

Lányvásár. A gainai lányvásárt Péter-Pál napján (ónaptár szerint) tartják meg a három megye össztetalálkozásánál fekvő Gaina hegytetőn minden különösebb szokás nélkül. Itt ismerkednek meg a legények a lányokkal és táncolnak, majd elsétálnak a vásárban. — Lányvásárlásról napjainkban természetesen szó sem lehet. Ez is csak a múltban volt meg.

Babonák. Varázsköltészet. A román köznép jobban hisz a javasasszonynak, mint az orvosnak, kihez csak végső esetben fordul. De a fűvek és kenések is csak akkor használnak a betegnek, ha deszkintálnak (descânta = ráolvas), ráolvasnak. A kuruzslásban, megvarázsolásban (vrăjă, vrăjesc = varázsolók, vrăjitor = varázsló) és a mindenféle varázslásban (boscoane) megnevezik a beteget, a gyanut, a betegség nemeit, majd segítségül hívják a szűz Máriát, aki megátkozza a betegség gonosz szellemét és kiüldözi a test minden részéből a betegséget: a vadonba, a sziklák közé, a vízbe stb.

Ha fejfájást érez, azt hiszi, hogy megigézték (deochiu = megverték szemmel) s a következő ráolvasást mondja el a javasasszony:

Plecă N. pe cale, pe cărare.
Să întălni cu spaima 'n cale.
Spaima la el să uită
Și de loc îl deochiă!
E-și deochiu și te du-'n pustie!
Unde cocoșii nu cântă,
Pasărilor nu ciripesc

Si porcii nu grohotesc.
Dute! Lasă-'l pe N.
Că cu mătura te oi mătura
Cu săcurea te-oi tăia
Și te-oi ciocărți
Până te-oi omori.
Pfu!, pfui, pfui!

Utra indult N. és összejött a félelemmel. Amint a félelem rátekinített azonnal megigézte. Menj, pusztulj szemverés, menj oda, ahol a kakas nem kukorékol, a madarak nem csiripelnek és a disznók nem

röfögnek! Menj, hadd el N.-t, mert seprűvel kiséperlek, fejszével fölaprítlak és ütlegellek halálodig! Pfuj, pfuj, pfuj!

E ráolvasást kétszer mondja el a jvasasszony egy tiszta vízzel telített pohár fölött, melybe közben öt tüzes széndarabot dob be. A szenes vízből háromszor egymásután kell innia a betegnek, majd megmossa az asszony a fejét, az arcát és mellét s aztán a kerítésre vagy a házereszre önti ki. A beteg arcát szénnel keresztalakban megjelöli. Ha a szén erős sistergéssel hull a vízbe, akkor nehezen múlik el a baj; ha pedig csak két széndarab éri a pohár fenekét, akkor férfi és ha a pohár közepén áll meg a szén: nő igézte meg a beteget.

Lábkiícamodás. Lábkiícamodáskor a következő ráolvasást mondja:

Plecă N. pe cale, pe cărare,
Să întâlni cu buba 'n cale.
Eși bubă și te lapădă
Cum să lapădă spuma de pe apă,
Că cu sufletul te-oi sufla,
Cu peana te-oi mâna
Cu cheia te-oi închia
Și cu lăna te-oi lega.
Eși, fugi, și te du,
Unde graiu de om nu să aude

Nici picior de om nu calcă.
Doamne ajută sfinte Doamne!
Ajută maică precistă
Ca să aibă N. leac.
Și se lipească os cătră os,
Și vină cătră vină.
Să fie întreg și curat
Cum Dzeu l-a lăsat!
Pfui, pfui, pfui!

Utra indult N. Útközben összetalálkozott a (bajjal) betegséggel. Tűnj el betegség, miként eltűnik a víz habja, mert elfujlak, a tollal elsöpörlek, a kulccsal elzárlak, a cernával megkötlek. Fuss, menj, pusztulj oda, ahol emberi hang nem hallható, ahová ember lábát nem teszi. Isten, szt. Isten segíts! Segíts szűz anya, hogy N., a beteg felgyógyuljon. És csont a csonthoz, izom az izomhoz tapadjon. Legyen teljes és egészséges a láb, miként Isten alkotta! Pfui, pfui, pfui!

Háromszor mondja el a jvasasszony e ráolvasást s mindannyiszor meghúzza a fájós lábat. Használ közbe libatollat, kulcsot és juhgyapjú szálát, melyet megfon s ráköt a lábra.

Szemfájás ellen. Szemfájás elleni ráolvasás:

Plecă N. pe cale, pe cărare
Să întâlni cu buba'n cale,
Eși bubă de 99 feluri,
Eși nu junghia
Eși nu înțepa,
Eși nu coace.
Eși bubă vânătă,
Eși bubă albă,
Eși și te du în pustie.
Acolo te așează și te alină,

Că N. nu te poate alina
Nu te poate așeza.
Eși și-l lasă
Curat și luminat,
Ga grăul cel curat
Cum maica sfântă o dat.
Din mila lui Dumnezeu
Din cuvântul meu
Leac să dee D-zeu!

Útra indult N. és beteggé lett, hagyd el 99 féle baj, hagyd el, szünj meg s ne szurj. Szünj meg s ne dagadj. Szünj meg kék, fehér seb. Pusztulj el. Szünj és nyugodj meg, mert N. nem tud eltérni, elviselni. Szünj meg, legyen tiszta és fényes a szeme, miként a szűz rendelte. Isten kegyelméből, gondolataim alapján, adjon Isten egészséget!

Szúrások ellen. Oldal- s egyéb szúrások és azokkal járó fájdalmak elleni ráolvasásnál a seb vagy fájó hely felett a kés hegyével körivet ir le a javasasszony s aztán a következőket mondja :

Fugi junghiu
Că-te injunghiu,
Fugi și lasă

Durerea să iasă,
Că de nu-mi asculta
Cu cuțitu te-oi tăia!

Szünj meg szúrás, mert megszúrlak, hadd szünjék meg a fájdalom, mert ha nem engedelmeskedel, a késsel megváglak!

Háromszor mondja el ezt a javasasszony s aztán tormát köt a beteg testrészeire.

Lábnym elvétel. Lábnymát veszi (luarea urmei) a javasasszony bárkinek, aki hűtlen, avagy szerelmes. Oly módon teszi ezt, hogy nyom követi az illetőt mindaddig, míg lába nyomát valahol biztosan fel nem veheti. Előbb keresztet csinál oda, ahonnan ellépett az illető, majd három ujjával port vagy sárt emel fel a nyom közepéből s ezt új kendője sarkába köti; majd haza viszi s otthon e szavakkal dobja be a tűzbe: Igy pusztuljon (égjen) el N., miként e homok a tűzben megsemmisül. Vagy: Igy hevüljön (égjen) N. szíve értem, miként lángol itt e tűz!

Ezen betegség ellen is tud a javasasszony ráolvasást (de întoarcerea urmei). Ilyenkor: kedden, napfelkelte előtt elővesz egy seprőt, kést, egy darabkát a beteg egyén ruhájából és egy szál cérnát s ezekkel aztán elvágzi hókusz-pókuszát!

Tejrontás. A köznépbén erősen él az a hit, hogy némely asszony képes elrontani (vagy elvonni) a tehén tejét s másiknak oda varázsolni. Ugyanis estefelé, mikor a tehén hazatér a mezőről a javasasszony kiáll az utcára s mindaddig morog és mondogatja magában mondókáját, amíg csak látja a tehenet. És ha ezt megismétli több estén keresztül, elérí célját.

Gyógyfüvek. Gyógyerőt tulajdonít a köznép a következő növényeknek :

Fokhagymát használ fülfájás és gyomor baj ellen.

Akácfa virágból készült teát köhögés és rekedtség ellen.

Piritott vöröshagymát tesznek a sebekre és a kelésekre. Bodzafa (soc) virágából tea készül köhögés ellen. Széna virágot és paradicsom

szárat tesznek a meghülés ellen vett fürdőbe. Tormát használnak a görcsös fájdalmak ellen.

Márc-szárá. Marți seara (kedd-este, kedd asszonya) kérdése több ízben adott már alkalmat az ethnografusoknak a hozzászólásra. A románok s különösen az asszonyok keddi napokon szürkülettől kezdve nem dolgoznak semmit, mert: nem jó (nu se arătă) s azt tartják, hogy valami gonosz lélek (marți seara), mely megjelenhetik több alakban (fekete kutya, kecske) megakadályozza őket teendőik elvégzésében. Szerintök nő képében jelenik meg leginkább és természetére nézve nagyobb mint az ember s hatásra nézve rontó erővel bír. A „ciuma“ más és inkább a „mumus“-nak felelne meg. S amikor nem akarja a nép az ördöggel egyenlő értelmű „necuratu“ (tisztátalan) kifejezést alkalmazni, hanem ennél egy fokkal gyöngébb kifejezési árnyalatot keres valamire, akkor mondja a nebunu-t (rosszat). Tehát a Marți seara nem boszorkány (strigoae), hanem csak a román nép előtt ismeretes sajátos gonosz lélek, mely, ha kedden este nagyobb munkát (mosás, kenyérsütés, szövés) végeznek, képes megbénítani valamely testrészt s ezért félnek tőle. Legnagyobb rontó ereje a nagy ünnepek után van s használ ellene az imádkozás és a keresztvetés. Sajátos tény, hogy a papok egy része, ahelyett hogy felvilágosítanak a népet az ilyenek felől, inkább előmozdítják a babonát, mert ők imáikkal „iparkodnak kiűzni az ördögöt“ az emberekből — pénzért!

Prikulics. Némely ember képes átváltozni prikulics-csá (priculis, ördög, farkas, kutya), aki aztán elrontja avagy elvonja a tehén tejét s a saját tehene tőgyéjébe varázsolja.

Vegyes babonák. Péter-Pál napjáig nem vág a román ember kés-sel gyümölcsöt, nehogy jégeső elverje a határt. Akkor gyümölcsöt adnak ajándékba az elhaltak lelkiüdvéért. Jégverést jelent az, ha halottat visznek a falun keresztül. Ha utjában olyannal találkozik, ki üres edényekkel vizért megy, szerencsétlenséget jelent s azért inkább kikerüli.

Ha szt. Illés napján, aug. 2-án dörög, férges lesz a dió. Ilyenkor szt. Illés az ördögre lő.

Nagy bűn keresztelő szt. János halála napján bármit is vágni s különösen az öregek tartózkodnak attól.

Miután már kivitték a halottat a házból, az asztalt és székeket összevissza hányják, nehogy az esetleg visszatérő halott lelke (mert hisznek a lélekvándorlásban), fölismerje a lakást. Sokszor megfordítják a keresztfát a sirnál, csak azért, hogy haza ne találjon az elhunyt lelke. Temetés után megmossa a kezét, nehogy megfájon. Étkezéskor sohasem vágják a kenyeret a tejbe, hanem kézzel aprítják, különben megrepedeznék (scrișălă) a tehén tőgyéje. Mikor valamely szobában először fekszik s megolvassa a menyegző gerendáinak számát — álma beteljesedik.

Hogy elemi csapás ne érje a községet, húsvét és pünkösöd után való szerdán szigoruan tilos a munka (Borossebes). Szürkület után nem adnak ki a házból semmit (pl tejet), mert szerencsétlenséget hozna a házra.

Pénzt dobnak be a sirba, hogy az elhunyt lelke kifizethesse a révést mikor mennyországba megy. Szt. Prokop napján nem szabad dolgozni (Nagyhalmágyon és környékén), mert az Isten e tiszteletlenség miatt villámmal sujt. A fecske elrontja a tehén tejét, ha alatta elrepül. Szerencsétlenséget jelent az, ha valakinek a ruhagombját akkor varrják fel, mikor a ruha még rajta van. — Érdekes a nagyhalmágyi csók-vásár. Akinek szeplője van, az az első fecske látására elkiáltja magát: „Szeplőmet a te szárnyadra kívánom“!

Szokásban van, hogy a hosszabb ideig súlyos betegségben (sorvadás, tüdővész) szenvedő gyermeket kenyérsütéskor háromszor a forró kemencébe dugják. Előzőleg megkötik atyja ingével a lapáthoz úgy, hogy a ruha alul száraz, felül meg nedves legyen. — Gyorsan végzik a betevést mondván: beteszek öreg húst s kiveszek fiatalt! (Bag carne bătrână, scot tânără!) Mások meg ugyancsak ezen bajok ellen kilenc napig tartó fürdővel gyógyítanak úgy, hogy mindig ugyanabban a temetőről szedett fűvel készített vízben fürösztik a gyermeket s a kilencedik fürdő után eldől, hogy vajjon életben marad-e, vagy se. Erről meggyőződnek már előbb is úgy, hogy két gödröt ásnak a fürdővíz számára t. i. az életet és a halált jelző gödröket. Fognak aztán egy 5—6 éves gyermeket s annak kell megmondania, hogy melyik gödörbe öntessék a víz! Ha az életébe öntik, életben marad, ha a másikba, meghal a gyermek.

Forrásmunkák: Moldován G. A románság. Din lumea basmelor. De I. Mera. Monografia Comunei Magyarád lucrată de P. Vancu. Statistikai hiv. legutóbbi kiadványai. — Ethnográfia több évfolyama. Alexics Gy. A románok. Réthy L.: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Anonimusz az erdélyi oláhokról.

IX.

Arad város és Arad megye szerb népe.

Irta: Kollárov Mózes István.

Történeti visszatekintés. Azon rövid idő alatt, mely eltelt, míg a keletrómai birodalom végső napjait élte, a szerbek voltak a Balkán-félsziget urai. Királyuk, majd császáruk Dusán István (1331—1355) volt, kinek halála, valamint az első rigómezei (1389) és a nikápolyi (1396) ütközetek után a török lett a Balkán ura. E csaták alatt igen sok szerb menekült a török elől hazánkba. Később Lazarevics István szerb fejedelem, csakhogy biztos segílyt nyerjen Zsigmond magyar királytól a terjeszkedő törökök ellen, elismerte a magyar király fennhatóságát s több várat (köztük Belgrádot és Galambócot is) átengedett Zsigmondnak. Fogadott fiát: Brankovics Györgyöt pedig Zsigmond király magyar zászlós úrrá tette, aki hozzájárult ahhoz, hogy azon esetre, ha örökös nélkül halna meg, Magyarországhoz csatolják Szerbiát. Brankovics deszpota is elismerte a magyar fennhatóságot s átengedte a lekötött várakat, majd országa több várába magyar vitézeket helyeztetett el a törökök ellen. Ezek ellenében kapta Albert magyar királytól 1439-ben *Világos várat* és a hozzátartozó 147 mezővárost, falut és pusztát. Ezen időre esik több szerb családnak beköltözése Arad megyébe. Brankovics azonban nem sokáig maradt magyar zászlós úr, mert hűtlenség miatt (a szegedi békeszegés hírére, melyet az ő közvetítésére is kötött a török és magyar) elvették tőle (1444-ben) Világost s a hozzátartozó birtokot, melyet tényleg azonban csak 1451-ben engedett át „legkedvesebb fiának“ Hunyadi Jánosnak. Brankovics azalatt míg Világos ura volt, hadat is gyűjtött a maga költségén Ulászló magyar királynak Erdélyben. Mindössze 10—12 évig volt Arad megye nagybirtokosa.

Mátyás király idejében (1458—90) költöztek Arad megye nyugati részére a Jaksics testvérek: István és Márkó 1200 harcossal az ószerbiai Jagosztin városból. Aradon 1465 óta szerepelnek. Több várat és templomot építettek a Jaksicsok. A hódos-bodrogi (Arad m.) zárdát is ők építették 1465-ben. Cimerök ma is látható a torony déli oldalán, melynek csak alapja régi, míg a többi része a XVIII. században, Mária Terézia idejében készült. 1708-ban építette Popovics Tekelija Jován a

szentélyt s annak fafaragványait és festményeit. Fennmaradt még e zárdában egy 1701-ből való orosz biblia, 1732-ből való aranyozott kehely és egy aranyhimzésű oltárkendő. A zárda utolsó szerb archimandritája (zárdafőnöke, apáti rangban) Zsivkovics Kornél (1853—1892) volt.¹⁾ Jelenleg román vezetés alatt áll. Archimandritája Hamzsa Ágoston.

Jaksics Demeter és Vuk Gregorjevics 50.000 szerbet vezettek be (1481-ben) Magyarországra, akik közül többen Arad vidékére költöztek. A Jaksicsok kitűnő magyarokká lettek. Hősiesen vettek részt Mátyás király és Kinizsi Pál hadjárataiban. Jaksics Demeterről maradt fenn az, hogy mikor egy tatár becsmérelte a magyarok vitézségét, párbajban levágta a tatárt. Jaksics István pedig Mátyás királynak kiváló vezére volt. Fontos katonaugyekben ő járt el. Így mikor Mátyás 1487-ben elhatározta, hogy elfogatja Bánffy Miklós aradi főispánt és tekintélyes földesurat, Jaksics Istvánt és Dóczy Pétert bizta meg azzal, hogy vegyék vissza Bánffytól Lippa és Solymos várakat. A megye nemességét pedig fölszólította a király, hogy támogassa a két királyi biztost munkájában. Mátyás feketeseregében aradmegyei szerbek is szolgáltak. Azon kiváltságokat pedig, melyeket Zsigmond király nyújtott a szerbeknek, miként Ulászló, úgy Mátyás is megerősítette s az ő idejében hazánkba beköltözött szerbekre is kiterjesztette.

A mohácsi vész idején, mikor a törökök nagy pusztításokat végeztek hazánk déli részén, akadt egy rajongó vezére a szerbeknek Czrni Jován személyében, aki egyszerű ember létére eszméivel, melyek szolgálatába szegődött, igen erősen tudta feltüzelní a népet a maga céljai érdekében. Azt is hirdette, hogy kifogja üzni innen a törököt. Óriásilag hatott a tömegre, amely karddal, lándzsával és kaszával fölfegyverkezve sietett zászlója alá. Czrni (helytelenül Cserni, mely szónak nincs értelme, míg Czrni Jován Fekete Jánost jelent) nem Ferdinándhoz csatlakozott 15 ezer emberből álló hadával, hanem János királyhoz. Az aradi szerbek közül sokan azért nem csatlakoztak hozzá, mert vad és kegyetlen természetű volt. A Marosmentét teljesen feldulta és elpusztította. Nem kimélte meg a nőket és gyermekeket sem. S amellet nagyravágyó tervei voltak. Vajda, sőt mi több, cár szeretett volna lenni. A kapott területet országgá akarta átalakítani. Mikor a szödi csatából menekülni akart, megölte Orbán nevű paraszt s fejét János királynak küldötte, kitől időközben elpártolt.

Sok jó szolgálatot tettek a szerbek a magyarság ügyének a különvált Erdélyben Buda elölgalálása (1541) után. Így Bocskay alatt, amikor

¹⁾ A román egyház magáénak hiszi a zárdát, míg a szerb egyház a bírósághoz fordult a tulajdonjog rendezése céljából. Ma a bíróság döntését várják ebben az ügyben.

aztán ezt írta róluk Bocskay Rákóczi Zsigmondnak: „Most a szerb nem lesz idegen a magyar társaságától“. Majd mikor Bocskay erdélyi fejedelem céljául tüzte Világos elfoglalását, 12 szerb, ki a bástya őrizetére volt kirendelve, belopódzott a várba. Ezekből kettő bement Haszain bég szobájába, kit egy török tiszttel találtak. Az egyik szerb a tisztet lőtte agyon s rátámadt a bégre, kit földhöz vágott és majd megölte, míg a másik kiszaladt, hirt adni, — de eközben belépett egy másik török a bég szobájába, aki aztán agyonszurkálta a szerbet s az ablak alatti mélységbe dobta. Ha ekkor még nem is, de később csak a fejedelemé lett Világos vára.

Mikor Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem rendezte a birtokviszonyokat s többeket megneemesített, akkor — 1607-ben — megneemesített 160 lippai szerbet is és ajándékba adta nekik a romokban levő Arad városát. Az adománylevel — kihagyásokkal — a következő: „Mi Rákóczi Zsigmond . . . adjuk emlékezetül stb., hogy Isten kegyelméből elmulván a háborúk iszonyúságai, a magunk módja szerint mi is hiveink legkitünőbb tetteinek megjutalmazására fordítjuk figyelmünket . . . amidőn tehát a mi jeles, nemes és vitéz hiveink azok a rác katonák, kik — számra nézve százhatvanan — azelőtt Lippa mezővárosunkban laktak s kik jegyzékünkben névszerint felvannak sorolva a keresztény név ellenségei ellen sok izben bátran küzdöttek a hazáért és előmozdították s kivívták, hogy közbenjárásuk mellett a lippai őrséget kilehetett ragadni az ellenség torkából s hogy azt az ország igen nagy hasznával ismét Erdély-királyságunkhoz kapcsolhattuk, a mondott módon tanúsított kitünő szolgálataik viszonzásaképen s hogy bőkezűségünkön lelkesedve és fölbuzdulva minden alkalommal és minden szükség idején jövőben is hasonló bátorságot és hűséget tanusíthassanak és mutathassanak a haza iránt és mi irántunk, — ezt a 160 szerb katonát különös kegyelmünknel és teljes hatalmunknál fogva a paraszt állapotból és helyzetből kivéve . . . nekik ilyen címert . . . adunk: Egész katonai pajzsuk piros lesz, alján hátulsó lábaira ágaskodó . . . róka látszik, mint jobb első lábával egy török fejen keresztül szúrt meztelen kardot villogtat, ballábát pedig fenyegetve nyújtja előre (stb.). Továbbá nekik adjuk az egész és teljes Arad mezővárost az ott emelt várral együtt, valamint Bálvány, Csicsér, Csolt, Bácsa, Bikács, Szt. György, Szentiván pusztákat, melyek mind Arad vármegyében vannak . . . Tehát mindazokat a királyi jogokat, melyek bennünket abban a mezővárosban és azokon a pusztákon . . . illetnek kegyesen a nevezett 160 szerb katonának s összes utódaiknak adtuk . . . örökre, mások jogainak sérelme nélkül. Úgy azonban, hogy . . . a hazát híven szolgálni ügyekezzenek“ stb.

Szomorú időszak következett ezután Aradra és a megyére. Beth-

len annyi bizonytalanság után átadta a töröknek Arad s Lipppa várát. A megyei hivatalos élet pedig Mária Terézia uralkodásáig (1741-ig) szünetelt. Az örökös harcok bénítólag hatottak. — Ámde a török fennhatóság alatt levő aradi várban lakó szerb katonák már nem biztak többé a törökbe és a vár visszafoglalására siető magyarokkal versenyezve vágták, ölték (1672-ben) eddigi urukat.

Másfélszázad alatt, míg a török hazánk harmadrészét birta, elnéptelenedett az ország. Arad megye is néptelen török terület volt. Ezen területekre telepített a „bécsi kormány“ idegeneket. 1690-ben 40,000 szerb jött be Ó-Szerbiából Csarnojevics (Csernojevics) Árzén ipeki (pétyi) pátriárka vezetése alatt Magyarországra s letelepedtek: Szerém-, Pozsega- s Bács megyékbe, továbbá Budán, Szentendrén és Borosjenőn. Mivel akkor Arad és Borosjenő török kézen volt még, ideiglenesen e városok mellé telepedtek le. A következő évben Diakovics Izsaiás borosjenői szerb püspök jelentette a „császárnak“, hogy a szerbek beköltöztek és hogy itt akarnak élni. Majd kiváltságlevelet szerzett számukra is, mely szerint: a patriárkát maguk választhatják ezután s vallásukat szabadon gyakorolhatják. Megengedte a király továbbá valamennyi szerbnek az ónaptár használatát s felmentette őket a tized fizetése alól és biztosította számukra a hatóságok támogatását. Csarnojevics patriárka a szerémmegyei Karlovicon telepedett le s megvetette alapját a máig fennálló: karlócai gör. kel. szerb patriárkaságnak. Ezen egyházfejedelem nincsen alárendelve semmiféle más egyházfőnek s legkevésbé a cárnak, — mint némelyek tájékozatlanságból állítják. Diakovics püspök fáradásai jutalmául kapta a szerémmegyei Grgeteg kolostort, továbbá övé lett Neradin falu, Bankovce pusztja s egy erdő és egy vizimalom.

Mivel Arad megye 1695-ben teljesen felszabadult a török járom alól s a karlovici béke (1699) a Marost tette határfolyóvá, komolyan foglalkoztak a határörvidék szervezésének kérdésével. A zentai ütközet (1697) után több megye, így Arad is, szerbeket telepített a határok őrzésére. A király a szervezési munkálatokat bizottságra bízta, melynek elnöke gr. Lamberg Ferenc Zsigmond volt, ki 1700-ban jött Aradra. E bizottság kimondotta, hogy addig is, míg a határörök ügyeit végképen rendezik, kiveszi őket a megye fennhatósága alól s mindenféle adó és közteher viselésétől felmenti. Majd ezredekre osztották őket. Az őrségek mellé telepítették a népet, amely földmiveléssel foglalkozott. Egy lovas közlegény 72, a gyalogos pedig 48 korona fizetést kapott. Hosszas tanácskozás után, mivel csak pénzfizetésért s nem földért voltak hajlandók szolgálni, elhelyezték őket a Marosmentén. Arad megye csak névleg szerepelt ezután. Tisztviselői semmi jogot sem gyakorolhattak a határörök fölött. Még az adókat is külön biztosok szedték be. Méltó

felháborodást keltett a magyarságba Lamberg-Kollonics e terve, melyet Lipót király jóváhagyott.

Alig helyezkedtek el az aradi határőrök, midőn már is fegyverrel szólította őket (1703-ban) „a császár“ a magyarok ellen, mivel II. Rákóczi Ferenc fegyvert fogott a magyar szabadság kivívására. Hazajött Lengyelországból s nyolc évig harcolt a szabadság fenséges eszméje szolgálatában. A Kárpátok felől érkező Rákóczi Székelyhidről, Bercsényi pedig Tokajból intézett felszólítást az aradi szerbekhez, hogy harcoljanak együtt a magyarokkal a hazáért s akkor megmaradhatnak eddigi kiváltságaikban, miként a hajdúk vannak. De mivel Rákóczi kényszeríteni akarta őket hitök elhagyására, — nem csatlakoztak hozzá. Ezután engedelmességre szólította Rákóczi Csarnojevics patriárkát, „különb a szerb gyermekeknek sem fog megkegyelmezni“. Az aradmegyei szerb határőrök a parancs vétele után Tekelija (*Tököli*) Jován, (ki nincs rokonságban Thököli Imrével, de igen gazdag földesúr s I. Józseftől nemeséget kapott) ezredes és határőrvidéki főkapitány vezetése alatt Biharba siettek a kurucok ellen. Tökölihez csatlakoztak még: a gyulai, borosjenői és a belényesi szerb hadak, amelyek sok kárt tettek ugyan, de Rákóczi hős harcosait nem akadályozhatták a terjeszkedésben. Bélfenyérenél nagyobb ütközetre kényszerítették Majos és Bozóky kuruc vezérek Tökölit, mely harcban 700 katonája esett el, de elesett a két kuruc vezér is. Ezen veszteség gondolkodóba ejtette a szerbeket, akik már arra gondoltak, hogy jobb lenne, ha elfogadnák Rákóczi ajánlatait. Így tettek a szemlaki sáncokban levő szerbek is, akik fölláztak kapitányuk ellen. Több család pedig átment az aradi oldalról a temesvári partra, török területre. A katonák közül némelyek megtagadták az engedelmességet az osztrák tiszteknek. A bécsi politikusok mindig gondoskodtak arról, hogy megtartsák maguknak szép szóval és ígéretekkel a vezéreket. És tudták növelni a szerbekben a magyarok iránti gyűlöletet. Különösen sikerült megnyerniök céljaiknak Tökölit. Feleségének pedig gazdag ajándékokkal kedveskedtek. (Az idők változását mutatja azonban az, amit beszéltek később Tököliről, hogy t. i. fölkereste Rákóczi Ferencet Rodostóban).

Ezután (1705-ben) azért szólította fel Rákóczi Károlyi Sándort, hogy tegyen jelentést arra nézve, miképen gondolja elfoglalni Arad városát. Majd ezen feladata teljesítésére Károlyi 6700 kuruccal útnak indult. Lassan nyomult előre, mert gondolta, hogy a nagy esőzések következtében csak nehezen közelítheti meg a három várat: Aradot, Borosjenőt, és Gyulát. Ellene Tököli János fia Ránkó indult 2500 aradi, világosi és gyulai katonával s megtámadta és felgyújtotta Kunhegyest és Madarast. Innen, hogy gyorsabban haladhasson előre, szekerekre rakatta gyalogságát és így sietett Szentandrás felé. Ott átkelt a Körösön s megütközött

Károlyi és Boné András kuruc vezérek csapataival. 300 szerb maradt a csatatéren.

Ezen diadala után azt hitte Károlyi, hogy könnyen fogja bevenni Aradot, Borosjenőt és Gyulát. Megtámadta Gyulát, de eredménytelenül, Borosjenőt pedig fél mérföldnyi szélességre víz vette körül. Aradnál meg a Maros oly nagy — jelentette Károlyi, — hogy csak hidon lenne megközelíthető a város s így hiába való lenne minden ostrom. Majd mikor hírül vette, hogy a bácskai szerbek Szegeden egyesülnek, hogy az aradiakkal és a borosjenőiekkel együtt fölszabadítsák Gyulát, rögtön Szeged felé indult, hogy megakadályozza az ellenség csapatainak egyesülését.

A következő évben (1706) kisebb fegyverszünetet kötöttek. S amikor a kurucok elfoglalták egész Erdélyt s Borosjenő helyzete bizonytalanná vált, a még mindig ott székelő Diakovics Izsaiás szerb püspök Aradra költözött. Így lett (1706-ban) Arad az egyik gör. kel. szerb püspökség székhelye. Ekkor épült a régi szt. Péter templom helyén Tököli támogatásával a máig fennálló szerb templom.

I. József király (1705—1711.) megjutalmazta dinasztiája hű harcosát, Tökölit. Arany láncot, saját arcképét és nemességet adott neki. A béke, melyet a kurucok és osztrákok kötöttek igen rövid ideig tartott. Ezután Rákóczi utasítására már nem Károlyi, mint szerette volna, hanem Pekry Lőrinc fordult ismét Arad ellen, melyet azonban ő sem tudott bevenni.

Végre az 1707. év nyarán elhatározta Rákóczi Ferenc, hogy a még mindig fészkelődő aradiakat nagy erővel fogja megtámadtatni saját otthonukban. Tehette ezt, mert Erdélytől Dunáig csupán csak Szeged és Arad volt még osztrák kézen. Károlyit küldötte 7000 emberével Arad ellen. „Istennél a kegyelem, embernél a próba“ — mondotta Rákóczi Ferenc. A temesvári basa is biztatta a kurucokat, sőt segínyt is ígért nekik. De ennek igénybevételeitől idegenkedtek a kurucok. Julius 1-én érkezett meg Károlyi ágyuival s mozsaraival Arad vidékére és a Százász mellé helyezkedtek el. Az aradi vár a mai város délkeleti szögében állott. 7-én már bevette a német várost s a vár bombázását 10-én megkezdhette. Igen erős támadásokat intézett a vár ellen. Elfoglalta a Rácvárost (mai Sarkadot) és másnap felgyújtotta. 17-étől kezdve három napon át tüzes golyókkal lövette a várat. Az őrség csak egy ízben tudta megtámadni az ostromló kurucokat. Ezután az a hír érkezett, hogy Rabutin 7000 emberből álló válogatott hadával siet a németek segítségére. Ezt Károlyi nem akarta az aradi vár alatt bevárni s három hétig tartó ostrom után, július 25-én, eltávozott.

Igen ügyes fogást csináltak a sarkadi kurucok a következő évben. Ugyanis a kiütött pestis miatt az aradi katonatisztek nem akartak a

várban maradni, hanem a vár és a Maros közötti térségen tanyáztak. Köztük volt Tököli Ránkó kapitány is, aki épen egy góréban feküdt akkor, mikor a sarkadi kurucok átuszták a Marost s odamentek a térségre. A sátorban talált kürtös elárulta Tökölit, kihez nem mehettek fel, mivel fel volt húzva a létra. De vártak. Tököli azonban nem adta meg magát. Segítségét remélt. De a kurucok kifogtak rajta. Felgyújtották az ott talált szalmával a góré, melyből először az ezredes két öccse ugrott ki úgy, hogy az egyik lábát törte, majd csak ezután jött elő Tököli, kit golyó ért, lezuhant és eltörte a lábát. A kurucok elfogták mind a három Tökölit s elvitték Rákóczihoz, aki örömmel vette a jó hirt.

Ezután újból is elküldötte II. Rákóczi Ferenc Károlyi Sándort Arad ellen, hogy „operáljon“, mert, mint mondotta, a magyarnak nem árt meg a pestis. Háromszor gyűjtötták fel a kurucok a várost, mely tüzeknek áldozata lett a város régi levéltára is. Ezután Rákóczi Ferenc hivatkozva a foglyok kiadására vonatkozó szerződésre, melyet nem akart megsérteni, csakhamar kiadta Tököli Ránkót Deák Ferenc ezredesért. Tököli ezután gyanus kezdett lenni a bécsiek szemében, mert rokonszenvezett a magyarokkal. Emiatt Pálffy tábornagy elfogatta s vasra verette.

Mikor Temesvár s az egész délvidék felszabadult a másfél százados török iga alól (1717) az aradi szerbek jelentékeny része ($\frac{2}{3}$ -a) Merczy tábornok csalogató hívására Bánságba költözött át. Az itt maradtokról feljegyezték, hogy 1718—20-ban 22,742 mérő gabonát vettek el.

III. Károly király (1711—1740) idejében nagy erővel terjesztették a katolikus vallást. Rendeletekkel szabályozták a vallások ügyét. A görög keletiektől azt kívánták, hogy fogadják el az uniót, legyenek gör. katolikusok. Ezen iránynak nyerték meg a bécsiek Jovánovics Vince aradi szerb püspököt, kit patriárkává választottak meg. Új állásában azonban csak akkor nyert megerősítést, mikor hajlandónak mutatkozott arra, hogy megnyeri a vallásuniónak a görög keleti szerbeket. Arad megye alispánjának, Bibicsnek ünnepélyes beigtatásán (1735-ben) találkoztak az unió miatt elégedetlenkedő szerb katonatisztek. Köztük volt Szegedinác Péro pécskai kapitány is. Ezek azt hitték, hogy fölkeléssel segíthetnek a bajon. Érintkezésbe léptek emiatt a kurucokkal is. Mikor pedig Jovánovics patriárka az unió ügyében Belgrádba gyűlésre hívta a Maros és Tisza-melléki határőrvidék tisztjeit, megjelentek ott: Tököli Ránkó Aradról, Szegedinác Jovánovics Péro Pécskáról és még számosan a tisztek közül, továbbá több pap és szerzetes. A tárgyalások során, nagy későn, Jovánovics pátriárka bejelentette, hogy ő és társai elfogadták az uniót; kérte a jelenvoltakat, hogy a maguk és népök érdekében csatlakozzanak ők is hozzá. Szegedinác Péro erélye-

sen tiltakozott a patriárka tervei ellen s kijelentette, hogy ilyen körülmények között megtagadnak minden közösséget vele, sőt ha kell fegyvert is fognak ellene. A megijedt patriárka félelmében török földre menekült és onnan sietett Bécsbe a „király-császárhoz“, hogy jelentést tegyen az ügyről s egyben jelezze, hogy csakis az 1691-iki oklevél megerősítésével állhat helyre a béke. Péro pedig erősen készült az ellenállásra. Rájött, hogy a bécsi politika céljainak akarja feláldozni a szerb népet! Megesküdött, hogy nem fog soha többé segíteni a németnek, hanem, hogy jó hazafihoz illően, a kurucok pártjára fog állani. Hibáztatta azt, hogy a szerbek oly készségesen szolgálták eddig a németet. Különösen a szentandrásiakkal tartott fenn élénk összeköttetést, akik igen gyakran keresték fel otthonában. Titokban szünet nélkül készült ő is és a kurucok is a szabadságharcra. II. Rákóczi Ferenc korát szerették volna felidézni. Elhatározták, hogy koldus áruhába követet küldenek Rákóczi Ferenchez Rodostóba, és felkérlik, hogy jöjjön haza s folytassa a szabadságharcot, melyet most lehetne legsikeresebben rendezni, mivel a „német“ katonák külföldön vannak elfoglalva. Megnyerte a felkelés ügyének Péro: Strba nagylaki és Sevicz György aradi kapitányokat is. Ámde a készülődések elején meghalt Rákóczi Ferenc (1735. ápr. 8-án), aztán árulások s nagy félelem dugába döntöttek minden tervet, reményt. A kapitányok féltek legjobban a „bécsi kéz“-től. S bár a szentandrásiak fegyvert fogtak és kedvező híreket kaptak mindenfelől, csak épen onnan nem, ahonnan legjobban vártak — Pécskáról, mert Erdély, sőt az egész ország kurucok készültek, — de vezér nélkül maradtak. Mikor Strba kapitány azt mondta Péro-nak, hogy jó lesz, ha idejében kitisztazzák magukat, nehogy fejökkel fizessenek, Péro ezt felelte: Várjunk holnapig, akkor bemegyünk Aradra s akkor felfedezzük a parancsnoknak az egészet. Péro tényleg Aradon járt s csak májusban tért haza. De ezután már nem érintkezett a felkelőkkel. S amikor 1735. év májusában újból megjelent Aradon, Handtkó tábornok szívesen fogadta és elhívta magához ebédre. De Péro azzal mentegetődzve, hogy már eligérkezett Tököli Ránkóhoz, — távozott. Tökölihez ment, ki szintén a várban lakott. Ebédközben egy szolgától arról értesült, hogy Handtkó tábornok elzáratta a vár összes kapuit s kiadta a parancsot, hogy fogják el. A tábornok jelentésében hadbírórt kért az ügy megvizsgálására. Majd elrendelték a felkelés elnyomatását, melyben részt vett Sevicz és Strba is. Sokat szenvedett a határőröktől Csaba, Békés és Vésztő. Debrecenből és Erdőhegyről több száz foglyot hoztak magukkal az aradi határőrök, gondolván, hogy ezen tetteikkel jóváteszik előbbi hibájukat. De a tábornok hidegen fogadta őket, mert Péro vallomásaiból megértett mindent. A debreceni és erdőhegyi foglyokat hazabocsátották s megkezdték Péro kihallga-

tását. Koska szegedi hadbíró vezette a vizsgálatot. Péro nem vallott. Kinózták is emiatt. Szorítót és felhúzó kötelet alkalmazott ellene a hóhér s a meggyújtott lámpa tüzét fokozatosan fujta rá, majd négy égési sebet ejtett rajta, — de mégsem vallott. Azután III. Károly király külön törvényszéket rendelt Budára az ügy tárgyalására, melyre Koska vizsgálóbíró is berendelte. 152 vádlottat vittek fel Budára a törvényszék elé, akik közül csupáncsak 34 került vissza büntetlenül. Időközben fölvitték még oda Sevics és Strba kapitányokat is, továbbá Szegedinác Mihályt, Péro fiát. Az előbbieket Bánáton át szállították el Aradról, nehogy távozásuk zendülést támasszon. „Ne kinozzák a kapitányokat — rendelte a minisztertanács — mert bűneiket jóvátették azzal, hogy a fölkelők leverésére mentek s csirájában elfojtották a mozgalmat“. A két kapitánynak megmondották, hogy ha elbeszéli az összeesküvés részleteit kegyelmet kapnak. Meg is tették. Péro fia, Mihály könnyek között mondta el atyja terveit és célját a magyarokkal s kérte a bírakat, hogy ne mondják el senkinek se vallomását. Nem is szembesítették apjával. Az ítélet szerint: Sevics és Strba kapitányok félévig bilincsreverte raboskodtak az aradi várban, Szegedinác Mihályt, Péro fiát pedig, mivel apját kivégezték s vagyonát elkobozták: 9 havi bilincsre ítélték, melyet Aradon töltött ki. A 14 halálra ítélt közül többnek testét kerékbe törték s kocsin szállították Aradra, Szentandrásra, Sarkadra s Váradra, ahol közszemlére tették, hogy a „bűnök emléke fennmaradjon“. Péro pedig Budán, a Szentgyörgy-téren „elevenen kötötték kerékre s alúlról fölfelé haladva bunkózták a hóhérok, míg homlokukon vágják s agyonütötték“. Így végezték ki a többi is. Belső testrészeket kiszedték s eldobták, míg testöket négyfelé vágják és koporsóba helyezték úgy, hogy minden testrészhez fej jusson. Ezután németekkel vitették el a megállapított helyekre a koporsókat. Péro testét Pécskán és Sarkadon aggatták fel a németek.

A szerb nép mint nemzeti hősről emlékezik meg dalaiban Péróról.

A határőrvidéket az 1741-ik évi XVIII. törvénycikk szünteti meg. Később (1750-ben) az aradi határőrvidék területét is visszacsatolták a megyéhez. Ezen változás, valamint a vallásunió sürgetése annyira elkeserítette a különben is katonaeletmódhoz szokott szerb határőröket, hogy elhagyták hazánkat s kivándoroltak Oroszországba. Mária Terézia idejében (1751-ben) történt, hogy mintegy 100 ezren hagyták el Magyarországot s nem messze Kievtől a záporogi kozákok helyére kaptak földet Erzsébet cárnőtől. Vezetőik voltak: Hrváth János, Tököli Péter (Rankó fia), Csernovics Simon. Később vándoroltak ki még Sevics és Deprerádovics. Maradtak még szerbek a megye következő helységeiben: Aradon, Mikelakán, Ópécskán, Szabadhelyen és Világoson. A kivándorlással okozott kárt iróink négy millió koronára becsülik. Az orosz új hazát

Uj-Szerbiának nevezték el. Akkori térképen ilyen nevek fordultak elő: Pécska, Szemlak, Világos (a Dnyeper mellett), Kuvin stb. Ámde mentek velök: románok, bulgárok s kisebb számban magyarok is. Mintegy 32 ezer fegyverfogható férfi volt közöttük, akik részt vettek a hét éves háborúban (1756—1763) is. Tököli Péter altábornaggyá, Horváth és Csernovics tábornokokká lettek. Adómentességet s más kiváltságokat, továbbá külön kancelláriát kaptak. A XIX. század folyamán eloroszosodtak.¹⁾

Zsivánovics aradi püspöknek (1751—68) 300 holdas birtoka volt Gájban, amelyen kastélyt, kolostort és templomot építtetett. Ő ajándékozta azt az ezüst gyertyatartót, mely máig is látható a gáji kápolnában.

A hátramaradt szerbek II. Lipót engedélyével kongresszust hívtak össze Temesvárott (1790), melyen kitünt az aradiak fiatal képviselője, a még csak 30 éves Tököli (Tekelija) Száva. A kongresszusnak tárgya: az üresedésben levő karlócai patriárkai szék betöltése, több sérelem vitatása s a királyi tized eltörlésének kérdése stb. Már a negyedik ülésen akarta a kongresszus tárgyalni a felirati javaslatot, melyben külön tartományt, vallásszabadságot, egyenlőséget, a határőrök részére katonai igazgatást s kormányzóul egy főherceget kértek. Az ország törvényeiről, alkotmányáról mitsem tudó katona-kongresszusi tagokat csak egy ember: Tököli Sebő az aradi szerbek képviselője merte fölvilágosítani. Tököli, kinek családját ismerték a történelemből, helytelenítette, hogy a kongresszus mindig csak a királlyal tárgyal s megkerüli a magyar törvényhozás másik fontos tényezőjét: az országgyűlést. Bebizonyította, hogy a szerbek azért nem részesülnek a hazai törvények áldásaiban, mert a nyert diplomák oly kivételes helyzetet szültek számukra, mely kirekeszti őket onnan. Fölszólalásának nem volt eredménye. Elfogadták a javaslatot, melynek alapján fölállította II. Lipót király az illyr-kancelláriát.

A Tököli-család alapítója Popovics Tekelija János volt, akit, mivel II. Rákóczi Ferenc és kurucái ellen sokat harcolt, elneveztek Rác-Tökölinek (Tekelija-ból.) Mivel kitünt mint kiváló katona a határőrvidéken, I. József király 1705-ben magyar nemességet és földbirtokot adott neki. Fia Ránkó szintén harcolt a kurucok ellen, kik a göréből elfogták, de II. Rákóczi Ferenc szabadon bocsátotta. Mint az uralkodó hű katonája Péro lázadását nem támogatta. Nála volt Péro, mikor elfogták. Gyermekei: Péter, János és Koszta. Péter 1751-ben Oroszországba

¹⁾ Ezen időre esik Erzsébet cárnő azon intézkedése, mely felszabadította az orosz nyelvet az egyházi (ószláv) nyelv bilincse alól. Az új abc-t még Nagy Péter teremtette meg. Félretették ezután az ószláv írást, melyet csak egyházi célra használtak. Ezen új abc-t, bár módosítással, de megtaláljuk a szerb nyelvben is.

vándorolt s ott tábornokká lett János gyermekei: Anna, Sára, Péter és Sebő (Száva). Ez utóbbi vett részt a temesvári kongresszuson s lett ismertté az aradi szerbek utódai előtt is. Tököli (Tekelija) Száva született Aradon, 1761-ben s meghalt 1842. szept. 21-én. Arad jeles fiát a szerb templomba temették el. A lelkes hazafi és jó szerb Arad megye táblabírája volt. Ő alapította az ujvidéki Szerb Maticza irodalmi társaságot s 1838-ban a budapesti Tökölianumot a szerb tanulók számára. Ennek diszes épülete a Zöldfa-utcában van. Mikor megnyílt 200.000 kor. tőkéje volt, mely 1896. évig 500.000 koronára emelkedett.¹⁾ Új diszes palotáját 1909. év őszén adták át rendeltetésének. Hagyott még Tököli nagyobb (egy millió kor.) összeget Aradon felállítandó szerb püspökség és iskola céljaira, mert a szerb püspökséget már előbb beszüntették. De ezen pénzösszeg kamataiból, — királyi engedéllyel — a meglevő püspökök évi fizetését (12,000 koronával egyenkint) emelték. Volt Tökölinek Aradon még nyomdája és szép könyvtára is. A jelenlegi aradi szerb templom főleg Tököli János költségén épült. Tornyát fia Sebő javította ki s tétetett rá bádogot és aranyozott golyót kettős keresztrel. E célra 500 drb. hannoveri aranyat olvasztatott fel. Építtettek a szerbek 1804-ben templomot a Maros partján a Liceum helyén is és megengedték, hogy a Pernyáväban (ma Erzsébetváros) ezen időben szaporodó román hitsorsosaik a balpevniczán románul énekelhessenek, mert templomjuk nem volt. E templom aztán román kézre ment át, mert a szerbség beérte a kelementéri templommal. Réthy még ezt írja: где влахня дође, све кућу повласи. A mai Tököli-téren pedig gyümölcsös kertje volt. Róla nevezték el a teret. Szávänak Péter nevü fiával, ki csanádi főispán és aransarkantyús vitéz volt 1844. évben kihalt a Tököli család.

Istentisztelet. Avakumovics aradi szerb püspök halála (1815) után az aradi románok, kik elszaporodtak s szláv istentiszteletre jártak a szerb templomba, azt kérték I. Ferenc királytól, hogy Arad püspöke román legyen. Az ügy sokáig késett. Csak 1829-ben lett Joánovics, illetőleg ennek hirtelen halála (1830) után 1835-ben Rátz Gábor Gerászim a püspök, kinek idejében megkezdődött a román istentisztelet is a Marosparti templomban. Csak azóta van román egyház Aradon.

1847-ben hagyta jóvá V. Ferdinánd király ama egyházmegyei határozatot, mely a románok részére román istentiszteletet engedélyez. A következő évben az aradi románok külön autonomiát kértek maguknak, mely elkülöníti őket a szerbektől, kikkel egy templomba jártak, hogy ne legyenek Rajasics karlócai szerb patriárka fennhatósága alá rendelve. A szabadságharc lezajlása után, mivel a szerbek kérték a

¹⁾ A jelenlegi állapotokról szóló kimutatást kérésem dacára sem közölte velem az igazgatóság.

szláv istentisztelet teljes helyreállítását, a két egyház világi és egyházi képviselőinek részvételével bizottság alakult a kérdés megvizsgálására. A tárgyalások eredményeként Ivácskovics Prokopot tették 1853-ban aradi szerb püspökké, aki helyreállította a régi rendet. Az 1860-ban királyi engedéllyel összehívott karlócai kongresszusra meghivattak az aradi, temesvári és verseci románok is, hogy egyház-ügyeiket végképen rendezzék. E zsinat tárgyalásai négy évig húzódtak el, míg végül ki-mondották határozatilag, hogy ketté választják a két: román és szerb egyházat. E határozatot az 1868-ik évi IX. t.-cikk véglegesíti. Az aradi román és szerb hívők között megegyezés jött létre olyformán, hogy a Liceum helyén volt templomot a románok kapják, míg az u. n. Tököli templom a szerbeké legyen. Előbbi 300 ölnyi lőtávolságra esett, ezért 1861-ben lebontották s 120.000 koronán fölépítették a Tököli-téren levő mai templomot.

1860. óta felényire apadt le az aradi szerbek száma. Kiváló papjaik voltak: Paninovic György, Dragulovic Száva és az 1890-ben elhunyt Petrovic Tivadar plébános, a Ferenc József rend lovagja. Petrovic András kerületi esperes halála után (1890) másfélévtizedig csak ideiglenesen működő lelkészek látták el a papi teendőket, míg végül megválasztották a nagyképzetségű Zsupánszky Sztankót aradi esperessé.

* * *

Jelenlegi állapotok. Aradon s a megyében jelenleg három szerb plébánia, három iskola és egy gyermekóvó van. Legkevesebb szerb van Ópécskán: 172 lélek. Aradon van 1430¹⁾ lélek, ebből tömegesebben laknak Sarkadon és Erzsébetvárosrészben (Pernyáva, Urbán Iván-utcától a Marosig eső részen) s Gájban. Összesen 1891 lélek szerb lakik Aradon s a megyében²⁾. Oly kicsiny szám ez, hogy nyelvükben külön, csak itt virágzó tájszólásról, eltérő szokásokról igen kevés szó lehet. Egyrészt, mivel idők folyamán mindezek feledésbe mentek, másrészt, mivel az iskola, a hirlapok és könyvek átalakító hatása alatt elvesztették eredeti népies voltukat. Ma csupán az irodalmi nyelv, a könyvek és újságok nyelve lett általánosság azon kevés aradi és aradmegyei szerb között, akik még beszélnek szerbül.

Jellemzés. A szerb nép a forróvérű délszláv népek közé tartozik. S bár véralkatánál fogva az állandó mozgékonyság alkotó eleme, mégis kitartó és munkaszerető. Tudja, hogy kötelességének csak becsületes munkásságával felelhet meg legjobban. Nemzeti hagyományaihoz igen

¹⁾ Az 1900. évi népszámlálási adatok szerint. — ²⁾ Elszórta élnek: a pécskai járásban 186; a radnaiban: 21; az aradiban 19 (Kürtösön 10); Borosjenőn, a hajdani szerb püspöki székhelyen van 6 szerb.

szívósan ragaszkodik. A politizálás minden árnyalatától ment. Izzatók még nem csigázták fel lelkivilágát. S képzelet-világa sincs eltelve a nagy világot boldogító mindenféle eszmékkel. Elhatározásaiban sohasem ingadozó. Nyílt és őszinte mindenkor és ugyanezt elvárja mástól is. Az álnok kétszínűséget és hazudozást kerüli. Igen nehezen nyerhető meg a hangzatos jelszavaknak. Amellett jó hazafi, erkölcsös és békés természetű. Forrón tud szeretni, de tud szívből gyűlölni is. Mulatság és szórakozás közben meglehetősen kimért és mérsékelt. Szeret és tud is takarékos lenni. Sohase hevül olyan eszmékért, melyek ellenkezésbe hozzák azon föld érdekeivel, mely a mindennapi kenyerét nyújtja. Józanul él családjának és övéinek. Egyik jellemző vonása a szerbnek, hogy a másik hibáit, gyengéit és ferdeségeit elmés tréfákkal, gúnyos megjegyzésekkel szereti kisérni. Igen szíves és vendégszerető. Nem ismer mást, mint azt a hazát, melyben él, azt a községet, melynek polgára és azt a családot, mely örömet nyújt neki mindennapi nehéz munkájában. Nagyrabecsüli az ország törvényeit és intézményeit. A szerb meghódol a magyar állameszmének és kulturának. Ez utóbbi áldásaiban részesülni akar. Ő maga megtanul magyarul, gyermekeit pedig magyar iskolába küldi. Az újkor szelleme alakítólag hatott az aradi szerbek erkölcsére és szokásaira. A régi egyszerűség helyét immár nagyobb igények foglalták el úgy a ruházkozásban, mint az étkezésben. A köznépnél is tapasztalható már bizonyos fokú fényűzés és nagyzás. A szerb nép vallásos, de nem tulzottan, mert igen türelmes más hitűek iránt.

Lakóház. Háza elárulja anyagi helyzetét. A jómódú földműves gazda magas, cserépfedelű házban lakik, mely előtt tágas folyosó van. Kétszobájú lakásába konyhán át jutunk. Az utca felé nyíló szoba a vendégszoba, melyben nagy boglya, esetleg vaskemence áll két ágygal és szekrénnel. Az ágyakon több sorba elhelyezett párnák elárulják azt, hogy van-e eladólány a háznál vagy nincs. Van még a szobában: egy asztal, négy szék és tányérpolc az ágyak felett a falon elhelyezve. Szépek a diszesen himzett terítők, törülközők és főleg a színes tyilimek *hушны* (szőnyegek), melyeket maguk készítenek. Egészen keleti színpompa ósláv motívumokkal jellemzi e terítőt. A mestergerendáról lelógó buzakoszorúval az aratók kedveskednek a házigazdának, mikor munkájukat befejezik. Tartózkodási helyül a másik szoba szolgál, melynek bútorzata lényegileg ugyanaz, mint az utcai szobáé, csak hogy a terítők nem oly diszesek. Ebbe a szobába helyezik el télen a szövőszéket azon kevés családnál, ahol maguk készítik a vásznat.

Népviselet. Viseletével nem sokban tér el az őt környező népviseletétől. Nyári hétköznapon bő ingbe és gatyába jár, de vasár- és ünnepnapon „magyar ruhát“ (Pécskán, Gájban) visel. Széles karimájú

kalapjáról könnyen felismerhető. A férfi csizmát, a nő pedig cipőt hord. A szükséges fehérneműt az asszony készíti. Télen: tarka himzésű bundát, kozsuhot (ködment) és bőrmellényt (груди́як) hord. Az öreg embereknél dívik még a hosszú hajviselet. Ámde annál nagyobb gonddal és disszel készítik ruháikat a nők, bár az igazi szerb népviselet kiment már a „divatból“ Arad megyében. A fiatal leány, ki 14—15 éves korában táncba megy, selyem szoknyát, kötényt és kendőt hord. Nyáron ingujjba jár, mely fölé díszes pruszlikot ölt magára. Nyakaköré még menyecske korában is hord arany és ezüst pénzt. S e tekintetben bizonyos fokú hiúság is fejlődött ki közöttük, amennyiben az, akinek nincsen ilyen pénze, kölcsön kér másoktól. A divatszerűségnek nyomai itt is fellelhetők.

A nő igen korán leli meg élete párját, ami korai elhervadását idézi elő. De a szép, tüzes szemű és vérű nő még azért is öregszik oly korán, mert nem elégszik meg a természetnyújtotta szépségével, hanem fokozza azt még ártalmas festékkel is.

Faji jelleg. A szláv típus jellege kevésbé maradt meg az arad megyei szerbekben, ami a fajok keveredéséből (román + szerb) magyarázható meg. Inkább kerekded fej, beesett, élénk barna szem, magas homlok és termet jellemzi. Többnyire barna arcszinű és hajú. Arcán komolyság és nyugodtság ül. Heves, hirtelen természetű.

Foglalkozás. E nép nagy része földművelést űz. Munkáját az időszakoknak megfelelőleg osztja be. Kora tavasztól késő ősziig van dolga a mezőn. Reggel öt órakor már kint dolgozik (Gáj, Pécska). Ha pedig szegényebb, fuvarozásból él (Aradon). Pihenni csak vásár- és ünnepnapon szokott. Szükség esetén erősen és kitartással dolgozik. Télen házi vagy egyéb fuvarozási munkát végez. A jómódú gazda csak saját földjét műveli. Nem idegenkedik az aradi szerb az ipartól s kereskedelemtől sem, mely utóbbihoz hajlamot mutat. — A szerb nő ügyes kézimunkát készít. A házban szükséges összes fehérneműt ő maga varrja.

Étkezése: anyagi helyzete, valamint aszerint változik, hogy hol dolgozik! Mert otthon, bár egyszerűen, de főtt étellel táplálkozik, míg a mezőn kenyérrel és szalonnával éri be. A szükséges konyhakerti növényeket leginkább maguk termesztik (Pécska, Gáj). A gájiak pedig még az aradi piacot is ellátják többféle gazdasági termékkel. A jobb módúak elég gyakran táplálkoznak húsfélével is. Nemzeti ételük nincsen.

Nyelv. A szerb nyelvben a szláv nyelvek összes tulajdonságaival találkozunk. Három nyelvjárás szerint beszélnek az összes szerbek egymint: keleti, déli és nyugati nyelvjárás szerint. Aradon és Arad megyében a keleti terjedt el. Különbség közöttük az úgynevezett lágyításban rejlik.

A keleti nyelvjárás szerint beszélő azt mondja: лепо (lépo = szép), a déli: лијепо (lijépo = szép) s végül a nyugati: липо (lipo = szép)-t mond. Vagy: вера, вјера, вира (hit). A szerb nyelv ragozó nyelv. Fejlődése a közös forrásból, az egyházi (ószláv) nyelvből indult ki, melynek írásjegyeit szent Cyrill állította össze. Róla nevezték el cirill-cának (ѿрилица). Idők folyamán földrajzi és más okoknál fogva megalkotta magának a szerb nép szükségleteinek legjobban megfelelő írásjegyeit.¹⁾ Istentisztelet nyelvétől meghagyta máig is az ószláv nyelvet. Van tehát a kétféle (ószláv és szerb) nyelv mellett kétféle írása, abc-je is: egyházi és polgári. Ma Aradon és a megyében az óvoda, iskola, könyvek és a lapok hatása alatt a csiszoltabb, az irodalmi nyelv az általánosan beszélt nyelv s ha népies elemet, nyelvjárási sajátságokat keresünk benne, — említésreméltót nem találunk. Pár szóval bepillantást nyerünk e felette érdekes nyelv szerkezetébe. — A szerb nyelvben nagy szerepe van azon nyelvtani tüneménynek melyet hasonulásnak neveznek. Éles különbséget tesz a nyelv a kemény és lágy mássalhangzók között s igen gyakran áthasonul az előbb álló az utóbb állóhoz. срѣски helyett lesz: српски (szrbszki h. szrpszki = szerbül). Különösen keresi a nyelv a kényelmes és könnyű kiejtési módot akkor, midőn ѣ, ѣ, љ, њ (gy, ty, ly, ny) hangzók előtt з (z) fordul elő, ilyenkor a з rendszeren ж (zs)-vé hasonul. A szöllőnek: грѣжѣ (grozsgyé)-t mond грѣже (grozgyé) helyett. Vagy ha с (sz) mássalhangzó áll az љ, њ, ѣ ч (ly, ny, gy, cs) előtt, akkor átváltozik ш (s)-sé. (Посѣем helyett Пошѣем, poszlyem h. poslyem, küldök).

A hangsúly felette fontos szerepét igazolja az a jelenség, hogy egy és ugyanazon szót más hangsúllyal kiejtve, mást jelent. A nagyanya szó igen röviden kiejtve: баба, de az apa is: баба (bábá).

Bár hiányzik a szerb nyelvből a névelő, mégis névragozása igen gazdag és változatos. A három nem mellett hét esete van. Eszközhatározó (instrumental) és helyhatározó (lokativus) esettel gazdagabb. A melléknevek ragozásánál előfordul: kemény és lágy, határozott és határozatlan melléknév. (Határozatlan *a*) kemény: здрав, -a, -o, zdráv = egészséges, *b*) lágy: врућ, -a, -o, vruty = meleg; határozott: *a*) kemény здрави, -a, -o, *b*) lágy: врући, -a -o, zdrávi, vrutyi „a“- és „o“-val három nemben.)

Három minta szerint, sokszor három nemben történik a hat osztályba sorozott igék ragozása. Az összetett igék három nem szerint

¹⁾ Az 1769-iki egyházi kongresszus után kezdette meg Doszitej irodalmi működését. S amikor Szimics Ávrám plébános Jelena (Helén) nevű lánya megkérte a nagy nyelvújítót, Doszitejt, hogy írjon át valamit az ószláv nyelvű könyvből egyszerű szerb nyelvre просто српски пишше, — akkor a szerb nép kívánságának adott kifejezést

ragoztatnak: him: **читао сам** (csitáo szám = olvastam), nőnemben: **читала сам**, seml.: **читало сам**; többesben: **читали-**, **читале-**, **читала смо** (csitáli-, csitálé-, csitálá szmo).

Szokatlanul hangzik a szerb nyelv titkaiba avatlan fülnek az elég gyakran előforduló mássalhangzóí-torlódás tüneménye, mely jelenség korántsem csökkenti a nyelv dallamosságát. Sőt a hajlékonyan és lágyan simuló mássalhangzóival messze elhagyja ezen nyelv nemcsak a nyugati és északi szláv testvéreit, hanem a hozzá legközelebbben álló bulgárt is. Amely szóból hiányzik a magánhangzó ott rendszeren előfordul az „p“ (r) hang, illetőleg betű, mely pótolja; tehát így: **trn** (tövis), **prsz** (újj), **krszt** (kereszt).

A szerb nyelvben minden szót úgy írnak le, ahogyan kiejtik. Rövid és hosszú hangzókat, valamint az: ö, ő, ü és ú magánhangzókat nem ismerik. Sohasem ír hosszú (kettőzött) mássalhangzót sem, mely körülmény megkönnyíti helyesírását.

Nevek, helynevek. Önmagát **србин-**(szrbin), **србљин-**(szrblyin)-nek nevezi. Ráscia folyóról, mely mellett lakott, rác-nak is nevezik mások, de nyelvében nem fordul elő a rác szó. Leghelyesebb a várost és népet oly néven nevezni, ahogyan az illető érdekelt nép szokta önmagát s a várost elnevezni.

Aradon és a megyében több helység neve szerb értelmű és hangzású. Így: Gáj, mely szó ligetet jelent. Régen erdő, liget volt Gáj helyén, melyben az első majorsági házat állítólag a Balaton-mellékéről (Tamásdáról) való Tomásinszky nevű hadnagy építtette. Szegényen jött ide, de beállott szerb katonának, ahol később hadnaggyá lett és meggazdagodott. A majorság köré más épületeket is emeltek a kiirtott liget (gáj) helyére, mely új telepet kezdetben Tomasinszky ligetének (gájnak), ma csak Gájnak neveznek¹⁾. **Шера** (Ségá) = fűrész; **ПРНАВА** (Prnyává = Erzsébetvárosrész), rongyos, cafrangos (nőnemű értelemben véve a szót); a megyében: **Глоговац**, (Glogovác) = galagonyabot, -karó; **слатина** (szlátina) = szíkföld, szik; **милова** (milova) = kedvelt (kedves); **Коноп** (Konop) = kötél; **Козар** (Kecskés, Kozárhegy) = Kecsképásztorhegy; **Хладован** (hladován) = hús; **трнов** (trnov) = tövis; **десно** (deszno, Dézna) = jobbról, jobbfelől; **луд** (dud) = eperfa;

1) И тигце су веселе,
У зеленом гају²⁾
Па у песми и нама,
знак весељу дају.

A madarak is vígak,
A zöld liget-ben
És énekükkel nekünk is
Örömet szereznek.

(Örömük jelét adják.)

2) A **гају**-ban az: у (u) a helyhatározó-eset-(ben) ragja.

радни, радна, радно (radni, radna, radno) = dolgozónap, munkanap; комораш (komorás) = kamarai tiszt, városi gazdatiszt; леса (lésza, ma leásza) = cserény, kocsifonadék; поляна (polyáná) = mező, gyep; ma Pojana. Топлица (Toplica) melegfürdő stb.

Hatások. A szerb nép alkalmazkodó, megtanulja az őt környező nép nyelvét. Erzsébetvárosrészben és Pécskán románul beszél. És ugyanez a jelenség tapasztalható már Gájban is. Teszi ezt a magáénak rovására. Vannak családok, melyek nyelve szerb helyett immár román. Sok szerb férfi román nőt vesz feleségül, ki nem tudván szerbül, gyermekeivel románul beszél. Itt feledésbe megy a szerb nyelv. Sok esetben meg az történik, hogy a szerb nőt román férfi veszi el, ilyenkor aztán nemcsak gyermekeik lesznek románokká, hanem még a nő is azzá lesz (Arad, Pécska). A szerb földművelők és napszámosok mindannyian beszélnek románul. Van az aradmegyei szerbek között olyan is, aki egy szót se tud szerbül. A szerb nyelv, mely régen igen elterjedt volt Aradon, nagy hatást tett a románra. Érdekes, hogy még ma is igen sok fogalomra szerb elnevezést találunk. Igy: Ce veste aducă-ban a veste (hír), eftin (olcsó), Cine e slugă, nu e gazdă-ban a slugă, grădină (градина = grádiná) = kert; șegărt (шерпт) = inas, duh (дух) = lélek, stb.

Magyarul a szerb intelligencia s az iparos és kereskedő osztály beszél. Az aradi szerbek, kevés kivétellel, mindannyian beszélnek már magyarul. Magyar hatás alatt keletkezett aztán az ilyen mondás: Солгабиров зато издаје наредбе, да добошар има шта добовати! (Solgabirov zato izdaje naredbe, da dobošar ima šta dobovati. = A szolgabíró azért adja ki rendeletét, hogy a dobos kihirdesse. Pécska).

Családnevek. Aradon: Prodánovics, Telecsán, Petrovics, Nikolics, Illics, Tabakovics, Radován, Jovánov, Puterics. Pécskán: Rákics, Misics, Petrovics, Zórics, Mitrics. Utónevek: Iván, Száva, Jova, Láza, Milenkó, Sztankó, Szteván, Milán, Milos, Dusán, Angyelina, Bojana, Zorka, Kruna, Milesza, Femka. Néhány gúnynév: Burkus, Próka, Burli, Szenkucza, Zsándár.

Vallás. A szerb nép: görög keleti szerb vallású. Arad a temesvári szerb püspökség alá rendelt kerületi esperesség székhelye. Az esperes egyben Arad plebánosa is. Gájnak külön plebániája van. Ezen kívül van még a megyében Pécskán is plebánia. A szerb nép teljesen egybeforrott vallásával, melyhez igen szívósan ragaszkodik.

Népköltészet. Költészete valódi tükre érzelem-világának. És elősegíti ezt a lírai ömlengésekre igen alkalmas nyelve. Régi népdalai, melyek a törökkel való háboruszkodás és a határőrvidék fennállásának idején keletkeztek: a bátorságot, hősiességet és a honszerelmet teszik előadásuk tárgyává. E nép leginkább dallal, melynek tárgya még: a szerelem, hűség, — teszi napi munkája terhét könnyebbé. Az oly annyira

dalos szerbet a szláv népek lantosának mondják az irodalomtörténírók. Népdalaik igen kedves dallamúak, mint ezen szerelmi dalok is igazolják:

Во-леи зурч малену, а ле зурч мога нете
Ко ружи-зурчмену,

Шалос не сам спете еј!

Szeretem a kislányt, mint a piros rózsát. Ámde a lányka nem szeret! Hej! de sajnálatra méltó vagyok!

Allegretto.

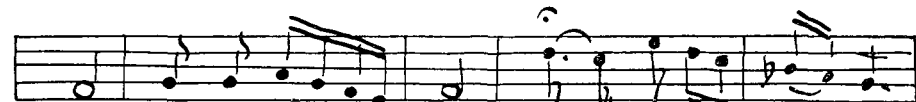
А мило бемин слатко ла-не кадне ви дани

са гузба-не ко кагно ваз имјен влада
тепо тозо.

око ми се ви-гити не-га Сулбул те-

ло јане се-ло ај Сулбул ра ка

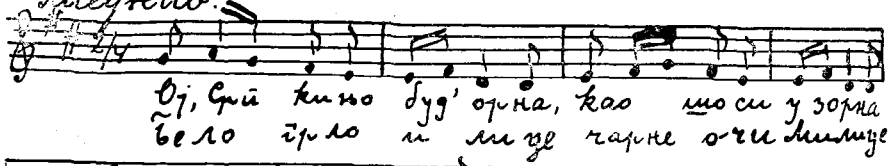

о-гавна.

¹⁾ Vlackovics D. aradi karnagy közlése szerint.

Срѣкиња.

Allegretto.

Ој, Срѣ кито буд' орна, као мо си у зорни
бело грло и миге чарне очи миге

ка ти не се разблasi: Шта ти та! ко краси?
ма ру ни це у са - на, или ко са врана?

Ка ти - нам, наш криле, да нас теља баш ми не;

Ка - ти - нам сад тојма; ка ти, не се зна!

Шта ти знам одговори!, Бра - ле, кад ме срам

ми воје митне хва - ле: хва ли - те онај зувей,

ми тога има зео свей; дикна сам само ја што сам Срѣкиња

Еј јаворе јаворе,
Ти си дрво најбоље,
Под тобом сам косу плела
И неверног дику клепа!

Hej ihar-juharfa
Te vagy legjobb fa,
Alattad hajamat fontam,
S hütlen kedvesemet átkoztam!

У мом селу добри људи,
Добри људи, добре жене,
Добри момци и девојке,
Сви ваљаду — осим мене!

Tele a falu jó emberrel,
Jó emberrel és jó asszonnyal,
Jó legénnyel és lánnyal,
Köztük mindenki becsületes —
[csak én nem vagyok !

Аја Хуља и бекрија,
Што се скита по биртија,
Па се ипак нашло лане,
Еј, што би пошло за мене !

Mert én cudar és korhely vagyok,
Ki korecsmáról-korecsmára járok,
És mégis akadt tavaly valaki,
Aki csak utánam vágyódott !

Hangszere, melyet összejöveteleknél, lakodalmaknál és más mulatságoknál használ a tambura és a duda (гајда, дула).

Köszöntés. Gyakori köszöntése a rendes mellett még az ilyen : Помоз Бог ! (Pomoz bog, segíts Isten ! Adj Isten !) Valamint ez : Здраво ! (zdravó, jó egészséget !) Mondása : По вечерњу се познаје светац ! (Po vecsernyu sze poznaje szvetac. Az esti harangszó elárulja, hogy másnap milyen ünnep lesz !)

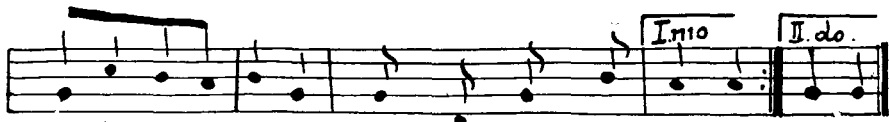
Lakodalom. A lakodalom régebben napokig is eltartott a szerbeknél. A jómoduak vasárnap kezdték és pénteken fejezték be. A fiatalok a táncon ismerkednek meg egymással. Nem egy esetben korán 20—22 éves korban lépnek házasságra, ami anyagi és társadalmi érdekeik figyelembe vételével történik. A vendégek meghívását a буклијаш, (buklijás, фифер) végzi szombaton, kinek egyébként is fontos szerepe van a lakodalmon. Szíjon csüngő, aranyozott virággal díszített буклија-вал (kulacs-csal) a kezében jár a meghivandókhoz. Legnagyobb hatalma az egész lakodalom alatt a kum (венчани кум)-nak van. Ő a vőlegény násznagya. Parancsának mindenki engedelmeskedik. Jaj annak, aki megsérti. Utána következik a menyasszony násznagya (стари сват). Indulni a vőlegény házatól szoktak s elmennek a menyasszonyhoz, hol a kum felszólítására a dever (vőfély, ki a vőlegény rokona) bemegy a menyasszonyért, aki kisírt szemekkel hagyja el a szülői házat. Búcsúzkodások után templomba indulnak. Oda és vissza nem egy úton halad a kocsikon ülő násznép, mert ez szerencsétlenséget jelentene. Inkább kerülnek másfelé. Elöl, az első kocsin ül a menyasszony és a násznagyok. Hátul ülnek a zenészek s játszanak. A legények és lányok pedig az egész úton énekelnek. A kum veszi meg a ruhának való több méter hosszú selyem, vagy más szövetet, mellyel a templomban a szertartás elején betakarják a fiatal pár fejét és vállát. E fölé teszi a pap a koronát, kezüket pedig összeköti kendővel. A vőlegény fejére e szavakkal teszi fel a pap a koronát : „Istennek szolgálja, megkoronázlak Isten szolgáló lánya számára“. Majd a menyasszony fejére teszi fel a pap a koronát e szavak

kisérétében: „Isten szolgálója, megkoronázlak téged e férfi nejevé. Légy kísérője és társa az életen át“! — Mivel megkoronázza, azt mondják, hogy az esküvő a szerbeknél: házassági koronázás. E koronák a fiatal pár fején maradnak a szertartás végéig. Különbség itt is van. A gazdagokat arany vagy ezüst, míg a szegényeket ércből készült koronával koronázzák. Esketés közben háromszor ad inni a szertartást végző pap egy borral telített pohárból: áldozásképen a fiatal párnak. Ez emlékeztet a kánai menyegzőre és egyben jelképe az öröm és üröm közösen üritendő poharának. A kum és a szvát esketés alatt a fiatal pár mögött foglal helyet égő gyertyát tartva. A násznépnek templomból való távozásakor: éljen a násznagy (живно кум) kiáltásokra a kum több marék pénzt szór az éljenzők közé. Mikor hazaérnek, a konyha ajtóban keresztbe helyezett teknőn lépnek át, melyben víz van, folyót jelképezve. Az itt álló révész, evezőt jelképező bottal a kezében, pénzért átviszi az utasokat, akiket a menyasszony csókkal üdvözöl. A teknőbe bedobott pénz a menyasszonyé.

Tánc. Ebéd után megkezdődik a tánc. Táncolják: 1. a nemzeti kőrtáncukat, a kólot, 2. a zápletot, 3. a szélyancsiczát, 4. a szrpkinyát. — A kólonak mintegy 30 változatát ismerik. A férfiak és a nők körbe összefogóznak s duda szóra: kétszer jobbra, kétszer balra lépve haladnak, miközben énekelnek. A kólovogya (előtáncos) vezetésével a táncoló társaság először füzérré válik, majd lassankint egész koszorúvá fejlődik. Ez a tánc lassú ütemben kezdődik. Ime a Brankovo kóloból egy rész

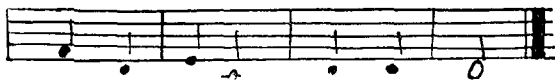
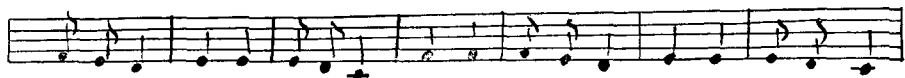
2. Зайнети.

1) Vlajkovics Dusán közlése szerint.

3. A szelyáncsícát (селянщина) körbe (kóloba) állva járók röviden a következőkép: kétszer 2—2 lépést jobbra és balra; kétszer egy—egy lépést jobbra és balra; egyszer 4—4 lépést jobbra és balra; kétszer 2—2 lépést jobbra és balra és végül kétszer 1—1 lépést jobbra és balra tapssal. Dallama a következő:

Селянщина.
Szelyancsica.

4. Érdekes és szép tánc a szrpkinya (српкиња).¹⁾ Mindannyian kézfogással körbe (kóloba) állanak és a következőkép lejtik:

1. 2. taktus: előre a kör közepe felé 2 lépést.	} Ismétlődő.	9. taktus: jobbra 1 lépés.	} Ismétlődő.
3. 4. taktus: vissza ... 2 lépést.		10. " balra 1 "	
5. 6. " jobbra ... " "		11. 12. " jobbra 2 "	
7. 8. " balra ... " "		13. " balra 1 "	
		14. " jobbra 1 "	
		15. 16. " balra 2 "	

¹⁾ Énekét l. a 482. lapon.

17. 18. taktus: táncos jobboldali táncosnőjéhez fordul negyed fordulatot. Páros kézfogás, bók.
 19. 20. taktus: párosan negyed körfordulatot, 3 lépés.
 21. 22. taktus: páros bók.

23. 24. taktus: negyedkört eredeti helyre vissza; körbékézfogás.
 25. 26. taktus: jobbra két lépést.
 27. 28. „ balra „ „
 29. 30. „ jobbra „ „
 31. 32. „ balra „ „

Említésre méltó még a *párnatánc*, melyet régebben inkább lejtettek, mint napjainkban. Körben állva táncolják férfiak és nők. Bent a körben magányosan táncolva, párnát tartva a hátán lejt az egyik táncos, ezt figyelve jár a másik, kinek kezében falapát van. Az előbbi feladata az, hogy valakinek jutassa a párnát büntetés nélkül, amit csak úgy érhet el, hogy valamely táncos (pl. szép nő) elé hirtelen lerakja a párnát, amelyre aztán mindketten letérdelnek s frissen csókoloznak, hogy a lapátos tetten ne érje őket, mert különben végig mér a férfin, ez a büntetés. Ezután a párnás szerepe megváltozik, amennyiben a megcsókolt táncos veszi át szerepét. Büntetés csak a férfit éri. Igen kedélyesen folyik ez így tovább.

Látható lakodalmakon elvéte még a pénzbüntetéssel járó tánc is, amidőn a buklijás (nászfi) láncsal köti meg azon táncos lábát, aki a menyasszonnyal táncol. A leláncolt táncos a bíróság elé, vagyis az esküvő legfőbb ura elé: a kum (násznagy) elé kerül, aki megállapítja a fizetendő összeg nagyságát aranyokban (krajcárookban), melyet aztán szó nélkül letesz a kum asztalára helyezett tányérra.

Az így begyűlt pénz is a menyasszonyé. Este a menyasszony házától elmegy a lakodalmas nép a vőlegény házához s itt folytatják a táncot. Éjfél körül már pénzért táncoltatják a menyecskét (ki közben kontyot kötött a fejére), melyért járó díjat és időt a kum állapítja meg. A táncolási idő igen rövid szokott lenni. A táncos a kum előtt álló tányérra teszi aranyait (krajcárjait). A jómódúak másnap, sőt harmadnap is folytatják a lakodalmat.

Lányszöktetésre legtöbbször a szülők ellenzése ad okot. Ilyenkor összebeszélnek a szerelmes fiatalok s a lány megvárja a legényt, aki késő este a legnagyobb titokban hazaviszi szíve választottját. Később aztán nagynehezen a szülők is beleegyeznek s nem akadályozzák meg a hivatalos egybekelést.

Shokások. A szerb népnél divatozó ünnepi szokások közül fel-
 említhető: a karácsonyestéje (бадњи дан), mely azzal kezdődik, hogy egy nagy tuskót (бадњак) helyeznek el a boglyakemencébe, mely reggelig ég. Ez a pogánykorból fennmaradt szokás, amikor állandóan kellett a tüzet élesztetni. Ha a tűz elaludt, az már nagy szerencsétlenség jele volt. Aztán szalmát hintenek minden szobába, melyet nem szokás két napig kisépni. Az asztalra pedig szénát tesznek és efölé terítőt,

melyen áll a karácsonyi nagy kalács, gyertya és búza. Az ünnep a feltalálással kezdődik, amikor a család fiatalabb tagja keztyűs kezében ünnepi gyertyát tartva belép a szobába s következőkép üdvözlí a rávárakozókat: „Добро вече, честитам вам баъње вече.“ (Jó estét, boldogságot kívánok karácsonyestén!) Az asztalnál ülő családfő fogadja az érkezőt s kukoricát és búzát szórva feléje a nagy kalács mellől, mondja: Добро вече, срећни био (Jó estét, áldott légy)! Ezután megvacsoráznak. A vacsora bőjti étel szokott lenni.¹⁾ Vacsora alatt már járnak a betlehemesek, kik csakis egyházi dalokat énekelnek. Alkalmi ruházatuk hosszú, fehér templomi ing. Jártak legujabb időkig még koledások és curkások is. A nép vallásossága mellett tanuskodik köszöntése is. Karácsony reggelétől vízkeresztig oly szavakkal üdvözlí ismerőseit, aminőket hallott a paptól a templomban, ki ünnepélyes hangon mondotta: „Христос се роди!“ (Krisztosz sze rodi, Krisztus megszületett!) Viszontüdvözléskép mondják: „Ва истину роди! = Valóban megszületett!) Ezt felelik a templomban is a pap főnnebbi szavaira.

Újévkor a gazdasszony pénzt tesz a tésztaba (kalácsba), melyet délben, ebéd alatt földarabolnak s kor szerint sorba mindenkinek adnak belőle egy-egy darabot. Azé az arany, aki megtalálja!

Húsvéti szokások. A húsvét a szerbeknél épúgy, mint a keleti egyházak többi híveinél, a legnagyobb és a legnépszerűbb ünnep. Bőjt-tel kezdődik az ünnep a nagyhéten. Már nagyecsütörtökön este a 12 vigilliát olvassa fel a pap a templomban, ami eltart 8—12 óráig. Pénteken Krisztus sirjánál virrasztanak egész éjjel a hívek és szombaton a kora hajnali (2—3) órákban van az ünnepélyes sirbatétel (temetés). Szombaton szokott lenni az általános készülődés, takarítás, tészta- és kalács-sütés, húsvéti himes és piros tojás készítés. Húsvét vasárnapján kora hajnalban 2 vagy 3 óraker tartják meg a feltámadási körmenetet, melyről csak a beteg marad el. Utána mise végén a pap háromszor üdvözlí híveit a templomban a következő szavakkal: „Христос васкреце!“ (Krisztus feltámadott!), mire a hívek ugyanannyiszor viszonozzák: „Ва истину васкреце!“ (Valóban feltámadott!) Régebben hat hétig (pünkösdig) üdvözöltek így egymást, ma azonban csak az ünnep napján teszik meg.

Egyéb szokások. Gyászistentiszteletre (Парацос) főtt búzát (кољиво) küldenek a templomba, melyet a pap megszentel s aztán kiosztják a híveknek.

Szokásban van a búzaszentelés, amikor teljes egyházi díszben, zászlók alatt vonul ki a pap híveivel a mezőre búzát szentelni. Ivánnap (Ивандан)-ra koszorút kötnek virágból s a ház homlokzatára aggatják. Készítenek még kis koszorukat a családtagok számára is, amelyeket

¹⁾ A bőjtölésről l. a 437. lapon „Életmódja“ c. alatt többet, mert ebben azonosak a románok és szerbek szokásai.

feldobnak a háztetőre; aki visszaesik, az még abban az évben elhal. Koszorúkötéshez sárga, apróvirágú mezei virágot is használnak.

Kis húsvétra apró kalácsot sütnek és tojást festenek, melyeket, miután a pap a temetőben megszentelt, az elhalt hozzátartozók lelki-üdvéért sirjaik felett a szegények között kiosztanak.

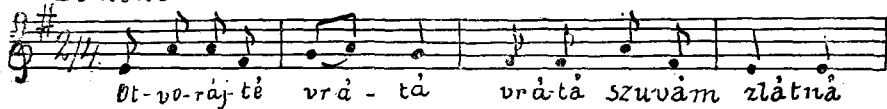
A halottat egész éjjel virrasztják. A felnőttek kártyáznak vagy elbeszélgetnek, míg az ifjak tréfás játékot játszanak. Temetéskor minden jelenlevő kap gyertyát, melyet ott nem gyújtanak meg, hanem haza visznek. A módosabbak ötször rendeznek halotti tort, melyekre elhívják a papot is, aki felszenteli az ételt-italt. Az első halotti tort még aznap, a temetés után közvetlenül tartják meg. Másnap a temetőbe visznek ételt (pogácsát) és italt (pálinkát) s kiosztják az elhalt lelkiüdvéért a szegények között. A hat heti és az egy évi halotti toron az ételen és italon kívül még kalácsot, gyertyát és kancsót is adnak a jelenlevőknek. Temetés után való éjjelre pedig a liszttel behintett asztalra egy vízzel telített poharat tesznek s ha reggelre, a színig megtöltött pohárból hiányzik víz, — aminthogy hiányzik is, mert elpárolog, — úgy az elhunytnek hazajáró szomjas lelke itta meg. Ezt igazolja, mondják tovább, a liszten látható kis lábnyom is, amelyről azonban tudnunk kell, hogy valamely állatka (pl. egér) lábnyoma lehet.

Szláva. A pogány szerbeknél a közös isteneken kívül minden családnak meg volt még a maga külön családi, házi istene is, kinek állati (vér) vagy nem állati áldozatot mutattak be. A véráldozatot elnevezték КОЛЫВО (kolyivó)-nak. A kereszténység fölvételekor részben megőrizték ezt a szokást s megvan ma is, csak hogy ma a vérelnküli áldozatot nevezik kolyivónak s ezt az édesre főtt búza teszi, amelyet elkészítenek a család védőszentjének nevenapjára. Mert ugyanis mikor a szerb család a keresztény hitre tért, a maga pogány házi istene helyére védőszentül azt a keresztény szentet választotta, kinek nevenapján felvette a kereszténységet. És e védőszentnek nevenapját (КРЕСНО ИМЕ) évenként megünnepli napjainkban is a család. Ezt a nagyszabású családi ünnepet, mely a szláv népek közül csak a szerbnél található, hívják слава (szláva) СВЕЧАРСТВО (szvecsársztvo)-nak. Ilyenkor meghívás nélkül mennek a vendégek az ünneplő házhoz, ahol nagy lakmározást csapnak. Mindenki szívesen látott vendége a családnak. A főtt búzát (КОЛЫВО) a pap szenteli fel. Aradon és a megyében már kiveszőben van ez a szokás is.

Kóledo. Érdekesség számba megy a feledésnek indult kóledo-tánc és ének, melyről a szerb sajtó egy része azt írja, hogy még a pogánykorból maradt fenn. Kóledo a pogány szerbeknél a nap és világosság istene volt. Neki rendezték a legnagyobb ünnepélyeket. Mivel a szerbek csak nehezen tudtak megválni pogány hitöktől, sok pogánykori vallásos szokást honosítottak meg új hitökben. Amint megőrizte a pogány családi isten

Kóledó-énekek.

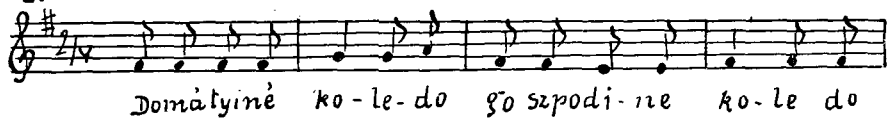
Bemenetkor.

2. A szobában.

3.

4. Bemenetkor.

ANDANTE.

emlékét úgy, hogy helyére tette a védőszent ünnepét, úgy őrizte meg új hitében is — bár némi változással — a kóledó isten emlékét is,

kinek ünnepe a pogánykorban karácsony táján volt, vagyis akkor, mikor a jótékony, áldást hozó Nap pályáján északra fordul (ujból megszületik) s a nappalok hosszabbodni kezdenek. — Mi sem volt tehát természetesebb mint az, hogy a Napról és istenéről, köledoról való megemlékezést arra a nagyjelentőségű napra tegyék, amelyen az egész keresztény világ ünnepel, vagyis a Megváltó születésének napjára. Így került össze a Nap születése (északi fordulója) Krisztus születésével, ki szintén melegséget árasztott e földre. Így estek össze a köledo táncok és énekek karácsony ünnepével. Aradon maradt fenn legtovább és legtökéletesebb formában e szép szokás, jöllehet, itt is csak az 1877. évben járták utoljára. Vuk valamit sejtve erről, említést tesz röviden hátrahagyott irataiban. Összesen hatan voltak a köledások, akik karácsony estétől vizkeresztig köledáltak. E légények (момци) külön, ezen célra készült ruhában: ingben, gatyában és bocskorban jártak. Fejüket nagy süveg díszítette. Egyik volt a vojvoda (rendező), másik az előtáncos (танцовођа, коловођа). A dudás állandóan kísérte őket és szolgáltatta a zenét. Még a keresztutakon is táncoltak a tündérek (виле) tiszteletére. Minden alkalomra külön énekek voltak, melynek kíséretében lejtették a táncokat. Tudtak mintegy 99 éneket, de ma már csak a harmadrészére emlékeznek. Leközlöm négynek¹⁾ dallamát és szövegét úgy, amint a hatvan éven felüli Klájty Jóca előtáncos énekei után lejtette Kollárov Iván polgáriskolai tanárjelölt. Klájty, atyjától tanulta s 1865-ben járta először és 1877-ben utoljára nyilvánosan e táncot. Társai voltak: Milenkovics Ársza, ez volt a vojvoda, Milenkovics Gávra és Milenkovics Péra. Maga a tánc igen szép. Némely része a francia négyesre emlékeztet s minden figurát a kolovogye utasítására lejtettek. Sok és változatos figurája közül érdekes többek között: a kályha beállítás a szobában, hogyan üli meg a legény lovát; a tréfások közül pedig a szerelmesek szeretkezése.

A gólyacsőrű *curkás* szintén karácsonykor járt női vörös ruhában. Szarvain csörgők lógtak; hosszú szája pedig mindig még tánc közben is mozgott. A pécskai szerbek már nem ismerik ez utóbbi szokást.

Az aradi és aradmegyei szerb legények szt. György napján locsolják meg a lányokat. Ilyenkor felkeresik az elbujt eladó lányokat s a kúthoz viszik, ott három-négy veder hideg vizet öntenek rájuk.

A *dodola* (esőt kérő) fiú vagy lány szokott lenni, aki vékony ruhája fölé tetőtől talpig zöld levelet és galyat aggat magára úgy, hogy még arcát is eltakarja s így megy aztán házról-házra esőt kérni a nagy szárazság ellen. A házi asszony három-négy veder friss vizet önt rá a kútból. Dija néhány fillér. Додол (dodol) az eső istene volt a pogány szerbeknél.

¹⁾ L. a 489. lapon.

A szerb nép hite szerint jó és rossz *szellemek* vannak. Jók a vilák (tündérek), melyek sok-sok népdalban, mesében fordulnak elő. A vilák szép női alakok. Mivel kegyeikkel csak a fiatalokat és ártatlanokat halmozzák el, keresik is ezek őket. Csak az ártatlan ember láthatja a tündéretet, kiknek selyem *ruhájából maradt hátra az őszifonál* (bikanyál).

A gáji lányok és legények szt. György előestéjén kimennek a város szélére, ott tüzet raknak s dudaszó mellett táncolnak. Így várják a vilákat, hogy velök táncolhassanak, mert azt tartják, hogy az a lány, kivel a tündér táncol, még abban az évben férjhez megy.

Rossz szellemek a boszorkányok, kik rút, rontani tudó vénasszonyok. A vampir (vukodlak) sirjából kijáró gonosz lélek. A rossz embert, hogy vámpírrá ne lehessen halála után megszurják koporsójában szeggel. Rossz szellemek ellen úgy védekeznek, hogy szt. György előestéjén az ablakba csalánt, vadrózsaágot s más növényeket tesznek.

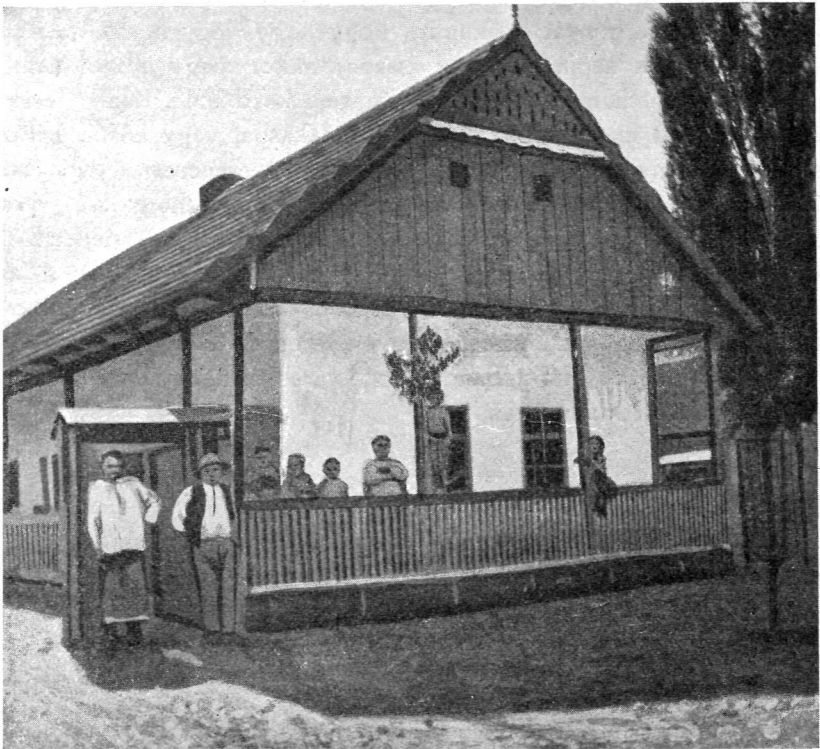
Babonák. Tavasszal az első dörgés hallatára földet szór, hogy kapor nőjön. Fejét pedig vashoz üti, hogy ne fájjon évközben. Pénteken és szerdán nem ültet uborkát, mert keserű lenne. A kis gyermek haját és körmét nem jó levágni csak egy éves korától kezdve. *Nagy* héten kell elültetni a burgonyát (krumplit), hogy *nagy* legyen. A péntek a szerencsétlenségek napja, azért az asszony akkor nagy dolgot nem végez, nem varr, nem mos és új dologba sem kezd bele. Ha a fecske a tehén alatt repül el, elrontja tejét. Ha új lakásba, vagy házba költözik, először csak kenyeret és sót visz be, hogy szerencsés legyen az új lakásban. A vendégségben levőnek le kell ülni, nehogy a gyermek álmát elvigye. Késsel nem jó a tejbe nyúlni, mert ettől repedezik meg a tehén tőgyéje. Szt. Illés igen örül nevenapjának (aug. 2.) s azért rendez akkoriban égi háborút. Nem szabad a halottat a határon át szállítani, mert az egész községre nézve szerencsétlenséget jelent.

Forrásmunkák: Márki Sándor Arad város és Arad megye története. Statisztikai hivatal kiadványai.

X.

Arad megye tót népe.

Arad megye tótsága mind újabban telepedett meg. A régi tót telepítések, melyekre néhány község neve utal (Feltót, Tótvárad, Dézna = hegyszoros), mind elenyésztek. Az újabb települők nagyjából az Alföld népesebb tót községeiből, (Békéscsaba, Szarvas) és csak kisebb számban az igaz tótság hazájából, a Felvidékről (Ópécska, Borossebes, Dézna — vasöntő munkások) származtak ide. A megye egész tót népének létszáma az 1900-iki népszámlálás szerint 5306 lélek. E szám 1900. óta bizonyára lényegesen csökkent, mert nagy mértékben elmagyarosodtak. Legtöbben laknak az eleki járásban (2703) és pedig Medgyesegyházán (1784 l.) s Otlakán (400), a pécskai járásban (1119 l.) Németpereg

67. ábra. Apateleki tót ház.

(493 l.), Ópécska (322 l.), Szemlak (261 l.), és a borosjenői járásban (299 l.) főleg Apateleken (231). Minthogy az aradmegyei tótság az alföldi tótságnek egyik kiszakadt része, szokásai, életrendje teljesen megegyezik a nagy alföldi tót gócpontok népének szokásaival, főleg a Békéscsabáéval, mely kiváltképen Medgyesegyházára és Apatelekre küldötte telepeseit.

Építkezésükben alkalmazkodnak egyrészt a magyar-német paraszt-építkezés formáihoz, de megtartják néha az eredetibb motívumokat is. Viseletük szintén a magyar viselethez alkalmazkodó.

68. ábra. Tót család.

A nők viselete színekben pompázó, fényűző és szép.

A nép földműveléssel, szőlőműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Télen az asszonyok kendert fonnak s szőnek, melyből fehérneműt készítenek maguknak és családjuknak. Ünnepi fehérnemű azonban már bolti vászonból készül.

Egyébként a csabaiakkal az összeköttetést fenntartják s így ruházatuk, mint a csabaiaké, magyaros.

A férfi nép télen a gazdasági teendők mellett kosarat fon, seprűt köt és egyéb famunkákkal foglalkozik. Nagyon sok van, ki méhészettel

is foglalkozik s ehhez a zircon kaptárt maga készíti. Faházakat, istállót, ólat is maga készít.

Valamennyi a tót nyelven kívül beszél jól magyarul és oláhul is, az istentisztelet templomban tótul megy, csak a három sátoros ünnepen

69. ábra. Tót leány viselete 30 év előtt.

magyarul is, de temetéseknél már gyakori, hogy magyar beszédet vagy bucsúztatót kérnek.

Szellemi hagyományaik feledésbe mennek. Dalaik azonban voltak és vannak pl.:

I.

1. Wynko, wynko wynko červené,
Kdo ťa bude wynko piti,
Keď ja budem v zemi hnti,
Wynko, wynko, wynko červene.
2. Lúčka, lúčka, lúčka zelená,
Kdo ťa bude lúčka kosit,

Ked' ja budem šablů nosit',
Lůčka, lůčka, lůčka zelená.

1. Borocska, borocska, piros borocska, ki fog tégedet, borocska, meginni, ha én a földben porlani fogok, borocska, borocska, piros borocska. 2. Mezőske (rét), mezőske, zöld mezőske, ki fog tégedet mezőske kaszálni, ha én kardot fogok hordani (viselni), mezőske, mezőske, zöld mezőske.

II.

1. Na mokriánskom vršku šibeničke,
Na mokriánskom vršku šibeničke,
Založila milá holubečka syvá,
Na ne rúčke.

2. Čo že sy Ty milá urobyla,
Čo že sy Ty milá urobyla,
Že sy tvoje ručke na tie sibeničke,
Založila.

3. Po čiernom Kereši voda tečie,
Po čiernom Kereši voda tečie,
Čo že mi má milá holubečka syvá
Doma rečie ?

4. Čo žeby my riekla korhelowy,
Čo žeby my riekla korhelowy,
Wed' som jej neprepiw, wed' som jej nepripit,
Kone, voly.

1. A mokrai hegyoldalon a szövőszékre, a mokrai hegyoldalon a szövőszékre, Szőke kedves galambocskám rátette a kezét. 2. Ugyan mit tettél te kedves, ugyan mit tettél te kedves, hogy kezeidet arra a szövőszékre reá tetted? 3. A Fekete Körösön folyik a víz, a Fekete Körösön folyik a víz, Ugyan mit mond nekem szőke kis galambom otthon? 4. Ugyan mit mondana engem korhelynek, ugyan mit mondana engem korhelynek, hiszen nem ittam el, hiszen nem ittam el lovait, ökreit.

III.

My jsme traja kamaradi,
Čo pijeme vynko radi,
Ked' sa vynka napijeme,
Wšecku biedu zabudneme.

1. Hárman vagyunk jó barátok (pajtások), kik szeretjük a bort, ha a borból jól felhajtunk, minden bűt elfelejtünk.

IV.

1. Živ som, piv som, nerobil som,
Cudzie ženy miloval som,
Aj cudzie ženičky
Aj švarnie paničky
Lúbieval som.
2. Ak budem žit, nebudem pit',
Cudzie ženy budem lübit,
Aj cudzie ženičky,
Aj švarnie paničky,
Budem lübiť.

1. Éltem, ittam, nem dolgoztam, idegen asszonyokat szeretgettem, idegen asszonyokat és csinos leányokat (nőcske) szerettem. 2. Ha élni fogok, inni nem fogok, idegen asszonyokat szeretgetni fogok, idegen menyecskéket és csinos leányokat szeretni fogok.

V.

1. Nebudem tak robiť, ako som robieval,
Žely som k má milej
Pajťášov vodieval.
2. Pajťášy sa hrali
A ja som vyzeral,
Od veľkyho žiaľu
Domov som sa pobral.
3. Mat' sa ma spituje
Synu môj čo ti je?
Ažda fa nejaka
Mrština kopyla?
4. Nebola mrština
Ale bola diovka
Bôh daj neminula
Nočniho pondelka.

1. Nem fogom úgy csinálni, mint eddig csináltam, nem fogom pajtásaimat elvinni kedvesemhez. 2. Pajtások játszottak, én meg elbámultam, a nagy bánatomba haza elindultam. 3. Édes anyám kérdi: kis fiam, mi bajod? Megrugott talán valami dög? 4. Nem volt az dög, volt az egy leányka, bár ne érné el hétfő éjszakáját.

VI.

1. Mame hrušku, máme hrušku,
Ninto na nej,
Mám frajerku, mám frajerku
Čo ma po nej;
Ja ju ta chcem, ona ma ni,
Malá láska, medzi námy.
2. Máme trne, mame trne,
Ninto na nõm,
Mám frajera, mám frajera
Čo ma po nõm;
Ja ho ta chcem, a on ma ni,
Malá láska, medzi námy.

1. (Férfi mondja): Van körtefánk, van körtefánk, nincsen rajt' semmi, van választottam, van választottam, mit érek vele? Én õt annyira akarnám, õ engem nem akar, kicsi a szerelem közöttünk. 2. (Nő mondja): Van kökényfánk, van kökényfánk, nincsen rajt' semmi, van választottam, van választottam, mit érek vele? Én õt annyira akarnám, õ engem nem akar, kicsi a szerelem közöttünk.

VII.

1. Ked som išol od má milej,
Mesiáčik bol vysoko,
Ona za mňov pozerala,
Či som ja už deleko.
2. Už som ja bol na dve hony,
Ona za mňov volala,
Vráť sa mily, duša moja,
Prenocuj tu do rana.
3. By som ja aj prenocoval,
Ale som aj s koničkom,
Ona slzy utierala
Šlingovanym ručníčkom.

1. Midõn mentem kedvesemtõl, a hold magasan volt, õ utánam nézett, vajjon már messze vagyok-e? 2. Én már két dülõre voltam, õ utánam kiáltott, fordulj meg édes lelkem, töltsd az éjjelt itt reggelig. 3. Szívesen éjszakáznék én, de lovacskámmal vagyok. Ó könnyeit törölte slingelt kendõvel.

VIII.

1. Ked som išol od má milej,
 Už den bol,
 Všecke ženi zametali
 Pod stenov,
 Všecke sa mi spitovali:
 Kde som bol,
 Či som ažda u má milej
 Usvitol.

2. Moja milá včera večer
 Plakala,
 Že som zaspal na lavičky
 Do rana,
 Neplač milá, 'wed Tã vezmem
 Na jesen,
 Ked odpadne drobny listok
 Z ceriešu.

1. Midőn mentem kedvesemtől, már nappal volt, az asszonyok sepertek a házfalak mellett. Mind azt kérdezték tőlem: hol voltam? Vajjon kedvesemnél voltam-e hajnalig. 2. Kedvesem tegnap este sir-dogált, hogy elaludtam reggelig a padon. Ne sirj kedves! Hiszen el-vezlek őszire, ha lehull a cseresznyefa apró levele.

IX.

Jaj Bože moj! premilenie čerešne,
 Wšecke sa mi rossypali po ceste,
 Jaj Bože moj! Kdo že mi jich pozbiera,
 Ked' ja nemám v širom svete frajera.

Jaj Istenem! Jaj a kedves cseresznye mind szétszóródott az úton. Jaj Istenem! Ki szedi nekem össze őket, mikor nincsen széles e világon kedvesem.

Az iskolában azonban 10 év óta minden tantárgy magyarul tanítatik, csak a hittan tótul.

Temetések alkalmával este a halottas házban összegyülekeznek s ott abban a szobában, ahol a halott nyugszik, egyházi énekeket énekelnek s valamely értelmesebbje vagy a szent írásból, vagy valami asketikus könyvből olvas fel. Éjjél tájban szétoszolnak. Általában a tót népről lehet mondani, hogy vallásos. Temetés után megvan a halotti tor, de csendesen.

Esketéseknel a menyasszony koszorúval, ujabban már fátyollal jön a templomba; az ebéd a menyasszony házában van, honnat d. u. 4—5 óra táján elviszik a vőlegény házához s vacsora előtt főköttöt tesznek a menyasszonyi koszoru helyére, a vőfély hozza a menyasszonv ajándékát, az úgynevezett örömkalácsot, a násznagynak ez ajándékkkal együtt a menyasszonyt is egy beszéd kíséretében ajánlja s kezdődik a menyasszonyi tánc, mikor is 1—2 percig mindenki igyekszik a menyasszonnyal táncolni, a miért a vőfély pénzt szed az illetőktől, ami a menyasszony hozománya lesz.

A tánc leginkább csárdás, de táncolják az oláh táncot is, valamint a német körtáncokat is. Lakodalmaknál éjfél után néha az úgynevezett „kácsa táncot“ járják.

Táplálkozni jól szeretnek, nevelnek majorságot, de azt inkább piacra viszik, hanem legfőbb táplálékuk a búzakenyéren kívül a disznóhús és szalonna.

A tót nép nem szeret a szőlőkben napszámba menni s napot lopni, ahol rendesen kicsiny a napszám, hanem általánymunkát szeret, amikor viradattól késő estig dolgozik szorgalmasan s természetesen többet keres.

Ami a szeszes italokat illeti, azokkal mértékletesen él, nagyobb munka idején 1—2 pohárka pálinkát étkezés előtt elfogyaszt, étkezés után téli időben bort. Vannak házak, hogy évenként 10 liter pálinka nem fogy el.

Szombaton este minden házban csusza járja, vagy mákkal, vagy túróval, őszi időben káposztával. Ebből annyit főznek, hogy vasárnap reggelire is maradjon.

Téli időben esténként az asszonyok összejönnek fonóba, a férfiak eltrécselnek vagy egy kis durákat játszanak. Szombaton este éjfélig tartó fosztókat rendeznek, mikor az egész falu asszonya, leánya egy-egy házban összejön s megfosztják a nyáron s ősz folyamán összegyűjtött libatollat. De erre szükség is van; mert ha a leány férjhez megy, kap egy libatollal jól megtömött derékaljat, egy dunyhát, 6—8 párnát. A fosztóka befejeztekor kapnak mákos főtt kukoricát s 1—2 pohár bort.

Ha a fiú katonakötelezettségének eleget tett, a szülők rögtön utána néznek, hogy nősüljön meg. Vadházasság nincs.

Családi ünnepszámba megy a disznótor, mikor is a rokonság végzi a hentesi teendőket s este vacsorára a szomszédokat s jóbarátokat is meghívják kóstolóra s elkvaterkázna.

Még csehek is vannak a megyében nagyon csekély számban Borosjenőben (Morvából jöttek) és Németperegen. Lehet mondanunk, hogy ma már teljesen beolvadtak az őket környező lakósságba.

XI.

Arad megye cigány népe.¹⁾

Arad megye területén a cigányság jelentős számban van letelepítve. Az 1900-iki népszámlálás számukat „egyéb“ címén 2734-re teszi. Azóta ez a szám bizonyosan emelkedett. Betelepedésük régi korba nyúlik vissza, még a törökök idejébe. Márki Sándor a simándi gyűlevész népben, kik Simándot oly hirhedtté tették, cigányokat ismer fel.²⁾ Népesebb cigánytelepek vannak megyénkben Magyarpécskán, Ópécskán, Kürtösön, Pankotán, Kisjenőben (újabb telepítés) és Ószentannán. A telepek mindenütt rendetlenek; elrendezetlenek. Csupa keskeny köz, tekervényes sikátor választja el a házakat egymástól. Udvarról, jól be-

70. ábra. Ópécskai cigánytelep.

osztott telekről, utcákról szó sem lehet; annál kevésbbé tisztaságról, vagy bármilyen néven nevezhető kultur-állapotról.

A megyei cigányság élete nagyjában megegyezik az egész ország

¹⁾ Az idetartozó adatokat Csóky Gusztáv úr volt szíves rendelkezésemre bocsátani. (Szerk.)

²⁾ Ethnografia I. k.

cigányságának életével. Az egyes telepek belső-külső élete tehát megegyezte teljesen egyező. Különleges eltérések alig-alig vannak. Tüzetes képet a pankotai cigány-életéről festett e mű részére az ottani állami cigányiskola jeles tanítója, Csóky Gusztáv úr, kinek adatait e helyen csaknem szószерint közlöm.

Az aradmegyei cigányok arca barnás színű, hajuk fekete vagy gesztenyebarna, de van közöttük egészen szőke is. A férfiak között igen sok a haját rendesen nyirja. A ruházatuk rendesen uraságoktól levetett rongyok. Ünnepnep azonban gatyá és bő újjú ing a férfiaknál. A nők rendes szoknyát és testhez álló „Vizikli“-t viselnek. Van igen soknak vagy babos, vagy virágos nagykendője. A fejkendőt hátra kötve viselik. Az asszonyok oldalán kis gombokkal kivarrt piros tarisznya van, ebben tartják a kártyát, kagylót vagy egyéb bűvös szereiket. Minden asszonynak, aki kártyavetéssel foglalkozik, van az oldalán nagy tarisznya is, melyben az ajándékokat, fagyalyakat, a kisebb döglött apró jószágot cipelik haza.

Alkalomról-alkalomra egy-egy nagyobb ruhadarabot pl. télikabátot, szép kendőt, vagy ha lakodalom van, cipőt s új ruhát kér kölcsön egyik a másiktól. Szeretik a piros és élénk sárga színeket; a hajokban csigát, kis pénzdarabokat piros rongyot, a nyakukon gyöngyöt viselnek. A férfiak szeretik a sárga vagy lakk csizmát. Az ujjukon ezüst, réz vagy vas gyűrűt (rendesen saját készítmény) hordanak.

A cigányok *foglalkozása* többféle. Van igen sok olyan, ki építkezési napszámos. Van olyan ki tapasztó napszámos t. i. falu helyen többnyire sárral tapasztják a házak falát s ezt a munkát végzi a cigányok egy része. Van egy másik rész is, amelyik lopja a napot, csak hetenkint egyszer vagy kétszer megy piacra, kupeckedik vagy eladást közvetít. Az asszonyok egy része, a napszámosok felesége, fát szed, vagy a házi munkát végzi, míg a másik része kártyát vet, babonázik, kuruzsól, jósol, kéreget s elhullt apró jószág után néz. Majdnem minden cigány jár muzsikálni, rendesen télen, mert ilyenkor igazán semmi egyebet nem tesznek, mint henyélnék s ha van valami hely, hol muzsikus kell, olcsó pénzért, rendesen már az ital kedvéért is elmennek. Több ilyen muzsikus banda van, ezek hol egyesülnek, hol összevesznek s újból szétválnak. Muzsikálni azonban alig tud egy kettő. Van primásuk, aki tud egy pár oláh nótát, a többi muzsikus csak rithmusban ráncigálja a vonóját. A későbbben letelepedettek között igen sokan készítenek juh vagy disznóbőrből tarhonya-rostát, kenderfonálból szárító kötelet. A férfiak csinálnak patkó vagy más vasdarabokból késeket, kenderkóc tisztítására való fésűket, talismánokat. A cigányok házakban, viskókban, putrikban laknak; ezek rendesen egy szobából és előrészből vagy konyhából állanak és vályogból, vert falból s ritkán, fából készültek. Akad cserép-

pel fedett ház is, de nagyobbbrészt szalmával, cirokszárral, ronggyal vagy más piszokkal vannak fedve.

A házakon egy-két kis ablak van. Van olyan is amelyiknek kéménye is van. (A cigány álma, hogy legyen háza: „Kászá kú csiríp“ cserepes ház.)

A konyha rendszeren üres, vagy bogrács van benne; sokan azonban istállónak használják. Sok helyen a szoba fehérre van meszelve s

71. ábra. Magyarpécskai cigányház.

lehet benne látni a falon tányérokot, tükröt, képet, esetleg asztalt, lócát; egy-két széket is találhatunk a boglyas kemencével vagy pléh-kályhával fűtött szellőtlen piszkos szobában. Vannak azonban olyanok is közöttük, akiknek egészen rendes lakásuk van. A ház padlása elől-hátul nyitott szokott lenni.

Cigányaink nyáron át dolgoznak, télen pedig azok, kik zenélni tudnak, eljárnak paraszt multságokra. A kupeczek télen is kupeckednek. Húsvét után a cigányság egy nagy része, főleg azok, kik kupeckedéssel foglalkoznak, a megyei *Dohányos puszta*-(József főhercegé)-ra mennek birkát mosni. Ebben az időtájban más helyekről is jönnek oda cigányok s ez rendes évi találkozásnak felel meg. E helyen sátrakban laknak 2—3 hétig. Nagyon szeretik e helyet meglátogatni nemcsak rendes találkozásuk kedvéért, hanem azért is, mert míg a birkamosás tart, az uradalom ingyen legelőt ad lovaiknak. Ők tehát ez alkalomra

több gebét vásárolnak össze s azokat itt megjavítják s a mosás után valami nyereséggel ismét eladják.

A cigány ebédjét nyáron többnyire a szabadban főzi meg. Van köztük igen sok, ki rendes ebédet és vacsorát főz, főleg a napszámba járók. Némelyiknek felesége koldulni jár, ezek akkor esznek, amikor otthon találhatnak enivalót, tekintet nélkül az időtájra. Kevés kivétellel, a döglött mind megeszi, télen a lóhúst is. A döglött disznót tarisznyá-

72. ábra. Magyarpécskai cigányház.

ban, vagy akárhogyan eldugva, haza hozza és megpörköli szalmalángon. Ha sok húsa van s fél, hogy esetleg megromlik, nem birja hamar mind elfogyasztani, akkor a szomszédjának elad egy-két sonkát. Rendes ételök a „Pogácsa“; ez: liszt, só, és vízből készült tészta-féle, parázon megsütve. Italuk a pálinka. Ahogy pénzhez jutnak, ivást rendeznek.

Társadalmi szervezetük és egyéb tulajdonságaik. Minden évben, márciusban birót választanak maguknak. Ha a községi előljáróság a bíró személyét nem kifogásolja, akkor a megválasztott bíró, ki rendszeren a legnagyobb száju, katona- vagy börtönviselt, erősnek gondolt

ember, áldomást fizet. Az alkoholnak kivétel nélkül: férfiak, nők, gyermekek lelkes barátjai. Nincs nap, hogy részeg cigányt ne lehessen a telepen látni. Ünnepnap vagy szombaton, mikor piac van, nagyon sokan részegek. Ilyenkor veszekednek. Veszekedés közben az asszonyok felemelik szoknyájukat, port hintenek egymásfelé, mintha az utolsó göröngyöt kívánnák egymásra dobni. Csúnyán szidják egymást. Vannak ellenséges családok, kik egymásra leselkednek s találkozás alkalmával a család minden tagja részt vesz a verekedésben. Nagyon szeretnek táncolni és énekelni, sokszor télen is táncolnak kint a házuk előtt. Minden alkalmat felhasználnak, hogy mulathassanak. Félliter pálinkáért meghívják egy muzsikustársukat s az hegedül nekik.

Érdekes zenét hallottam egyszer. — Volt egy klarinétos, az játszotta a primet, egy öregebb cigány pedig egy dagasztó teknő (gyereket is ringatnak benne) hátára hamut szórt s a földön ülve, a megfordított teknőt a térde közé vette s két botnak a végével rithmikusan dörszölte azt. A zene megvolt s ők vigan mulattak.

A lókupec üzleti spekulációja. Veszek egy lovat 4—5 pengőért, legeltetem az árokszálon (éjjel valakinek hereföldjén) egy-két hétig s megpróbálok valakit becsapni. Ha nem sikerül, lenyúzóom a lovat, a bőre 6 pengő, a csont 3 korona s még mindig nyertem 5 koronát.

Igen sok közülök csal s ha lehet, lop is. Nem igen hálás, hanem inkább tiszteletlen és követelődző. A személyi bátorság a legtöbbször gyenge. Mindenkire gyanakszik. A gyermekeknek az iskolában tanult dolgokra azt mondják, hogy nem igaz, amit tanul s a legtöbb dolog úgy van, ahogy ők tudják. Vitatkozni vagy meggyőzni nem lehet s nem érdemes őket.

A testi erő, a katona, a nagy hang tekintély előttük. A csendőröktől némelyik annyira fél, hogy pl.: Egy cigányt megszólított két csendőr s ez félelmében összevizezte magát, más dadog, vagy nem tud beszélni sem ijedtében.

A cigánybíró kötelességéről. A cigánybíró megmutatja vagy felkölti éjnek idején azt a cigányt, akit a csendőrök keresnek; neki mindenről kell tudni. Vigyáz, hogy idegen cigányok ne éjjelezzenek közöttük, mert félnek a csendőrök háborgatásaitól.

Vadházasságban élnek. A cigány legény a neki tetsző lányt ellopja, másnap aztán a szülők összejönnek, vendégeket hívnak és isznak, táncolnak és kész a lakodalom. A mézes hetek után rendszeren az elválás következik. Egy leánynak sokszor 8—10 férje is van, míg végre egyik mellett megmarad. A keresztelési ceremonia abból áll, hogy igyekeznek valami pénzes keresztszülőt fogni. A nagyobb ünnepeken tánc van. Husvétkor divik a piros tojás. Ha valaki meghal, egész éjjel mellette vannak virrasztó asszonyok és emberek; isznak és kártyán

huszonegyet játszanak. Játék közben, ha csak lehet, csálnak. A halottat pap temeti el s cigányzenével kísérik ki. A temetés után „pomána“, evés-ivás van.

A lakodalom alkalmával és keresztelő utáni mulatságon úgy a menyasszony, mint az ujszülött számára pénzt gyűjtenek. Mindenki, aki a menyasszonnyal, illetve már az új menyecskével táncol, köteles egy tányérkába pénzt dobni.

A halott koporsójába élelmet is tesznek. Meghalt egy kis gyermek. A nővére festett neki piros tojást, hogy a közel levő húsvét-ünnepen legyen neki mivel játszani.

Hisznek a hazajáró lelkek létezésében s igen gyakran egy-egy elhunytal találkoznak. Igen sokan már ördögöt is láttak, sőt verekedtek is vele.

Pl. Egy cigány este hazajövet a tanya között találkozott egy elhunyt oláh lelkével. Ő meg akarta fogni, de az megfogta a fülét és földhöz csapta, majd egy házon átugorva, eltűnt.

Egy-egy szokatlan fény éjjel a határban pl. pásztortűz, már félelmet kelt bennök.

Pénteken nem fészülködik igen sok, mert kihull a haja. Szt. Tódor ünnepen, sőt az egész héten nem dolgoznak, mert elviszi őket a Szt. Tódor lova.

Kedd este van „Márc-szará“; nem dolgoznak, mert eljön értök a „Marcszará“ (boszorkány). Pl. Egy asszony kedd este kenyeret dagasztott. Éjjel eljött a „Márcszará“ és megülte, meglovagolta.

Pálinkába babonát tesznek. „*Dráb csó háj jákó*“ valami gomba féle, amit sebek gyógyítására használnak. Ilyet hordanak magukkal az asszonyok és árulják és gyógyítanak vele. Ezt a „*Dráb csó háj jákó*“-t ott lehet találni, ahol cigányok valamikor táncoltak.

Ha dörög az ég, fejüket kalapácsal ütik, hogy oly kemény legyen, mint a vas.

Sokan azt hiszik, hogy a szivárványon fel lehet menni az égbe, az Atya Isten birodalmába.

Korommal lisztet kevernek össze s ezt parázon megsütik s mint gyomorfájás ellen kitünő szert árusítják. A neve „*kúmúji*“ (rovúmúji).

„*Buracá csómális*“ egy gombának a tönkje. Torokfájás ellen használják.

Vannak, kik azt hiszik, ha macskahúst esznek, kitünő tolvajok lesznek. Nagyon élénk a képzelő tehetségük.

Dalaik nagy számmal vannak, pl. :

Sudé dikló po gászó
Kérlesz baroo lázsávo.
Váj! Devluce náj lové
Szi kal gatszé garodé.

Zse tu Gyorgyi lel opré!
Háj o Gyorgyi gároclé
Háj o Lojzi te na pele.

Dobd a kendőt az oláhra, csinálj nagy szégyent neki. Jaj! Istenkém, nincs pénzem. Van az oláhnak eldugva, eredj te György, vedd el. És a Györgyi elteszi (miután már elvette), hogy a Lojzi meg ne igya (t. i. az elvett pénzt).

1. Sudé dichlò....

Gyűjtötte: Csóky Gusztáv.

Élénken

Su-de dichlò pó gázsó Kérlesz baroo lázsávo Váj! Devluce náj lo-vé

Szi kal gazse garo-dé Zsetu Györgyi lel op-ré! Háj o Györgyi gárcle,
Háj o Lojzi te na pele.

2. Na csu-mide la no drom...

Élénken

Na csu-mi-de la no drom Kő dik-he-la la ko-rom

Háj sí-ne la ko-to-rá Háj sin-de la pe dro-má
Háj csi-de la lo-go-zsónyé Háj nig-re la lip-po-vanye.

3. Hallgató nóta. (Szöveg nélkül.)

Lassan

Na csu-midel la no drom
Kő dikhela lá ko rom
Háj sinel la kotorá

Háj sindel lá pe dromá
Haj csidel la logozsányé
Haj nigrel la lippovanye (Háj = és).

Ne csókold meg az úton, mert az ura meglátja és darabokra vágja őt, és szétdobálja az utakon, és felveszik (megtalálják) a lugosiak és elviszik a lippaiaik. Érdekes dolgot hallottam egyszer egy intelligensebb cigánytól a dalok keletkezéséről.

Egy alkalommal a cigány házak között álltam s mellém jött több

cigány férfi. Az egyik, aki a legjobb zenész közöttük, azt mondja: „Mondja csak Tónikuca bácsi, hogy hát hogyan is lesz a nóta? — Én azt mondtam neki, hogy vannak emberek, akik tudnak nótát csinálni. Erre ő azt mondja: „Én is tudok muzsikálni, de nótát még nem tudtam csinálni. Hanem azt hallottam, hogy ott a Tiszába, az egy viz, ott vannak olyan leányok, akik lent olyanok mint a hal, fent mint a leányok olyanok. Ezek a leányok éjjel kijönnek a vízből és énekelnek. Aki hallgatja őket, az meg birja tőlük tanulni a nótát.

Gyermeknevelés. Felnő a gyermek, mint a vad fa. Télen nyáron meztláb, rongyosan. Igen edzettek.

Pankotán három év óta a gyermekek nevelése a számukra felállított cigányiskolában történik.

73. ábra. Cigányiskola, Pankota.

Az iskola fő feladata a gyermekek nevelése, a tisztaságra szoktatás. A szülők nem a legszivesebben járatják a gyermekeket iskolába.

Az aradmegyei cigányok betelepítéséről azokban a községekben, hol külön falu-részük van, adatokat nem találhattam. József főherceg telepítési kísérletei (Kisjenő, Nagykamarás) általában ismeretesek. A telepítés sok nehézséggel jár, mert vándorösztönük ellenállhatatlan. Jellemző adatként hallottam Nagykamaráson, hogy amikor házakban, szobában lakni kényszerítették a letelepített cigányokat, sátrukat a szobában ütötték fel. Nem tudtak megválni ősi hagyományaiktól.